

Bemiddeling in elk opzicht

Een verkenning van de mogelijkheden die de Kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland geeft voor bemiddeling en mediation bij het opzicht.

Utrecht, juli 2020

M.P. Parlevliet

Studentnummer: 2676527

Scriptie Master Rechtsgeleerdheid,

Afstudeerrichting:

Conflicthantering, Rechtspraak en Mediation

Onder begeleiding van: mr. dr. T. van Kooten

Voorwoord

In mijn afstudeerrichting Conflicthantering, Rechtspraak en Mediation aan de VU heb ik een bredere kijk gekregen op de wijze waarop conflicten zich ontwikkelen, hoe zij worden voorkomen en opgelost. Conflicten zijn menselijk, dynamisch en overal. Ook in de kerk. De kerk is een gemeenschap, met een eigen rechtsorde, welke bepaald wordt door haar theologie. Welke plek hebben conflicten daar dan in?

Met deze vraag begon ik in november 2019 te lezen. Een paar weken daarna legde ik mijn eerste idee voor aan mw. mr. A.H. Zwart-Hink, onze scriptiecoördinator. Zij vond binnen een week al een begeleider voor mijn scriptieproces. Ik ben haar daar zeer dankbaar voor. Door haar snelle handelen werd ik gebonden aan deze uitdaging. Een scriptie schrijven over een rechtsgebied, waar ik naast mijn ervaring als lid van de PKN, verder geen enkele kennis van had. Mijn dank aan de heer mr. dr. T. van Kooten, mijn scriptiebegeleider, is dan ook groot. Hij heeft mij met zijn ruime kennis en ervaring over dit onderwerp op weg geholpen met het leren kennen van de complexe wereld van het kerkrecht binnen de PKN en het afbakenen van mijn scriptieonderwerp daarbinnen. Daarnaast dank ik hem voor het gebruik van zijn bibliotheek en de plezierige manier waarop hij mij heeft begeleid bij de totstandkoming van deze scriptie.

Doordat mijn scriptieproces voor een groot deel samenviel met de overheidsmaatregelen rondom Covid-19 heb ik veel hulp gehad van mensen die bereid waren mij literatuur te verstrekken, omdat ik geen toegang had tot de fysieke universiteitsbibliotheek. Daarvoor wil ik de volgende personen in het bijzonder bedanken. Prof. dr. L.J. Koffeman voor het verstrekken van literatuur en het meedenken over kerkelijke rechtspraak en de ontwikkelingen daarin. Dr. J.D.Th. Wassenaar voor het verstrekken van literatuur en het meedenken over de ontwikkelingen binnen visitatie. Dr. A.P.J. Bernts voor het verstrekken van literatuur over het christelijke geloof in Nederland en de veranderingen daarbinnen in de afgelopen 50 jaar. Mw. B. Bos van de Protestantse Kerk in Nederland voor het op weg helpen binnen de archieven van de Protestante Kerk in Nederland. Ds. C. Hoogerwerf en A. van de Vliert van het Platform Christen Mediators voor het verstrekken van literatuur en het meedenken over (de ontwikkeling van) mediation binnen de PKN.

Ten slotte dank ik mijn ouders, Cornée en Mathilde. Zij hebben elk vanuit hun eigen expertise meegedacht en meegelezen.

Daarnaast dank ik mijn ouders, Cornée, Willem en mijn oma voor hun onafgebroken vertrouwen in mij tijdens mijn studie. Zonder hen was ik nooit zo ver gekomen.

Religie en Recht. Twee grote thema's in mijn leven worden met deze scriptie verbonden.

Margreet Parlevliet

Utrecht, juli 2020

Inhoud

Voorwoord	1
Inleiding	4
Hoofdstuk 1. De Protestantse Kerk in Nederland.....	6
1.1. Historie: ontstaan van de PKN	6
1.2. De Kerkorde	7
1.3. Bestuurlijke opbouw.....	8
1.3.1. Kerkenraad	9
1.3.2. Classis.....	11
1.3.3. Generale Synode.....	12
1.4. Kerkelijke rechtsspraak	13
1.5. Mediation binnen de PKN	14
Conclusie	15
Hoofdstuk 2. Kerkrechtelijke kaders	16
2.1. Tucht.....	16
2.1.1. De klager	17
2.1.2. Tucht naast strafrechtelijke procedure.....	17
2.1.3. Tucht binnen de PKN	18
2.2. Opzicht	18
2.2.1. Vormen van opzicht	19
2.3. Classispredikant.....	20
2.4. Visitatie	21
2.5. Colleges voor het opzicht	22
Conclusie	25
Hoofdstuk 3. Bemiddeling	27
3.1. Bemiddeling en mediation.....	27
3.1.1. Bemiddeling	28
3.1.2. Mediation.....	28
3.1.3. Bemiddeling vs. Mediation	29
3.2. Grondslagen van mediation.....	30
3.3. Uitgangspunten van mediation	32
3.3.1. Het mediationproces	32
3.3.2. Zelfbeschikking	32
3.3.3. Vrijwilligheid	32
3.3.4. Vertrouwelijkheid.....	33
3.4. Bemiddeling binnen de PKN.....	33
3.4.1. Systeemtheorie	34

3.4.2. Herstelrecht	36
Conclusie	39
Hoofdstuk 4. Knelpunten	41
4.2. Visitatie	41
4.2.1. Speciale Visitatiecommissie	41
4.2.2. Projectgroep Conflicthantering	42
4.2.3. ‘De kerkorde bij de Tijd’	43
4.3. Classispredikant.....	45
4.3.1. Zowel bemiddelaar als beoordelaar	45
4.3.2. Geen institutie.....	46
4.3.3. De ‘Protestantse Bisschop’	47
4.4. Colleges voor het opzicht	47
4.5. Algemene knelpunten.....	48
4.5.1. Tempo van processen	48
4.5.2. Slagkracht.....	49
4.5.3. Vrijwilligheid	50
4.5.4. Onpartijdige en onafhankelijke derde.....	50
4.5.5. Vertrouwelijkheid.....	50
4.5.6. Deelnemers	51
4.5.7. Uitvoerbaarheid	52
4.5.8. Tucht.....	52
Conclusie	53
Hoofdstuk 5. Conclusies en aanbevelingen.....	54
5.1. Herstelrecht binnen de PKN.....	54
5.1.1. Visitatie	54
5.1.2. De Classispredikant	57
5.1.3. <i>Knowhow</i> conflicten	57
5.1.4. Colleges voor het opzicht	58
Conclusie	58
Conclusie	59
Bijlage 1.	61
Literatuurlijst.....	62
Boeken.....	62
Artikelen.....	65

Inleiding

Opzicht binnen de PKN kan gezien worden als een vorm van kerkelijke tucht. In deze scriptie zal onderzocht worden of daarbij een vorm van bemiddeling kan worden toegepast.

In 2016 rondt de Protestantse Kerk in Nederland (hierna: PKN) haar project over toekomstplannen ‘Kerk2025: Waar een Woord is, is een weg’ af.¹ In het rapport dat naar aanleiding hiervan wordt geschreven, schrijft dr. A.J. Plaisier, toenmalig scriba van de Generale Synode dat grote veranderingen in de structuur van de PKN noodzakelijk zijn gezien het krimpende ledenaantal van de PKN. Vol goede hoop op de toekomst schrijft hij dat de sleutelwoorden bij deze verandering transparantie, ruimte en eenvoud zijn.² Het doel is een lichtere bestuursstructuur, maar ook een lichtere vorm van kerkzijn om ook jongere leden aan te spreken. Er dient meer ruimte voor de plaatselijke gemeente te komen voor het bedenken van creatieve en soms noodzakelijke oplossingen, zonder de regeldruk van bovenaf. Het project Kerk2025 streeft een meer eenvoudige inrichting na van het bestuur.³ Op het omgaan met conflicten binnen de PKN is het rapport kritisch. De procedures in de kerk zijn stroperig, tijdrovend en halfslachtig.⁴ Dit komt voornamelijk omdat onduidelijk is wie regie voert op het proces. Wie, zoals het project zelf zegt, “eigenaar is”. Dit maakt ook dat er een gebrek aan ‘doorzettingsmacht’ is. Er is een gebrek aan doortastend optreden bij conflicten en deze dient te worden verholpen.⁵

Een oplossing voor de knelpunten bij kerkelijke rechtspraak wordt door de PKN zelf onder andere gezocht in vormen van bemiddeling, zoals mediation.⁶ Of de kerkorde hier ruimte voor geeft en welke vorm van bemiddeling dan het beste aansluit op het opzicht, daar zal in deze scriptie onderzoek naar worden gedaan. De onderzoeksvraag luidt dan ook: welke mogelijkheden biedt de kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland voor bemiddeling en mediation bij het opzicht?

Ter beantwoording van deze vraag zal allereerst in hoofdstuk 1 de structuur van de PKN uiteengezet worden. Eerst zal kort het ontstaan van de PKN worden beschreven. Daarna zal aandacht worden besteed aan de bestuurlijke opbouw van de PKN. Hierbij zal achtereenvolgens aandacht worden besteed aan de kerkenraad, de classis en de synode. Daarna zal er aandacht worden besteed aan de kerkelijke rechtspraak in het algemeen.

In hoofdstuk 2 zal er nader worden ingegaan op één specifiek deel van de kerkelijke rechtsspraak, het opzicht en de instituties die daarbij zijn betrokken: de colleges voor de visitatie, de classispredikant en

¹ *Nota Kerk2025* 2016.

² *Nota Kerk2025* 2016, p. 3.

³ *Nota Kerk2025* 2016, p. 18-19.

⁴ *Nota Kerk2025* 2016, p. 22.

⁵ *Nota Kerk2025* 2016, p. 22-24.

⁶ Zo is sinds 2007 (de verwijzing naar) mediation als mogelijkheid toegevoegd aan de kerkorde, dienen de visitatoren met de komst van ‘Visitatie Nieuwe Stijl’ een meer bemiddelende stijl toe te passen en heeft ook de classispredikant de mogelijkheid te bemiddelen bij spanningen binnen een gemeente.

de colleges voor het opzicht. Daaraan voorafgaand zal uitgelegd worden wat opzicht inhoudt, waarbij in zal worden gegaan op tucht.

In hoofdstuk 3 zal worden ingegaan op het begrip bemiddeling en mediation als uitwerking daarvan. Gekeken zal worden naar het onderscheid tussen bemiddeling en mediation, de grondslagen en uitgangspunten van mediation en de toepassing van bemiddeling in het strafrecht, het herstelrecht. Daarbij zal er ook aandacht worden besteed aan de systeemtheorie.

Ten slotte zal in hoofdstuk 4 nader in worden gegaan op de hiervoor genoemde instituties en de ontwikkelingen die daarbinnen hebben plaatsgevonden. Daaruit zullen een aantal knelpunten worden afgeleid bij de toepassing van bemiddeling en mediation bij deze instituties. Naar aanleiding hiervan zullen in hoofdstuk 5 aanbevelingen worden gedaan ter bevordering van bemiddeling bij het opzicht. Uit deze hoofdstukken zal vervolgens een conclusie worden getrokken welke antwoord geeft op de onderzoeksvraag.

Hoofdstuk 1. De Protestantse Kerk in Nederland

In dit hoofdstuk zal de Protestantse Kerk in Nederland (hierna: PKN) worden behandeld. Allereerst zal kort aandacht worden besteed aan het ontstaan van de PKN. Hierna zal verder gefocust worden op de bestuurlijke opbouw van de PKN, waarbij aandacht zal worden besteed aan de drie bestuurlijke organen, de kerkenraad, de classis en de synode. Hierna zal worden ingegaan op de kerkelijke rechtspraak, waarbij zal worden ingegaan op de verhouding tussen kerkelijke rechtspraak en overheidsrechtspraak. Er zal tenslotte een aanzet worden gegeven voor het uiteenzetten van het opzicht, wat in hoofdstuk 2 verder wordt uitgewerkt.

1.1. Historie: ontstaan van de PKN

Het protestantisme kent een lange en rijke geschiedenis. Deze zal hier, omwille van relevantie en gebrek aan ruimte, niet uiteen worden gezet. Hier zal enkel aandacht worden besteed aan de totstandkoming van de PKN. De PKN is een samenwerkingsverband tussen de Nederlandse Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerken in Nederland en de Evangelisch-Lutherse Kerk in Nederland.⁷ Het is het resultaat van het zogenoemde ‘Samen op Weg-proces’.⁸ In 1942 werd hiervoor de opmaat gedaan. Toen ontmoeten de gereformeerden en de hervormden elkaar officieel in het Inter-Kerkelijk Overleg, als reactie op de onderdrukking van de bezetter.⁹ Deze ontmoeting luidt een periode in van toenadering en weerstand hiertegen. In 1948 werd de wens uitgesproken tot meer geregeld contact, wat in 1950 geconcretiseerd werd door een commissie voor de samenspreking.¹⁰ Er kwam meer samenwerking op het gebied van onderwijs, politiek en zendingsarbeid.¹¹ In 1961 startte het Samen op Weg-proces. Dit proces begon met de wens van 18 predikanten, ‘de Achttien’ tot hereniging van de Hervormde Kerk en de Gereformeerden Kerken.¹² ‘De Achttien’ beschouwden zichzelf enkel als de aandragers, maar wilde het project niet verder concretiseren. Dit werd in 1969 gedaan door een grote groep jongeren uit beide kerken. Naar aanleiding van het rapport dat zij maakten werd een werkgroep opgericht dat de naam ‘Samen op Weg’ kreeg.¹³ Pas toen kreeg het al eerder begonnen proces zijn officiële naam. Het doel van het proces was om binnen tien jaar de kerken te fuseren.¹⁴ Uiteindelijk kwam deze fusie er pas ruim veertig jaar later. Dit heeft te maken met verschillende onenigheden, zowel binnen de kerkgenootschappen zelf als tussen de kerkgenootschappen. Zowel op theologisch vlak als organisatorisch gebied waren er discussiepunten, zowel plaatselijk als op landelijk niveau.¹⁵ Vanaf de jaren 90 werd er nagedacht over verdere

⁷ Van Drimmelen & Van der Ploeg 2014, p. 97; Van den Heuvel 2004, p. 15.

⁸ Van den Heuvel 2004, p. 15-17; Wallet 2005, p. 11.

⁹ Wallet 2005, p. 25.

¹⁰ Wallet 2005, p. 26.

¹¹ Wallet 2005, p. 27.

¹² Wallet 2005, p. 39.

¹³ Van den Heuvel 2004, p. 15-16; Wallet 2005, p. 43.

¹⁴ Wallet 2005, p. 40.

¹⁵ Wallet 2005, p. 82-83; 123-127.

vormgeving van de hereniging.¹⁶ Er werd een ontwerp gemaakt voor een gezamenlijke kerkorde, welke als uitgangspunt de Hervormde Kerkorde had.¹⁷ Op een aantal punten werd de Hervormde Kerkorde vernieuwd en er werden aspecten van de gereformeerden en lutherse traditie ingevoegd.¹⁸ In 2004 was de fusie, inclusief nieuwe kerkorde, dan eindelijk, na de proces van ruim 40 jaar voorgeschiedenis, een feit.¹⁹ De grondslag van de verscheidende tradities is terug te vinden in de kerkorde van de PKN.²⁰ De verandering heeft na die tijd niet stil gestaan. Sinds 2004 zijn er verschillende wijzigingen aangebracht in de kerkorde. In 2008 vond een groot evaluatietraject plaats met betrekking tot de kerkorde. Dit traject resulteerde in 2009 tot het rapport ‘De kerkorde bij de tijd’. Naar aanleiding van dit rapport is de kerkorde in 2010 en 2011 op een aantal plaatsen herzien.²¹ In 2015 werd het project ‘Kerk2025’ gestart, waarin werd nagedacht over de toekomst van de PKN. Dit project heeft in 2018 tot een aantal wijzigingen in de kerkorde geleid.²² Hierop zal in hoofdstuk 2 met betrekking tot het opzicht verder worden ingegaan.

1.2. De Kerkorde

De PKN is een kerkgenootschap in de zin van artikel 2:2 Burgerlijk Wetboek (hierna: BW). Dit betekent dat de PKN rechtspersoonlijkheid bezit.²³ In lid 2 staat dat kerkgenootschappen worden geregeerd door hun eigen statuut, voor zover niet in strijd met de wet.²⁴ Dit eigen statuut bij de PKN wordt aangeduid als de kerkorde. Het geheel van kerkordelijke regels bestaat uit de Romeinse artikelen, de ordinanties, de overgangsbepalingen, de generale bepalingen en de nadere bepalingen. De Romeinse artikelen kunnen worden gezien als de grondwet van de PKN.²⁵ Hierin worden de kerkordelijke kaders geschetst. Deze artikelen vormen de theologische en bestuurlijke basis voor de PKN. Zij kunnen dus ook enkel bij twee derde meerderheid in de Generale Synode worden gewijzigd.²⁶ De ordinanties zijn een meer praktische uitwerking van de Romeinse artikelen. Zij volgen dezelfde volgorde als de Romeinse artikelen. In de overgangsbepalingen staat geregeld hoe er na wijziging van een kerkordelijke regel in de overgangperiode dient te worden gehandeld. De generale regelingen bevatten de meer technische bepalingen. Hierin is bijvoorbeeld de kerkelijke rechtsgang geregeld.²⁷ De nadere regelingen zijn uitwerkingen van de ordinanties en de generale regelingen. Deze worden landelijke vastgesteld, maar kunnen ook per gemeente vastgesteld worden.²⁸ Een

¹⁶ Wallet 2005, p. 132.

¹⁷ Van den Heuvel 2004, p. 16; Wallet 2005, p. 133-137.

¹⁸ Van den Heuvel 2004, p. 16; Wallet 2005, p. 136-137.

¹⁹ Voor meer informatie, Wallet 2005, p. 317-326.

²⁰ Zie bijvoorbeeld art. I lid 4 PKO.

²¹ Van den Heuvel 2013, p. 15-16.

²² Bos & Koffeman 2019, p. 5.

²³ Artikel 2:2 BW lid 1.

²⁴ Artikel 2:2 BW lid 2.

²⁵ Bos & Koffeman 2019, p. 17.

²⁶ Art. XVIII PKO.

²⁷ Zie bijvoorbeeld Generale regeling 11. Kerkelijke Rechtspraak PKO (hierna: GR 11 PKO).

²⁸ Bos & Koffeman 2019, p. 17-18.

kerkgenootschap, zoals de PKN, komt dus een grote organisatievrijheid toe. Op de manier waarop deze organisatievrijheid is ingevuld, wordt in de volgende paragraaf ingegaan.

1.3. Bestuurlijke opbouw

Het organisatorische systeem van de PKN kan gekwalificeerd worden als een presbyteriaan-synodaal systeem.²⁹ Dit systeem is, in theorie, principieel niet-hiërarchisch. De bestuurlijke organen van de kerk opereren in beginsel onafhankelijk.³⁰ Het uitgangspunt is gezamenlijk overleg en gezamenlijke besluitvorming. Bij deze besluitvorming weegt elke stem even zwaar, geen ambt of orgaan heeft in theorie meer macht dan een ander. De macht ligt namelijk bij Christus, hij is het Hoofd van de Kerk, maar de leiding van de kerk is toevertrouwd aan de ambtelijke vergaderingen.³¹ Dit beginsel wordt het *non dominatio* artikel genoemd en is vastgelegd in artikel VI lid 1 van de kerkorde van de PKN. De PKN wordt dus bestuurd door de ambtelijke vergaderingen. De PKN kent strikt genomen vier ambtelijke vergaderingen.³² In deze scriptie wordt de evangelisch-lutherse synode, welke leidinggeeft aan de evangelisch-lutherse gemeenten tezamen, echter buiten beschouwing gelaten om onnodige complexiteit te vermijden.³³ De drie andere zijn: de kerkenraad, de classis en de synode. Deze vormen de drie bestuurlijke lagen. De kerkenraad bestuurt plaatselijk, de classis op regionaal niveau en de synode is de landelijke bestuurder. Deze drie ambtelijke vergaderingen worden hieronder in de volgende paragrafen verder uitgewerkt.³⁴ Het niet-hiërarchische ideaal van de PKN brengt mee dat de generale synode in theorie niet ‘boven’ de classicale vergadering staat en de classicale vergadering niet ‘boven’ de kerkenraad. Er is sprake van een zogenoemde mindere en een meerdere vergadering.³⁵ Hiermee wordt niet een kwalitatieve kwalificering gegeven, maar een kwantitatieve. In de classicale vergadering zijn meer gemeenten vertegenwoordigd, in de generale synode nog meer. De generale synode is dus de meerdere vergadering van de classicale vergadering, de kerkenraad de mindere. Dat betekent dus in principe dat de kerkenraad niet minder is of haar macht beperkter. Zij vertegenwoordigt wel minder gemeenteleden en haar stem is dus voor de kerk als geheel minder doorslaggevend.³⁶ Uitgangspunt is dat wat door een mindere vergadering kan worden geregeld, niet door een meerdere vergadering wordt behandeld. Zo behouden de gemeenten een eigen autonomie. Een besluit van een meerdere vergadering is voor de mindere vergadering echter wel bindend en behoeft ook niet te worden geratificeerd. Deze autonomie is dus beperkt. Het beginsel van

²⁹ Bos & Koffeman 2019, p. 115; Van Drimmelen & Van der Ploeg 2014, p. 98-99. Binnen de Christelijke kerk zijn er grofweg drie stromingen te onderscheiden. Het episcopale stelsel, waarvan het bekendste voorbeeld de Rooms-Katholieke kerk is, de congregationalistische stelsel, waarbij het accent ligt op de lokale gemeenschappen, zoals bij pinkstergemeenten, en het presbyteriaal-synodale stelsel, waarvan de PKN het bekendste voorbeeld is.

³⁰ Van Drimmelen & Van der Ploeg 2014, p. 69.

³¹ Bos & Koffeman 2019, p. 115; Van Drimmelen & Van der Ploeg 2014, p. 98; Art. VI lid 1 van de kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland (hierna: PKO).

³² Bos & Koffeman 2019, p. 115; Van Drimmelen & Van der Ploeg 2014, p. 25, 99.

³³ Bos & Koffeman 2019, p. 115; Art. VI-2,2 PKO; Ord. 4-21 t/m 23 PKO.

³⁴ Zie ook bijlage 1, p. 59.

³⁵ Van Drimmelen & Van der Ploeg 2014, p. 100-101.

³⁶ Van Drimmelen & Van der Ploeg 2014, p. 100-101.

gelijkwaardigheid is in de huidige kerkorde voornamelijk principieel geformuleerd. Ook bij de verdere uitwerking van dit beginsel in de kerkorde komen er elementen van terug, maar volledig doorgevoerd is het niet.³⁷ De kern van dit beginsel is dat de ambtelijke vergaderingen Christus moeten dienen. Zij regeren immers onder zijn macht. Maar als de synode een besluit neemt, om Christus te dienen, dat gevolgen heeft voor alle gemeenten, vertoont dit dan niet toch kenmerken van een hiërarchisch systeem? Het gaat er dus om hoe er in de praktijk met dit beginsel wordt omgegaan. Hoe meer macht ambtsdragers en ambtelijke organen nemen of creëren, hoe meer macht zij ook kunnen uitoefenen. Te zien is dat meerdere vergaderingen zich in de loop der jaren steeds meer gezag aanmeten.³⁸ De theorie is in de praktijk nooit helemaal tot zijn recht gekomen.³⁹

1.3.1. Kerkenraad

De kerkenraad geeft, zoals hierboven genoemd, leiding aan een plaatselijke gemeente.⁴⁰ De gemeenten vormen de basis van de kerk.⁴¹ Alle ambtsdragers van deze gemeente hebben zitting in de kerkenraad.⁴² De ambtelijke vergaderingen, waaronder de kerkenraad, bestaan uit ambtsdragers. Dit zijn de mensen die in de kerk in bijzondere dienst leidinggeven aan de gemeenten.⁴³ De ambtsdragers dragen alle bevoegdheden. Zij zijn bevoegd de leer van de kerk te formuleren, te besturen en bevoegd om recht te spreken. Er zijn drie soorten ambtsdragers: predikanten, ouderlingen en diakenen.⁴⁴ Zij zijn gezamenlijk verantwoordelijk, maar hebben allen een eigen bijzondere taak.⁴⁵ Deze taken dienen van elkaar te worden gescheiden. Iemand kan daardoor ook niet meer dan één ambt bekleden.⁴⁶ De kerkenraad wordt dus gevormd door de predikant(en), de ouderlingen en diakenen van de gemeente.⁴⁷ Elke kerkenraad heeft een moderamen. Dit bestaat uit ten minste drie leden⁴⁸ die de taak hebben leiding te geven aan de kerkenraadsvergadering.⁴⁹

De ambtelijke vergaderingen worden ondersteund door kerkelijke organen of colleges alsmede de door een ambtelijke vergadering, orgaan of college ingestelde commissies.⁵⁰ Het verschil tussen een orgaan of college en een commissie is dat de kerkorde de aanstelling van een orgaan of college regelt en ook de bevoegdheden hiervoor vastlegt. Op alle drie de bestuursniveaus zijn er colleges, organen en

³⁷ De Jong, *In die Skriflig* 2018, p. 6-7.

³⁸ De Jong, *In die Skriflig* 2018, p. 1.

³⁹ Van de Heuvel 2001, p. 33.

⁴⁰ Art. VI lid 4 PKO; Bos & Koffeman 2019, p. 123.

⁴¹ Bos & Koffeman 2019, p. 23.

⁴² Art. VI lid 3 PKO; Bos & Koffeman, p. 123.

⁴³ Art. V lid 2 PKO.

⁴⁴ Art. V lid 1 PKO.

⁴⁵ Bos & Koffeman 2019, p. 107.

⁴⁶ Ord. 3-8 lid 3 PKO; Bos & Koffeman 2019, p. 108.

⁴⁷ Art. VI lid 3 PKO; Bos & Koffeman 2019, p. 123.

⁴⁸ Het moderamen bestaat ten minste uit drie leden te weten een preses, scriba en assessor. Een van hen dient predikant te zijn; Ord. 4-8 lid 2 PKO.

⁴⁹ Ord 4-8 lid 3 PKO.

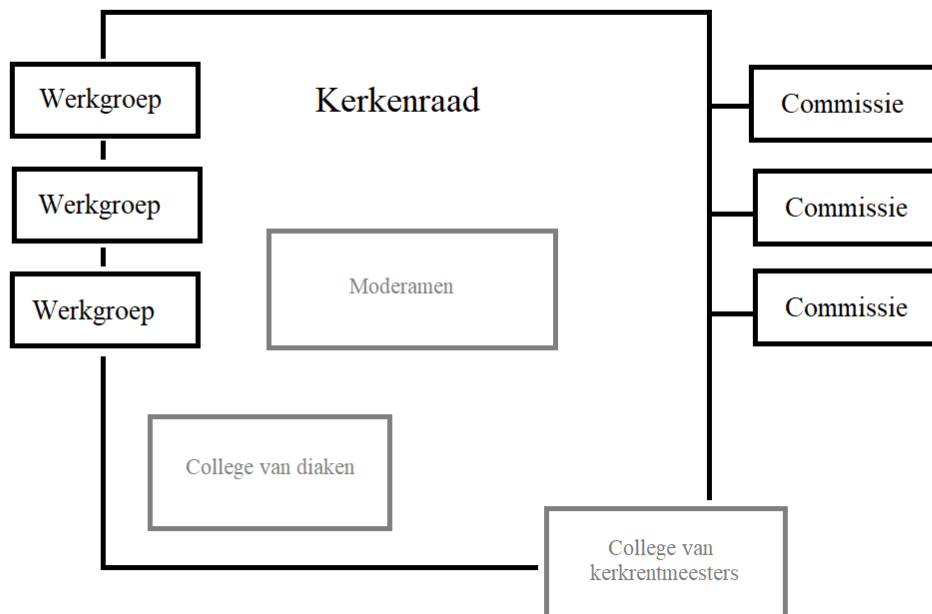
⁵⁰ Bos & Koffeman 2019, p. 28.

commissies.⁵¹ Een orgaan of college moet enkel voor de gevolgde procedure verantwoording afleggen aan de betrokken ambtelijke vergadering. Op de inhoud van een beslissing kan een orgaan of college dus niet worden aangesproken.⁵² De kerkenraad kent twee organen, namelijk het college van kerkrentmeesters en het college van diakenen. Minimaal dienen er in de kerkenraad twee diakenen en twee kerkrentmeesters⁵³ te zijn.⁵⁴ Zij nemen ook plaats in respectievelijk het college voor diakenen en het college voor kerkrentmeesters.⁵⁵

De kerkenraad kent commissies en werkgroepen.⁵⁶ Een commissie is geheel ondergeschikt aan de betrokken ambtelijke vergadering. De commissie werkt in opdracht, onder verantwoordelijkheid en legt verantwoording af aan deze ambtelijke vergadering. Een commissie heeft meestal een tijdelijke aanstelling.⁵⁷ Werkgroepen nemen zelfstandige besluiten. De kerkenraad kan geen besluiten nemen op het gebied waarop zijn een werkgroep hebben ingesteld, zonder de werkgroep daarbij te betrekken.⁵⁸

In het organogram hieronder wordt de structuur van de kerkenraad weergegeven.⁵⁹

Organogram 1

⁵¹ Van Drimmelen & Van der Ploeg 2014, p. 101.

⁵² Art. VI lid 7 PKO; Van Drimmelen & Van der Ploeg 2014, p. 101.

⁵³ De kerkrentmeesters hebben het beheer over de goederen van de gemeente; Ord. 3-10 lid 2 PKO.

⁵⁴ Ord. 4-6 lid 3 PKO.

⁵⁵ Ord. 4-4 lid 1 PKO.

⁵⁶ Bos & Koffeman 2019, p. 134.

⁵⁷ Van Drimmelen & Van der Ploeg 2014, p. 102.

⁵⁸ Art. VI-6, Ord. 4-9 lid 3 PKO; Bos & Koffeman 2019, p. 134.

⁵⁹ Zie ook bijlage 1, p. 59.

1.3.2. Classis

Per regio zijn gemeenten gegroepeerd in de classis.⁶⁰ Aan het hoofd van elke classis staat de classicale vergadering. De leden van deze vergadering geven leiding aan de classis.⁶¹ Wat dit inhoudt verschilt per classis, maar meestal is het terug te voeren op de zorg voor de gemeenten die onder haar classis vallen. De classicale vergadering wordt gevormd door ambtsdragers van de kerkenraden van de tot de classis behorende gemeenten. Zijn worden door de door hen vertegenwoordigde kerkenraden verkozen om zitting te nemen in de classicale vergadering. De classicale vergadering heeft 20 tot 30 leden en er dienen onder hen ten minste drie predikanten, twee kerkrentmeesters, twee ouderlingen en drie diakenen te zijn.⁶² De classicale vergadering heeft een moderamen.⁶³ Dat bestaat uit ten minste drie leden, waaronder de classispredikant.⁶⁴ De functie van de classispredikant zal in het volgende hoofdstuk verder worden uitgewerkt. Het moderamen geeft leiding aan de classicale vergadering.⁶⁵ Het moderamen is onderdeel van het breed moderamen.⁶⁶ Deze heeft meer leden dan het moderamen en heeft meerdere voornamelijk controlerende taken.⁶⁷

Een deel van de taken van de classis wordt uitgevoerd door onafhankelijke colleges.⁶⁸ Dit zijn het classicale college voor de behandeling van beheerszaken, het classicale college voor de behandeling van bezwaren en geschillen, het classicale college voor het opzicht en het classicale college voor de visitatie.⁶⁹ Het classicale college voor de behandeling van beheerszaken en het classicale college voor de behandeling van bezwaren en geschillen zullen in het verdere verloop van deze scriptie buiten beschouwing worden gelaten.

Naast colleges kent de classis ook commissies. Deze zijn per classis facultatief, behalve de financiële commissie.⁷⁰ Deze regelt de financiën van de classis.⁷¹

⁶⁰ Bos & Koffeman 2019, p. 20; Van de Broeke 2018, p. 20.

⁶¹ Art. VI-2,3,4 PKO; Zie voor meer informatie: Bos & Koffeman 2019, p. 225-241; Van de Broeke 2018, p. 11-21.

⁶² Ord. 4-13 lid 1 en lid 3 PKO.

⁶³ Ord. 4-15 lid 4 PKO.

⁶⁴ Het moderamen bestaat uit de preses, de scriba en de classispredikant; Ord. 4-15 lid 4 PKO.

⁶⁵ Ord. 4-15 lid 6 PKO.

⁶⁶ Bos & Koffeman 2019, p. 232; Ord. 4-15 lid 4.

⁶⁷ Ord. 4-15 lid 8.

⁶⁸ Ord. 4-19 lid 1 PKO; Bos & Koffeman 2019, p. 233.

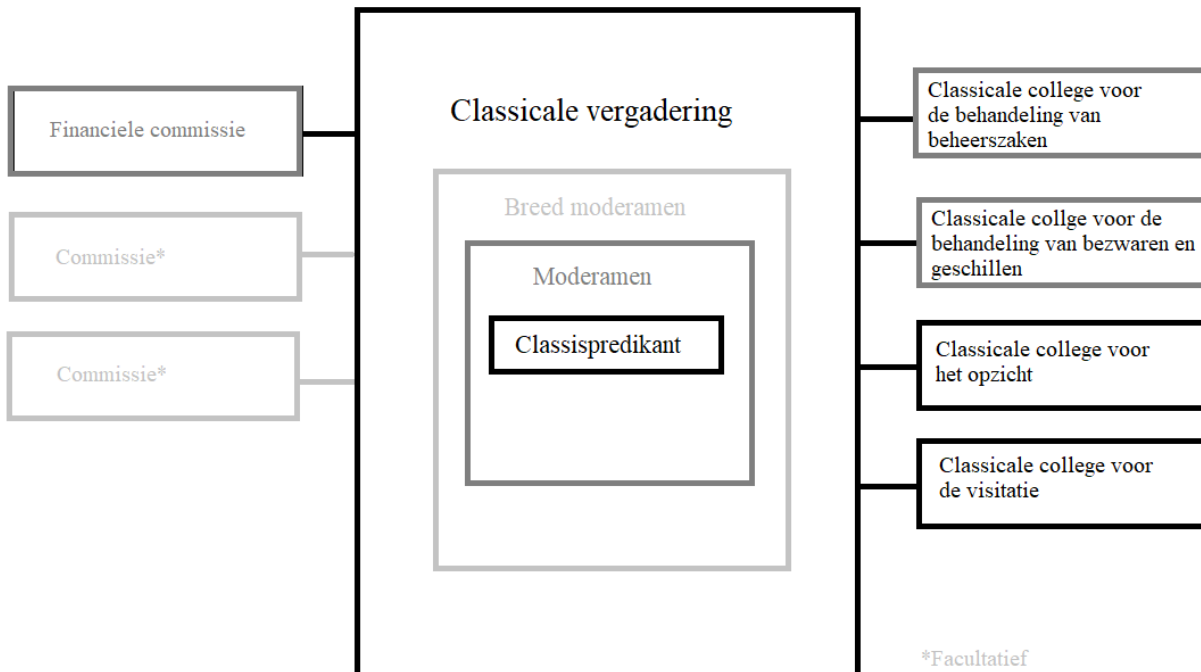
⁶⁹ Ord. 4-19 lid 1 PKO.

⁷⁰ Ord. 4-15 lid 10 PKO.

⁷¹ Zie Ord. 11-11 PKO.

In het organogram hieronder is de structuur van de classis weergegeven.⁷²

Organogram 2

1.3.3. Generale Synode

De generale synode bestaat uit afgevaardigden van de classes⁷³ en afgevaardigden van de Evangelisch-lutherse synode en andere geassocieerde kerken.⁷⁴ In totaal bestaat de generale synode uit 62 leden.⁷⁵ De generale synode geeft leiding aan de landelijke kerk.⁷⁶ De dagelijkse leiding van de synode ligt bij het moderamen. Dit bestaat uit vijf synodeleden. Niet enkel voert het moderamen leiding over de vergaderingen van de generale synode, zij voert ook de taken uit waarvoor geen andere instantie is aangewezen, waaronder formele en administratieve taken.⁷⁷ Het moderamen is onderdeel van de kleine synode, die in totaal bestaat uit 20 leden.⁷⁸ De kleine synode is het aanspreekpunt voor de colleges van bijstand van de generale synode, die in organogram 3 helemaal links zijn weergegeven.⁷⁹ Naast organen van bijstand kent de generale synode, net als de classis, colleges. Deze colleges hebben een onafhankelijker positie dan de organen van bijstand.⁸⁰ Deze colleges zijn in het organogram 3 helemaal rechts weergegeven. Voor deze scriptie is het generale college voor het opzicht en het

⁷² Zie ook bijlage 1, p. 59.

⁷³ Elke classicale vergadering vaardigt vijf ambtsdragers af; Ord. 4-24 lid 1 en 2.

⁷⁴ Ord. 4-24 lid 1 PKO.

⁷⁵ Bos & Koffeman 2019, p. 243.

⁷⁶ Van Drimmelen & Van der Ploeg 2014, p. 100; zie voor meer informatie Bos & Koffeman 2019, p. 243-266.

⁷⁷ Bos & Koffeman 2019, p. 245.

⁷⁸ Ord. 4-26 lid 2 PKO.

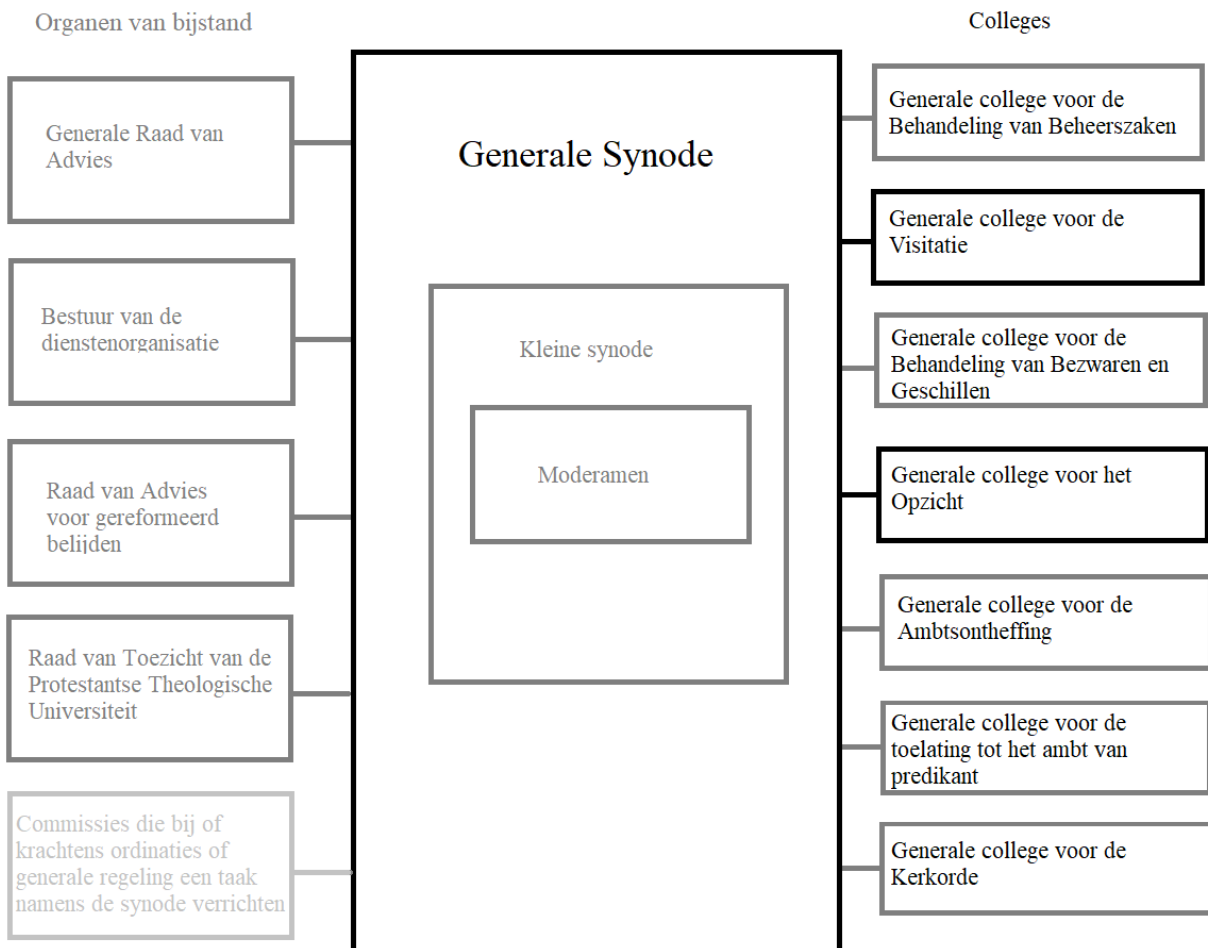
⁷⁹ Ord. 4-26 lid 5 PKO; zie voor meer informatie Ord. 4-27 PKO.

⁸⁰ Ord. 4-28 PKO; Bos & Koffeman 2019, p. 248.

generale college voor de visitatie van belang. Hierop wordt in het volgende hoofdstuk verder ingegaan.

In het organogram hieronder is de structuur van de generale synode weergegeven.⁸¹

Organogram 3

1.4. Kerkelijke rechtsspraak

De kerkelijke rechtsspraak kan gekwalificeerd worden als een bindend advies of een bindende partijbeslissing.⁸² De basis voor de gebondenheid aan deze vorm van geschillenoplossing is te vinden in het statuut van het kerkgenootschap.⁸³ Voor de PKN is hiervoor Generale regeling 11 Kerkelijke rechtsspraak het belangrijkste. Hierin worden alle procedures die te maken hebben met de kerkelijke

⁸¹ Zie ook bijlage 1, p. 59.

⁸² Art. 7:900 lid 1 en 2 BW; Van Drimmelen & Van der Ploeg 2014, p. 178.

⁸³ Art 7:906 lid 1 BW.

rechtspraak verder uitgewerkt per onderwerp.⁸⁴ De PKN kent meerdere kerkelijke rechtsgangen voor verschillende onderwerpen. Verschillende colleges en organen spelen een belangrijke rol bij de rechtsgang binnen de PKN. Dit maakt de kerkelijke rechtspraak van de PKN complex. Er geldt dan ook voor alle colleges en commissies een doorzendplicht voor alle bezwaren die verkeerd zijn ingediend.⁸⁵ Alle bij de kerkelijke rechtsspraak betrokken colleges en commissies opereren onafhankelijk, maar zij staan wel onder de opdracht van de ambtelijke vergaderingen.⁸⁶ De colleges worden immers benoemd door de bevoegde ambtelijke vergaderingen.⁸⁷ In het belang van de rechtsbescherming van de betrokkenen zijn de ‘kerkelijke rechters’ steeds onafhankelijker geworden.⁸⁸ De klassicale colleges zijn verbonden aan de classis in die zin dat de omvang van de classis, de gemeentes die daaronder vallen, het ‘rechtsgebied’ van de colleges bepalen.⁸⁹ De aard van de kerkelijke beslissing bepaalt welk kerkelijk rechtsprekend college bevoegd is.⁹⁰ In deze scriptie zal enkel in worden gegaan op de procedure rondom het opzicht, bij de klassicale colleges voor het opzicht en de beroepsmogelijkheid bij het generale college voor het opzicht.

1.5. Mediation binnen de PKN

Naast de interne rechtspraak, zoals een procedure bij een college voor het opzicht, staat het partijen altijd vrij om een andere vorm van alternatieve geschiloplossing te proberen, zoals arbitrage, bindend advies of mediation.⁹¹ Dit kan op eigen initiatief van partijen, maar een college kan partijen dit ook aanbevelen.⁹² Het beproeven van een vorm van alternatieve conflictoplossing schorst in beginsel de rechtsgevolgen of termijn nooit op.⁹³ Een college kan hiertoe wel beslissen.⁹⁴

Mediation kent binnen de kerkorde slechts een korte geschiedenis. In september 2007 schreef het Platform Christen Mediators, toen Platform Church Mediation, een platform waarop christelijke mediators hun diensten aanbieden, een brief naar de Generale Synode en de classes om hen bekend te maken met het platform en hen te wijzen op de voordelen van mediation.⁹⁵ Tijdens de bespreking daarvan kwam ouderling Van de Vliert met een motie om bij de evaluatie van de kerkorde te onderzoeken wanneer en bij welke procedure mediation kan worden ingezet.⁹⁶ Deze motie werd door de Generale Synode unaniem aangenomen.⁹⁷ In april 2011 bleek echter bij de uitwerking van de

⁸⁴ Zie bijvoorbeeld voor de procedures rondom het opzicht art. 13 t/m 18 GR 11 PKO.

⁸⁵ Bos & Koffeman 2019, p. 287.

⁸⁶ Ord. 10-1 lid 2 PKO ;Van den Heuvel 2001, p. 218-219.

⁸⁷ Van den Heuvel 2004, p. 224.

⁸⁸ Art. 8 lid 1 GR 11 PKO; Van den Heuvel 2004, p. 224.

⁸⁹ Ord. 10-8 lid 1 PKO; Van den Heuvel 2004, p. 237.

⁹⁰ Van den Heuvel 2004, p. 235.

⁹¹ Art. 2 lid 1 GR 11 PKO.

⁹² Art. 2 lid 2 GR 11 PKO.

⁹³ Art. 2 lid 3 GR 11 PKO.

⁹⁴ Art. 2 lid 3 GR 11 PKO.

⁹⁵ Schaap, Hoogewerf & Rijken 2016, p. 84.

⁹⁶ Handelingen van de generale synode en de kleine synode van de Protestantse Kerk in Nederland (hierna: Handelingen) 2009, p. 296-297).

⁹⁷ Handelingen 2009, p. 310.

voorstellen uit de evaluatie, dat de motie niet uitgevoerd was. Opnieuw besloot de Generale Synode met een motie dat er aan dit besluit uitvoering dient te worden gegeven.⁹⁸ Het generale college voor de kerkorde⁹⁹ stelt dat dit onmogelijk is, gezien het feit dat in de kerkorde geen rechten, maar enkel plichten worden opgenomen.¹⁰⁰ Uiteindelijk wordt in april 2012 mediation toch opgenomen in de generale regeling voor de kerkelijke rechtspraak. In de kerkorde wordt opgenomen dat mediation, arbitrage en bindend advies in de kerkelijke rechtspraak niet zullen worden uitgesloten. Dit is dus nog een summiere mogelijkheid tot mediation in de kerkorde.¹⁰¹ In november van dat jaar al wordt de regeling verruimd. De mogelijkheid voor aanbeveling door een van de instanties die betrokken is bij kerkelijke rechtspraak wordt toegevoegd en deze zelfde mogelijkheid wordt ook in het leven geroepen voor betrokkenen bij visitatie, wat officieel niet onder de kerkelijke rechtspraak valt.¹⁰² De tekst van de kerkorde is als volgt: ‘Een kerkelijk college kan, indien de behandeling van het bezwaar of geschil daartoe aanleiding geeft, betrokkenen in overweging geven om mediation te beproeven’.¹⁰³ Daarnaast kunnen partijen zelf voor alternatieve geschiloplossing kiezen: ‘De regeling kerkelijke rechtspraak laat onverlet dat betrokkenen kunnen overeenkomen hun geschil op te lossen via arbitrage, bindend advies of mediation’.¹⁰⁴

Conclusie

De PKN is een kerkgenootschap in de zin van artikel 2:2 BW. De PKN komt een ruime organisatievrijheid toe die zij op een relatief ingewikkelde manier heeft ingevuld. De leiding van de PKN wordt gevormd door ambtelijke vergaderingen en is verdeeld over drie bestuurlijke lagen. Naast de ambtelijke vergaderingen zijn er ook colleges die een grote rol spelen in de kerkelijke rechtsgang. Er zijn verschillende colleges waarbij men terecht kan met uiteenlopende klachten en conflicten. De aard van de klacht of het geschil bepaalt bij welk college men terecht komt. Naast een klacht neerleggen hebben partijen ook de mogelijkheid mediation te beproeven. Colleges hebben de bevoegdheid partijen naar mediation te verwijzen. In het volgende hoofdstuk zal er aandacht worden besteed aan klachten en conflicten welke tuchtrechtelijk van aard zijn. Binnen de PKN vallen deze onder het opzicht.

⁹⁸ Handelingen 2011, p. 241.

⁹⁹ Het generale college voor de kerkorde geeft advies aan de synode over mogelijke kerkordewijzigingen en bereidt deze voor.

¹⁰⁰ Schaap, Hoogewerf & Rijken 2016, p. 84.

¹⁰¹ Schaap, Hoogewerf & Rijken 2016, p. 86.

¹⁰² Ord. 10-4 PKO; Schaap, Hoogewerf & Rijken 2016, p. 88.

¹⁰³ Art. 1a lid 2 GR 11 PKO.

¹⁰⁴ Art. 1a lid 1 GR 11 PKO.

Hoofdstuk 2. Kerkrechtelijke kaders

In dit hoofdstuk zal verder worden ingegaan op het opzicht binnen de PKN. Allereerst zal de definitie en de achtergrond van opzicht worden besproken, waarbij in zal worden gegaan op tucht en de (theologische) uitgangspunten van opzicht. Daarna zullen drie met opzicht belaste instanties worden beschreven. Ten eerste de classispredikant, welke sinds de herziening van de kerkorde in 2018 een rol heeft binnen de PKN. Ten tweede de colleges voor de visitatie, die worden ingeschakeld door de classispredikant om te bemiddelen bij onrust in een gemeente. Ten derde de colleges voor het opzicht die zijn belast met de procedure die het meest overeenkomst vertoont met de andere vormen van tuchtrechtelijke procedures.

2.1. Tucht

Opzicht binnen de PKN kan worden gezien als tucht.¹⁰⁵ Tucht kan worden gedefinieerd als gespecialiseerde rechtsspraak voor bepaalde beroepsgroepen.¹⁰⁶ ‘Vrije’ beroepen, zoals medici, advocaten en mediators kunnen door eigen of wettelijke regels worden gehouden aan bepaalde kwaliteitseisen. Mochten zij niet aan deze eisen voldoen of een van de regels schenden, dan kan hen een maatregel worden opgelegd door een beroepsorganisatie of een wettelijke geregelde instantie.¹⁰⁷ Het doel van het tuchtrecht is het behoud van de kwaliteit van de beroepsgroep als geheel.¹⁰⁸ Gezamenlijk heeft de beroepsgroep bepaalde doelen die nagestreefd moeten worden. Het tuchtrecht biedt een middel om degenen die zich niet aan de normen van de beroepsgroep houden en dus deze doelen niet voor ogen hebben, hierop te wijzen en mogelijk te bestraffen.¹⁰⁹ Tuchtrecht is een *sui generis*. Het heeft zijn eigen speciale positie binnen het rechtssysteem. Enerzijds heeft het een civiel karakter, doordat partijen zelf voor hun rechten kunnen opkomen, anderzijds vertoont het kenmerken van het strafrecht, doordat het een punitief karakter heeft.¹¹⁰ Tuchtrecht verschilt echter op één punt sterk met het strafrecht. Er is bij tucht geen sprake van opzet of schuld. Het gaat bij tucht om kwaliteitseisen die zijn gedestilleerd uit rolverwachtingen ten aanzien van het optreden als een beroepsbeoefenaar.¹¹¹ Het gaat dus niet over de gedraging van de aangeklaagde, maar om de inspanning die hij had moeten leveren om een goede deelnemer te zijn aan de beroepsgroep.¹¹² Deze kwaliteitseisen zijn meestal geformuleerd in open normen. Dit maakt dat het tuchtrecht over het algemeen een vrij open karakter heeft. Het is lastig te bepalen wat precies de eisen zijn waaraan de

¹⁰⁵ Bos & Koffeman 2019, p. 291.

¹⁰⁶ Den Tonkelaar, *Ars Aequi* 2016, p. 564.

¹⁰⁷ Huls & Kleiboer, *Ars Aequi* 2002, p. 71.

¹⁰⁸ Jörg, Kelk & Klip 2012, p. 55-56; Corstens & Borgers 2014, p. 6.

¹⁰⁹ Jörg, Kelk & Klip 2012, p. 56.

¹¹⁰ Corstens & Borgers 2014, p. 6; Huls & Kleiboer, *Ars Aequi* 2002, p. 71-72.

¹¹¹ Huls & Kleiboer, *Ars Aequi* 2002, p. 72.

¹¹² Santing-Wubs, *Ars Aequi* 2003, p. 49.

aanklager zich had moeten houden.¹¹³ Het gevaar hierbij is mogelijke willekeur. Het gezag dat de tucht uitoefent, heeft veel macht.¹¹⁴

2.1.1. De klager

Het onderwerp van de tucht is de kwaliteit van de beroepsgroep en daarmee dus de aangeklaagde. De klager heeft maar een beperkte rol binnen het tuchtrecht. Tuchtrecht is dus geen klachtrecht. Het is niet bedoeld om de klager ‘gelijk’ te geven of genoegdoening te leveren. Het is hoofdzakelijk bedoeld om de kwaliteit van de beroepsgroep te waarborgen, kortgezegd normhandhaving.¹¹⁵ Tuchtrecht is daarbij ook gericht op het belang van de groep.¹¹⁶ De normen die worden gehandhaafd, zijn de normen van de groep. Deze normen zijn opgesteld zodat het belang van de groep het beste behartigd wordt. Deze dienen dus te worden nageleefd.

Er lijkt echter de laatste jaren steeds minder overeenstemming te zijn over dit hoofddoel van tucht.¹¹⁷ Het belang van de klager komt steeds meer op de voorgrond en aangeklaagden zien het tuchtrecht steeds meer als een soort strafrecht, waarbij zij als beschuldigde worden weggezet.¹¹⁸ In de toelichting van 2004 op de kerkorde signaleert Van den Heuvel deze verschuiving ook in de PKN.¹¹⁹ Ook in de PKN zijn de belangen van de klager belangrijker geworden. Sinds 1996 heeft de klager bijvoorbeeld het recht om (proces)stukken te ontvangen, te reageren op het gevoerde verweer en zijn bezwaren toe te lichten. De klager kan zich hierbij laten bijstaan voor een raadsman.¹²⁰

2.1.2. Tucht naast strafrechtelijke procedure

Mogelijk is, dat naast een tuchtrechtelijke procedure, ook bijvoorbeeld een strafrechtelijke procedure bij de overheidsrechter wordt gestart.¹²¹ Dit is mogelijk omdat tucht-en strafrecht verschillende doelen nastreven.¹²² Daarnaast geeft Santing-Wubs een aantal redenen waarom deze procedures, ook binnen de kerk, volgens haar naast elkaar kunnen bestaan.¹²³ Ten eerste is het volgens haar noodzakelijk dat naast interne maatregelen er ook door de overheid maatregelen kunnen worden opgelegd. Als de tuchtmaatregel om een of andere reden wordt opgeheven, blijven de sancties opgelegd door de overheidsrechter gelden. De overheidsrechter geldt in dit geval als een waarborg voor daadwerkelijke naleving. Ten tweede moeten naast de kerkelijke leden ook de andere individuen van de samenleving worden beschermd. Deze laatste groep valt buiten de verantwoordelijkheid van de kerk, maar binnen de verantwoordelijkheid van de overheid. Het is dus aan hen om deze verantwoordelijkheid ook te

¹¹³ Santing-Wubs, *Ars Aequi* 2003, p. 49.

¹¹⁴ Santing-Wubs, *Ars Aequi* 2003, p. 49.

¹¹⁵ Den Tonkelaar, *Ars Aequi* 2016, p 567-568.

¹¹⁶ Santing-Wubs, *Ars Aequi* 2003, p. 51.

¹¹⁷ Den Tonkelaar, *Ars Aequi* 2016, p 566.

¹¹⁸ Den Tonkelaar, *Ars Aequi* 2016, p 569.

¹¹⁹ Van den Heuvel 2004, p. 224.

¹²⁰ Art. 15 lid 2 GR 11 PKO; Van den Heuvel 2004, p. 224.

¹²¹ Bos & Koffeman 2019, p. 289.

¹²² Santing-Wubs, *Ars Aequi* 2003, p. 56.

¹²³ Santing-Wubs, *Ars Aequi* 2003, p. 56-57.

nemen.¹²⁴ Santing-Wubs benadrukt hierbij dat het, net als bij andere vormen van tuchtrecht, nooit zo kan zijn dat het tuchtrecht voor het strafrecht gaat. De maatregelen die zijn opgelegd, kunnen wel worden meegewogen in de strafrechtelijke procedure en andersom.¹²⁵

2.1.3. Tucht binnen de PKN

Tuchtrecht binnen de PKN kan gekwalificeerd worden als het meest vrijwillige tuchtrecht, het verenigingsrecht.¹²⁶ Kanttekening daarbij is dat deze vrijwilligheid echter alleen geldt voor leden van het kerkgenootschap. Zij kunnen zich gemakkelijk aan de tuchtprocedure onttrekken door simpelweg lid-af te worden. Voor beroepsuitoefenaars binnen de PKN, de predikanten, ligt dit iets genuanceerder. Predikanten zijn aan het tuchtrecht onderworpen indien zij het beroep van predikant willen blijven uitoefenen.¹²⁷ De grondslag voor tucht binnen de PKN dient, zoals hiervoor al in hoofdstuk 2 is besproken, te worden gevonden in het eigen statuut.¹²⁸ Er wordt vanuit gegaan dat als men lid wordt van de kerk¹²⁹, men zich vrijwillig aan het statuut van dit kerkgenootschap, en dus aan het bijbehorende tuchtrecht, onderwerpt.¹³⁰ Op de inhoud en uitwerking van de tucht binnen de PKN, het opzicht, zal hierna verder worden ingegaan.

2.2. Opzicht

Opzicht heeft van oudsher een plaats in de kerk. De gereformeerde Dordtse Kerkorde (1619) kende een hoofdstuk dat getiteld was: *Van de Censuur en Kerkelijke vermaning (tucht)*.¹³¹ In de toelichting op de Hervormde kerkorde van 2001 omschrijft Van den Heuvel opzicht als een ‘toegepaste vorm van pastoraat’. Dit maakt opzicht tot een ‘herderlijke functie: het wijden van de schapen en het weren van de wolven’, waarbij het weren van de wolven kan worden gezien als tucht. Deze metafoor maakt de positieve grondslag van opzicht goed duidelijk. Het doel van opzicht is de gemeente op te bouwen en te zorgen dat men niet afwijkt van de ‘juiste’ weg. Mocht men dit wel doen, dan kan de kerk in het uiterste geval maatregelen nemen hiertegen.¹³² De grondslag van het opzicht, is ‘de barmhartigheid van Jezus Christus’.¹³³ De kerkordelijke basis van opzicht is te vinden in Romeins artikel XII, en verder uitgewerkt in ordinantie 10.¹³⁴ In ordinantie 10 staat dat ‘de gemeente is geroepen te blijven in de weg van het belijden van de kerk’.¹³⁵ Het gaat daarbij om de leer en het leven van de gemeente als

¹²⁴ Santing-Wubs, *Ars Aequi* 2003, p. 56-57.

¹²⁵ Santing-Wubs, *Ars Aequi* 2003, p. 58.

¹²⁶ Santing-Wubs, *Ars Aequi* 2003, p. 49.

¹²⁷ Santing-Wubs, *Ars Aequi* 2003, p. 49.

¹²⁸ Art. 2:2 BW; Santing-Wubs, *Ars Aequi* 2003, p. 52.

¹²⁹ Art. III lid 2 en lid 4 PKO; Santing-Wubs, *Ars Aequi* 2003, p. 52.

¹³⁰ Rb. Dordrecht 5 maart 1996, KG 1996, 127 (tuchtmaatregel gemeentelid Gereformeerde Kerk vrijgemaakt); Santing-Wubs, *Ars Aequi* 2003, p. 52.

¹³¹ Van den Heuvel 2001, p. 37.

¹³² Van den Heuvel 2001, p. 210.

¹³³ Art. XII-1 PKO; Bos & Koffeman 2019, p. 283.

¹³⁴ Art. XII PKO; Ord. 10 PKO.

¹³⁵ Ord. 10-1 lid 1 PKO.

geheel. Elk gemeentelid is hier onderdeel van en gezamenlijk vormen zij een systeem.¹³⁶ Opzicht is dus niet enkel een aangelegenheid voor de organisatie van de kerk, voor de ambtsdragers, maar voor de gehele gemeente. Alle gemeenteleden worden opgeroepen om naar elkaar om te zien, elkaar op te bouwen, elkaar de vergeving van God aan te zeggen, zo nodig elkaar te vermanen en dit vermaan ter harte te nemen.¹³⁷ Het opzicht, welke primair wordt uitgeoefend door de colleges voor de visitatie en de classispredikant, is op dit geheel gericht.¹³⁸ Daarin bepaalt de grondslag, de barmhartigheid, het evenwicht.¹³⁹ Het doel van opzicht is heling en herstel.¹⁴⁰ Daarbij gaat het niet enkel over het belang van het individu, maar hoofdzakelijk om het belang van de gemeente. De schade die is aangericht aan de gemeente moet hersteld worden. Zij die ‘dwalen’, die niet leven op de weg van Jezus Christus, moeten gecorrigeerd worden. Omdat elk lid van de gemeente invloed heeft op de gemeente, is de beste manier om tot heling te komen voor het geheel ook het individuele lid te helen.¹⁴¹ Er is daarom altijd ruimte voor vergeving.¹⁴² Ook na het opleggen van een maatregel door een college voor het Opmacht¹⁴³ is herziening mogelijk.¹⁴⁴ Ook kan een predikant die uit zijn ambt ontheven is berouw tonen en onder bepaalde voorwaarden zijn ambt weer uitoefenen.¹⁴⁵ Als het uiteindelijke doel van opzicht wordt ook wel het herstel van verhoudingen genoemd.¹⁴⁶ Pas dan kan de gemeente als geheel volledig herstellen. Het uiteindelijke doel van het opzicht is dus niet vergelding, maar verzoening.¹⁴⁷ Sterker nog, vergelding en wraak ontbreken volledig in het kerkelijke tuchtrecht.¹⁴⁸ Wat op gemeentelijk niveau geldt, geldt ook voor de kerk als geheel. Gemeenten staan niet op zichzelf, maar zijn samen Kerk. Gemeenten hebben dus verantwoordelijkheid voor andere gemeenten en voor de kerk als geheel. Andersom heeft de kerk als geheel dus ook verantwoordelijkheid voor alle gemeenten.¹⁴⁹ Deze gedachte verklaart waarom het opzicht, de visitatie en de bevoegdheden van de classispredikant, op classicaal en synodaal niveau geregeld zijn.¹⁵⁰

2.2.1. Vormen van opzicht

Er zijn drie vormen van opzicht. Ten eerste is er opzicht over de gemeenten, de visitatie, waarbij sinds 2018 de classispredikant een rol speelt en wat wordt uitgeoefend door de colleges voor de visitatie. Deze vorm van opzicht wordt verder uitgewerkt in paragraaf 3 en 4 van dit hoofdstuk. Ten tweede is

¹³⁶ Bos & Koffeman 2019, p. 291; Richardson 2002, p. 28-29.

¹³⁷ Ord. 10-1 lid 2 PKO.

¹³⁸ Bos & Koffeman 2019, p. 291.

¹³⁹ Bos & Koffeman 2019, p. 291.

¹⁴⁰ Ord. 10-6 lid 1 PKO; Bos & Koffeman 2019, p. 291.

¹⁴¹ Richardson 2002, p. 28-29.

¹⁴² Bos & Koffeman 2019, p. 310-311.

¹⁴³ Zie voor meer informatie: Ord. 10-8 PKO; Bos & Koffeman 2019, p. 293-311.

¹⁴⁴ Ord. 10-12 lid 1 PKO; Bos & Koffeman 2019, p. 310-311.

¹⁴⁵ Ord. 10-9 lid 10 PKO; Ord 10-9 lid 7 sub d en e PKO; Bos & Koffeman 2019, p. 310-311.

¹⁴⁶ Bos & Koffeman 2019, p. 298.

¹⁴⁷ Santing-Wubs, *Ars Aequi* 2003, p. 51.

¹⁴⁸ Bos & Koffeman 2019, p. 292.

¹⁴⁹ Bos & Koffeman 2019, p. 291-292.

¹⁵⁰ Van den Heuvel 2004, p. 224.

er opzicht over belijdenis en wandel, dat ziet op de gemeenteleden en de ambtsdragers, wat wordt uitgeoefend door het college voor het opzicht. In deze scriptie wordt het opzicht op gemeenteleden buiten beschouwing gelaten. Het opzicht op ambtsdragers wordt uitgewerkt in paragraaf 5 van dit hoofdstuk. En ten derde is er het opzicht over de verkondiging en de catechese alsmede over de opleiding en vorming van predikanten, de zogenoemde leertucht, wat uitgeoefend wordt door de classicale vergadering zelf, en wat hier, gezien haar uitzonderlijke voorkomen, buiten beschouwing wordt gelaten.¹⁵¹

2.3. Classispredikant

In het licht van het in hoofdstuk 2 genoemde, project Kerk2025 zijn er in 2018 een aantal wijzingen in de Kerkorde doorgevoerd. In het verslag van het project Kerk2025 wordt de wens geformuleerd om tot meer ruimte, transparantie en eenvoud te komen.¹⁵² Deze wens is voornamelijk gericht op het vereenvoudigen van de bestuurlijke organisatie.¹⁵³ Om dit te bewerkstelligen is de kerkelijke organisatie ingrijpend veranderd.¹⁵⁴ De grootste ontwikkelingen hebben zich voorgedaan binnen de classis.¹⁵⁵ Het aantal classes werd teruggebracht van 74 naar 11.¹⁵⁶ Daarnaast is er sinds de herziening van de kerkorde in 2018 in elke classis een classispredikant aangesteld.¹⁵⁷ Dit is een predikant in algemene dienst met een bijzondere verantwoordelijkheid voor het geestelijk leven van de gemeente, de wijze waarop zij gehoor geeft aan haar roeping en de vervulling van ambten en diensten.¹⁵⁸ De hoofdtaak van de classispredikant is, namens de classicale vergadering, toezien op de bij de classis behorende gemeenten. Dit ‘toezien’ wordt in de profielschets toegespitst op het ‘welbevinden en vruchtbaar functioneren van de predikant’. Het gaat hierbij specifiek om een herderlijke opdracht, de focus ligt uitdrukkelijk niet op de bestuurlijke kant van de functie.¹⁵⁹ De classispredikant fungeert als de *pastor pastorum*, de herder van de herders.¹⁶⁰ Dit houdt in dat de classispredikant als vertrouwensfiguur voor predikanten kan fungeren.¹⁶¹ De classispredikant, in de nota Kerk2025 nog de voorzitter van de classis genoemd, is geen “regelbaas”. Het gaat om ontmoeting. Deze ontmoeting bestaat uit de bezoeken van de classispredikant aan de gemeenten één keer in de vier jaar. De nota Kerk2025 legt expliciet nadruk op het persoonlijke gezag. De classispredikant geeft een gezicht aan de classis. Hij vertegenwoordigt de classis naar buiten toe.¹⁶² In de profielschets voor de classispredikant wordt dit persoonlijke aspect geconcretiseerd. De kerntaken van de classispredikant zijn ontmoeting en

¹⁵¹ Ord. 10-13-15 PKO; Bos & Koffeman 2019, p. 308; zie voor meer informatie Bos & Koffeman, p. 308-310.

¹⁵² Nota Kerk2025 2016, p. 18-19.

¹⁵³ Nota Kerk2025 2016, p. 3.

¹⁵⁴ Bos & Koffeman 2019, p. 5.

¹⁵⁵ Van de Broeke 2018, p. 24-25.

¹⁵⁶ Van de Broeke 2018, p. 25; Overzicht van de belangrijkste wijzigingen in de Kerkorde 2018, p. 28.

¹⁵⁷ Van de Broeke 2018, p. 24-25, 39-42; Overzicht van de belangrijkste wijzigingen in de Kerkorde 2018, p. 29.

¹⁵⁸ Ord. 4-16 PKO.

¹⁵⁹ Nota Kerk2025 2016, p. 21.

¹⁶⁰ GS, Notitie over de ambtsvisie van de PKN 2013 (KTO 12-06), p. 29.

¹⁶¹ Koffeman, *website PKN* 2019.

¹⁶² Ord. 4-16 PKO.

bijstand. De classispredikant is het gezicht van de classicale vergadering en belichaamt de eenheid van de classis.¹⁶³ Daarmee wordt de persoonlijke dimensie van dit ambt nogmaals benadrukt.¹⁶⁴ Naast behoefte aan meer verbinding met de classis, is er volgens de nota Kerk2025 behoefte aan meer ‘slagkracht’ bij het optreden van geschillen. De classispredikant heeft als taak de regie te voeren bij het optreden van spanningen en conflicten. Hij dient raad te geven en partijen waar nodig door te verwijzen.¹⁶⁵ Daartoe heeft de classispredikant een aantal bevoegdheden. Hij kan visitatie verzoeken¹⁶⁶ en in spoedeisende gevallen een voorlopig besluit nemen¹⁶⁷.

Voor een deel zijn de taken en bevoegdheden van de classispredikant nieuw, voor een deel heeft er een verschuiving van bevoegdheden plaatsgevonden van de colleges voor de visitatie naar het meer persoonlijke gezag van de classispredikant.¹⁶⁸

2.4. Visitatie

Het hierboven in paragraaf 2 uitgewerkte doel van opzicht vindt van oudsher haar uitwerking in de kerkvisitatie.¹⁶⁹ Elke gemeente werd eens in de vier jaar bezocht door twee leden van een van de classicale colleges voor de visitatie. Zij deden onderzoek naar het geestelijk leven en het functioneren van de gemeente en de ambtsdragers.¹⁷⁰ Op basis hiervan brachten zij een rapport uit aan het generale college.¹⁷¹ Mochten er specifieke problemen of spanningen zijn binnen een gemeente dan konden de visitatoren ook vaker een bezoek brengen aan deze gemeente, de zogenoemde buitengewone visitatie.¹⁷² De visitatie is sinds de herziening van de kerkorde in 2018 veranderd. De ‘gewone’ visitatie, het één keer in de vier jaar bezoeken van de bij de classis behorende gemeenten is nu de taak van de classispredikant.¹⁷³ De classicale colleges voor de visitatie komen alleen als er spanningen of conflicten binnen de gemeente zijn, de hiervoor genoemde ‘buitengewone’ visitatie.¹⁷⁴ Dit bezoek leggen zij op verzoek van de classispredikant of de kerkenraad af.¹⁷⁵ De colleges kunnen hiertoe ook zelf beslissen, maar nooit zonder eerst overleg te voeren met de classispredikant.¹⁷⁶ Bij het oplossen van spanningen behouden de visitatoren een bemiddelende rol. Zij zijn aangesteld om overleg te voeren en advies te geven.¹⁷⁷ Als er visitatie plaatsvindt, wordt er allereerst een kerkenraadvergadering

¹⁶³ Verwijs, *NTKR Tijdschrift voor Recht en Religie* 2018, p. 9; Notitie ‘profiel en functieomschrijving van de classispredikant 2017.

¹⁶⁴ Verwijs, *NTKR Tijdschrift voor Recht en Religie* 2018, p. 12.

¹⁶⁵ Overzicht van de belangrijkste wijzigingen in de Kerkorde 2018, p. 29.

¹⁶⁶ Ord. 4-16 lid 4 PKO.

¹⁶⁷ Ord. 4-16 lid 5 PKO.

¹⁶⁸ *Nota Kerk2025* 2016, p. 22; Verwijs, *NTKR Tijdschrift voor Recht en Religie* 2018, p. 11.

¹⁶⁹ Ord. 10-1 lid 3 PKO.

¹⁷⁰ Van den Heuvel 2013, p. 247-248.

¹⁷¹ Van den Heuvel 2013, p. 249.

¹⁷² Van den Heuvel 2013, p. 248.

¹⁷³ Ord. 4-16 lid 3 PKO.

¹⁷⁴ Ord. 10-4 PKO.

¹⁷⁵ Ord. 10-5 PKO.

¹⁷⁶ Ord. 10-5 lid 2 PKO.

¹⁷⁷ Van den Heuvel 2004, p. 228.

gehouden onder leiding van de visitatoren.¹⁷⁸ Het is mogelijk gemeenteleden te horen.¹⁷⁹ Ook is het mogelijk deskundigen, zoals een conflictprofessional, in te schakelen.¹⁸⁰ Desgewenst kan het college aan de betrokkenen in de gemeente ook mediation aanbevelen.¹⁸¹ Ambtsdragers en organen van de kerk zijn verplicht mee te werken aan de visitatie, maar niet om het advies of de aanbeveling op te volgen.¹⁸² De colleges voor de visitatie hebben geen middelen deze medewerking af te dwingen. Visitatoren rapporteren enkel schriftelijk aan het classicale college voor de visitatie waar zij lid van zijn.¹⁸³ Dit college bepaalt naar aanleiding van dit rapport of er aanleiding is voor het nemen van vervolgstappen.¹⁸⁴ Het college voor de visitatie kan bijvoorbeeld rapporteren aan de classispredikant of aan de classicale vergadering, welke dan op hun beurt vervolgstappen kunnen ondernemen.¹⁸⁵

De visitatie lijkt op het eerste gezicht geen plek te hebben in het in hoofdstuk 2 beschreven niet-hiërarchische systeem van de PKN. De visitatie wordt echter niet gezien als controle van bovenaf, maar als zusterlijke zorg van de gemeenten voor elkaar.¹⁸⁶ Het doel van visitatie is dan ook de opbouw van gemeenten betreffende het geestelijk leven en de roeping van de gemeenten, en de vervulling van ambten en diensten.¹⁸⁷

2.5. Colleges voor het opzicht

Elke classis heeft een college voor het opzicht.¹⁸⁸ Er zijn drie mogelijkheden om tot een onderzoek door het classicale college voor het opzicht te komen. Ten eerste kan de classicale vergadering het classicale college voor het opzicht verzoeken een onderzoek te starten. Dit kan zij doen na een eigen gesprek met de aangeklaagde of klager, maar ook naar aanleiding van het visitatierapport.¹⁸⁹ Ten tweede kan een klager zelf direct een beschuldiging inbrengen bij een classicaal college voor het opzicht.¹⁹⁰ Het college voor het opzicht is in beide gevallen verplicht een onderzoek te starten.¹⁹¹ Daarnaast kan, ten derde, een college voor het opzicht zelf besluiten een onderzoek te starten.¹⁹² Hiervoor is niet van belang hoe het classicale college voor het opzicht kennis heeft genomen van de mogelijk geschonden norm binnen haar classis.¹⁹³ Elk college voor het opzicht bestaat uit vijf leden die gekozen worden uit de predikanten en ouderlingen uit het rechtsgebied van het college en één

¹⁷⁸ Ord. 10-5 lid 4 PKO.

¹⁷⁹ Bos & Koffeman 2019, p. 238.

¹⁸⁰ Ord. 10-5 lid 8 PKO; Bos & Koffeman 2019, p. 238.

¹⁸¹ Ord. 10-4 PKO.

¹⁸² Ord. 10-5-9 PKO.

¹⁸³ Ord. 10-5 lid 10 PKO.

¹⁸⁴ Bos & Koffeman 2019, p. 238.

¹⁸⁵ Bos & Koffeman 2019, p. 238.

¹⁸⁶ Van Drimmelen & Van der Ploeg 2014, p. 111.

¹⁸⁷ Ord. 10-2 lid 2 PKO.

¹⁸⁸ Ord. 10-8 lid 1 PKO.

¹⁸⁹ Ord. 10-7 lid 6 PKO; Bos & Koffeman 2019, p. 296.

¹⁹⁰ Art. 11-3 GR 11 PKO; Bos & Koffeman 2019, p. 295.

¹⁹¹ Art. 11-13 GR 11 PKO.

¹⁹² Ord. 10-9 lid 1 PKO.

¹⁹³ Bos & Koffeman 2019, p. 297.

adviserend lid, welke een jurist dient te zijn.¹⁹⁴ De colleges voor het opzicht zijn belast met het toepassen van een middel van kerkelijke tucht. Zij doen onderzoek naar iemands belijdenis of wandel, waarbij zij kijken naar de feiten en omstandigheden van het geval die hiervoor aanleiding hebben gegeven.¹⁹⁵ De aangeklaagde ontvangt aan het begin van de procedure een schriftelijke mededeling dat er een procedure tegen hem of haar is gestart, met, indien dit van toepassing is, een afschrift van de klacht of het verzoek tot nader onderzoek.¹⁹⁶ De aangeklaagde heeft de mogelijkheid hierop schriftelijk te reageren, waarna ook de klager hierop zijn reactie of visie kan geven.¹⁹⁷ Na deze voorbereidende schriftelijke fase volgt een zitting van het opzichtcollege.¹⁹⁸ De aangeklaagde krijgt hier de mogelijkheid zich te verdedigen en kan zich hiertoe laten bijstaan door een derde.¹⁹⁹ Er gelden voor deze derde geen aanvullende vereisten, zoals een juridische scholing of binding met de kerk.²⁰⁰ Hierna zal de klager de mogelijkheid krijgen zijn standpunt toe te lichten.²⁰¹ Tijdens dit onderzoek kan het college getuigen horen²⁰², deskundigen inroepen²⁰³ of een (medisch) onderzoek gelasten²⁰⁴. Daarnaast kan het college, zoals al in hoofdstuk 2 was aangegeven, partijen mediation aanbevelen indien het college daartoe aanleiding ziet. Het gaat hier om een aanbeveling, dus niet om een (verplichte) verwijzing.²⁰⁵

Indien het college dit nodig acht kan zij aan het einde van het onderzoek, in geval van onchristelijke belijdenis of wandel, een maatregel opleggen aan de aangeklaagde. Deze maatregelen zijn, oplopend in ernst, een terechtwijzing, een vermaning, een ernstige vermaning of een schorsing van het kiesrecht.²⁰⁶ Als er sprake is van een veronachtzaming van of misbruik is gemaakt van het ambt, dan kan het college meer ingrijpende maatregelen opleggen, zoals een schorsing uit het ambt voor bepaalde of onbepaalde tijd of ontzetting uit het ambt.²⁰⁷ Als er sprake is van ‘ergerniswekkende hardnekkigheid’ in de onchristelijke belijdenis of levenswandel en na het toepassen van meerdere andere tuchtmaatregelen, kan het college ook tot de conclusie komen dat zij de gemeenschap van betrokkene met de Kerk verbroken achten.²⁰⁸ Dit is de meest vergaande maatregel en dient dan ook zeer terughoudend te worden toegepast.²⁰⁹

¹⁹⁴ Ord. 10-8 lid 3, lid 4, lid 6 en lid 7 PKO.

¹⁹⁵ Ord. 10-9 lid 1 PKO.

¹⁹⁶ Art. 13 lid 2 GR 11 PKO.

¹⁹⁷ Art. 13 lid 3 en lid 4 GR 11 PKO.

¹⁹⁸ Art. 15 lid 1 GR 11 PKO.

¹⁹⁹ Art. 15 lid 1 en lid 2 GR 11 PKO.

²⁰⁰ Bos & Koffeman 2019, p. 299.

²⁰¹ Bos & Koffeman 2019, p. 299; Art. 15 lid 3 GR 11 PKO.

²⁰² Art. 15 lid 4 GR 11 PKO.

²⁰³ Art 15 lid 4 GR 11 PKO; Ord. 10-9 lid 2 PKO.

²⁰⁴ Ord. 10-9 lid 5 PKO.

²⁰⁵ Art. 2 GR 11 PKO.

²⁰⁶ Ord. 10-9 lid 6 PKO.

²⁰⁷ Ord. 10-9 lid 7 PKO.

²⁰⁸ Ord. 10-9 lid 9 PKO.

²⁰⁹ Bos & Koffeman 2019, p. 305.

Er is naast deze classicaal colleges, zoals in hoofdstuk 1 genoemd, ook één generaal college voor het opzicht. Bij dat college kan men beroep instellen tegen een uitspraak van een classicaal college.²¹⁰ Deze beroepsmogelijkheid staat enkel open voor de aangeklaagde, de klager en de betrokken kerkenraad.²¹¹ Het beroep dient binnen dertig dagen en schriftelijke gemotiveerd te gebeuren.²¹²

Voorbeelden van procedures bij het opzicht zijn lastig te vinden. Vanwege de gevoeligheid van meeste zaken en de daarbij horende geheimhoudingsverplichtingen, zijn er maar weinig uitspraken van colleges voor het opzicht openbaar.²¹³ Hier zal ter illustratie van het bovengenoemde een casus worden toegelicht welke wel geanonimiseerd openbaar is gemaakt. Het gaat om een zaak waarin een predikant preken van internet had gehaald om zelf te houden, zonder hierbij de bron te vermelden.²¹⁴ In 2011 kwamen hierover klachten uit de gemeente. Naar aanleiding daarvan vindt er visitatie en bemiddeling plaats waarin afspraken worden gemaakt. Aan het einde van 2012 blijkt dat de predikant zich niet aan deze afspraken heeft gehouden. Weer heeft hij (delen van) preken gebruikt zonder hierbij de bron te vermelden. Dit zorgt voor spanningen binnen de kerkenraad en in de gemeente. In 2013 meldt de predikant zich enkele maanden ziek. Halverwege 2013 krijgt de predikant gedeeltelijke vrijstelling van zijn werkzaamheden en wordt er buitengewone visitatie opgestart. Deze visitatie is niet succesvol omdat de predikant het vertrouwen opzegt in de visitatoren. Dit doet hij omdat zijn verzoek een raadsman naar het gesprek met de visitatoren mee te nemen niet wordt gehonoreerd. Naar aanleiding van de onsuccesvolle visitatie en de oplopende spanningen binnen de gemeente verzoekt de kerkenraad het classicaal college voor het opzicht onderzoek te doen naar het handelen van de predikant. De kerkenraad beschuldigt de predikant van het plegen van plagiaat en verwijt hem het afbreken van de visitatie. Volgens de kerkenraad vormt deze opstelling door de predikant een veronachtzaming van het ambt van predikant. Als verweer voert de predikant aan dat hij al meermaals zijn excuses heeft aangeboden voor het gebruiken van andermans preken die op internet gepubliceerd zijn. Hij is daarbij van mening dat een predikant preken van andere mag gebruiken indien hierbij een bron wordt vermeld. Het classicaal college voor het opzicht is dat met de predikant eens. Predikanten mogen woorden en gedachten overnemen uit preken van anderen, mits predikanten hierbij transparant zijn. De beroepscode²¹⁵ geeft hiervoor onder andere handeling en richting voor gedrag.²¹⁶ Het classicaal college voor het opzicht ziet dan ook geen reden om een tuchtmaatregel te verbinden aan het gedrag van de predikant. Daarnaast geeft het classicaal college voor het opzicht ook haar mening over

²¹⁰ Ord. 10-8 lid 6 PKO; Ord. 10-11 PKO.

²¹¹ Ord. 10-11 lid 1, lid 2 en lid 4; Bos & Koffeman 2019, p. 301.

²¹² Ord. 11-7 lid 3; ord. 10-11 lid 5; Bos & Koffeman 2019, p. 302.

²¹³ RCO 20 juni 2014, besluit 2015, nr. 5 gepubliceerd in Sdu Jurisprudentie Arbeidsrecht, aflevering 6, 2015 (JAR 2015/98), onder samenvatting, NB; zie ook ord. 4-2 PKO.

²¹⁴ RCO 20 juni 2014, besluit 2015, nr. 5 gepubliceerd in Sdu Jurisprudentie Arbeidsrecht, aflevering 6, 2015 (JAR 2015/98).

²¹⁵ Beroepscode en gedragsregels voor predikanten en kerkelijk werkers (zie www.pkn.nl/beroepscode).

²¹⁶ Het college verwijst ook naar de brochure Auteursrecht (zie www.pkn.nl/auteursrechten) en de naburige rechten in de kerk (van het bureau juridische zaken van de PKN).

de vraag of een predikant zich mag laten bijstaan door een raadsman tijdens gesprekken binnen de visitatie. Gezien de aard van het gesprek, waarbij ook aspecten worden besproken die de rechtspositie van de predikant rechtstreeks raken, staat het college het toe dat een predikant wordt bijgestaan door een raadsman in deze specifieke gevallen.

Dit voorbeeld maakt inzichtelijk om wat voor soort zaken het bij opzicht kan gaan en geeft een opmaat voor de knelpunten die er bij de verschillende procedures, zoals bij de visitatie kunnen spelen en welke verder uitgewerkt zullen worden in hoofdstuk 4.

Conclusie

Opzicht in de kerk wordt gezien als een vorm van tucht. Het betreft de meest vrijwillige vorm van tuchtrecht. De grondslag voor opzicht is terug te vinden in het eigen statuut, overwegend in ordinantie 10. Het doel van opzicht is het herstel van de gemeente als geheel, waarbij de verhoudingen van partijen onderling en de verhouding van partijen ten opzichte van de gehele gemeente dienen te worden hersteld. Niet enkel de klager of de beklagde zijn onderdeel van de klacht, maar ook de gemeente en daarmee Kerk als geheel. De PKN is een systeem waarbij alle onderdelen wederzijdse invloed hebben op elkaar.

Het doel van opzicht vindt uitwerking in de werkzaamheden en bevoegdheden van de classispredikant. Hij is aangewezen om in de gemeente te bemiddelen en waar nodig regie te voeren bij spanningen of conflicten. Zo kan hij het college voor de visitatie inschakelen om visitatie af te leggen bij een gemeente. Dit college is enkel bevoegd om overleg te voeren, advies te geven en te bemiddelen. Waar nodig kan het college de hulp inschakelen van een deskundige, zoals een mediator. De visitatoren rapporteren aan het einde van de visitatie aan het betrokken college voor de visitatie. Dit college kan besluiten dat er vervolgstappen noodzakelijk zijn. Dit college kan bijvoorbeeld besluiten te rapporteren aan de classicale vergadering. De classicale vergadering heeft zelf bevoegdheden, maar kan ook besluiten een onderzoek te gelasten door een classicaal college voor het opzicht. Tijdens dit onderzoek worden beide partijen gehoord en krijgen zij de mogelijkheid tot het voeren van verweer. Het college voor het opzicht kan partijen aanbevelen mediation te proberen. Het college voor het opzicht is bevoegd tuchtmaatregelen op te leggen indien er sprake is van de schending van de normen van opzicht, de belijdenis en wandel. Er staat tegen deze uitspraak beroep open bij het generale college voor het opzicht.

In dit hoofdstuk zijn de kerkordelijke kaders geschetst voor drie instanties die betrokken zijn bij het opzicht en daarbij is kort ingegaan op hun bevoegdheden omtrent bemiddeling en mediation. Hierin zijn sinds het ontstaan van de PKN in 2004 verschillende toevoegingen, aanpassingen en aanbevelingen gedaan om deze processen beter te laten verlopen in het licht van het tijdig, laagdrempelig en daadwerkelijk oplossen van conflicten, kortgezegd conflicthantering. Op deze ontwikkeling wordt in hoofdstuk 4 verder ingegaan. Hierbij zullen de knelpunten bij de verscheidene

instanties worden beschreven en aanbevelingen gedaan worden ter verbetering van de procedures. In het volgende hoofdstuk zal eerst worden ingegaan op het begrip bemiddeling, waarbij specifiek zal worden ingegaan op twee vormen van bemiddeling, mediation en herstelbemiddeling.

Hoofdstuk 3. Bemiddeling

In de vorige hoofdstukken is uiteengezet wat het opzicht binnen de PKN inhoudt. In dit hoofdstuk zal onderzocht worden welke vorm van bemiddeling aansluit bij het opzicht. Daarvoor zal allereerst bemiddeling en mediation als vorm van bemiddeling worden besproken. Daarna zal in paragraaf 4 gekeken worden naar bemiddeling binnen de PKN bij het opzicht waarbij in zal worden gegaan op bemiddeling in het strafrecht, het herstelrecht en waarbij ook aandacht zal worden besteed aan de organisatie-psychologische systeemtheorie.

3.1. Bemiddeling en mediation

Bemiddeling, en meer specifiek mediation, is sinds de jaren 90 sterk in opkomst. Hiervoor zijn verschillende oorzaken aan te wijzen. Ten eerste is er een groeiend besef dat de traditionele aanpak van het oplossen van conflicten ontoereikend is.²¹⁷ Enerzijds omdat met het beslechten van het juridische geschil vaak niet het conflict is opgelost en anderzijds omdat de gang naar de rechter voor betrokkenen als te belastend wordt ervaren. De gang naar de rechter wordt ervaren als kostbaar, tijdrovend en onvoorspelbaar.²¹⁸ Ten tweede is er een maatschappelijke ontwikkeling te signaleren. Burgers willen steeds vaker hun autonomie bewaren en hebben minder vertrouwen in het gezag van de overheid, zoals de autoriteit van de rechter. Burgers worden steeds individualistischer en houden het liefst zelf de regie. Het past dan zelf een conflict op te lossen en dit niet uit handen te geven aan de overheid.²¹⁹ Dit laatste sluit ten derde goed aan bij het poldermodel, een consensusmodel en de Nederlandse handelsgeest: in Nederland willen we er samen uitkomen.²²⁰ En als laatste is er, zoals hierboven al genoemd, een mondiale ontwikkeling richting alternatieve geschilbeslechting, of ADR, te signaleren. Om de rechtspraak te ontlasten en de burgers zelf regie te laten houden, is er in veel landen een opkomst te signaleren van alternatieve vormen, zoals arbitrage, bindend advies en mediation. Het is dan ook logisch dat Nederland aansluit en meegaat in deze mondiale ontwikkeling.²²¹

Bemiddeling en mediation zijn begrippen die vaak door elkaar worden gebruikt. Dat is niet verwonderlijk, bemiddeling is immers de Nederlandse vertaling van het begrip mediation.²²² Zij liggen immers ook in elkaars verlengde. Toch dienen deze begrippen onderscheiden te worden van elkaar.²²³

²¹⁷ Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 25.

²¹⁸ Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 25.

²¹⁹ Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 25; Hertogh & Weyers 2011, p. 231; 233.

²²⁰ Hertogh & Weyers 2011, p. 231-232; Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 25.

²²¹ Hertogh & Weyers 2011, p. 232; Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 25.

²²² La Poutré & Boelrijk 2010, p. 9.

²²³ La Poutré & Boelrijk 2010, p. 9.

3.1.1. Bemiddeling

Bemiddeling is een methode waarbij een derde partijen in een geschil helpt om zelf tot een aanvaardbare oplossing te komen. Dit wordt ook wel procesbegeleiding genoemd: de derde biedt vooral in het proces van onderhandelen ondersteuning aan partijen.²²⁴ Op de inhoud richt de procesbegeleider zich dus in beginsel niet, dat blijft van de partijen zelf. Essentieel bij bemiddeling is dat partijen de wil hebben het geschil onderling op te lossen. De bemiddelaar dient, zowel daadwerkelijk als gepercipieerd, onpartijdig en onafhankelijk te zijn.²²⁵

3.1.2. Mediation

Mediation valt onder het brede terrein van bemiddeling. Mediation is een vorm van bemiddeling.²²⁶ Het Handboek Mediation geeft de volgende definitie: “Mediation is een vorm van bemiddeling in conflicten, waarbij een neutrale bemiddelingsdeskundige, de mediator, de communicatie en onderhandelingen tussen partijen begeleidt om vanuit hun werkelijke belangen tot een gezamenlijk gedragen en voor ieder van hen optimale besluitvorming te komen”.²²⁷ Ook andere definities zijn terug te vinden.²²⁸ Mediation wordt door verschillende auteurs op verschillende manieren beschreven²²⁹, maar er zijn drie terugkerende elementen. Ten eerste gaat het om partijen in een geschil. Ten tweede moeten deze partijen onderling een oplossing willen bereiken en ten derde moeten zij dit doen met behulp van een onafhankelijke derde.²³⁰ Deze drie elementen, een geschil, onderlinge oplossing en een onafhankelijke derde, komen ook terug in de definitie van bemiddeling.²³¹

Mediation is door de mediationbranche, door onder andere de Mediation federatie Nederland (hierna: MfN) of de Vereniging voor Familierecht Advocaten Scheidingsmediators (hierna: VFAS), systematisch en methodisch ontwikkeld. Door het MfN zijn regels opgesteld waaraan een goede mediator moet voldoen.²³² Daarnaast is er een MfN-register waarin mediators staan geregistreerd die deze regels naleven.²³³ Mediation is dus duidelijk verder gereguleerd dan bemiddeling.²³⁴ Deze regels zijn niet wettelijk vastgelegd. ‘Mediation’ en ‘mediator’ zijn nog geen door de wet beschermde

²²⁴ La Poutré & Boelrijk 2010, p. 10.

²²⁵ La Poutré & Boelrijk 2010, p. 10-13.

²²⁶ La Poutré & Boelrijk 2010, p. 13.

²²⁷ Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 32.

²²⁸ Zie bijvoorbeeld Kocken in het ‘Recht van onderop’ 2011: ‘Mediation is een procedure waarbij partijen in een conflict er gezamenlijk voor kiezen om met behulp van een professionele niet-beslissingsbevoegde derde trachten te komen tot een conflictuikomst waarmee beiden tevreden zijn’.

²²⁹ Zie bijvoorbeeld Santing-Wubs 2012: ‘Mediation is een vorm van alternatieve geschiloplossing. Het bijzondere van mediation is dat er geen sprake is van een derde die het geschil beslecht, maar van een beëindiging van het geschil door partijen gezamenlijk, zij het onder begeleiding van een onafhankelijke derde: een mediator.’

²³⁰ La Poutré & Boelrijk 2010, p. 14.

²³¹ La Poutré & Boelrijk 2010, p. 20.

²³² Zie www.mfnregister.nl/regelementen.

²³³ Zie www.mfnregister.nl/register.

²³⁴ Hertogh & Weyers 2011, p. 227; La Poutré & Boelrijk 2010, p. 13.

begrippen.²³⁵ Momenteel ligt er een wetsvoorstel ter consultatie in de Tweede Kamer dat hier mogelijk verandering in brengt. De ‘Wet beëdigd mediator’ werd door Sander Dekker, de Minister van Rechtsbescherming in januari 2020 per brief aangekondigd aan de Tweede Kamer.²³⁶ Het wetsvoorstel heeft als doelen de bevordering van duurzame geschilbeslechting, meer kenbaarheid voor kwalitatief goede mediators en betere inbedding van mediation in de rechtspraak, zodat er beter geschakeld kan worden tussen beide.²³⁷ Ter verwezenlijking van dit doel wordt er onder andere een wettelijk register geïntroduceerd voor mediators²³⁸, wordt ‘beëdigd mediator’ een beschermde titel²³⁹ en komt er een verschoningsrecht voor mediators²⁴⁰. In de loop van 2020 zal blijken of en hoe deze wet vorm zal krijgen.²⁴¹

Het MfN is de gezaghebbende instelling op het gebied van mediation op dit moment.²⁴² Vandaar dat in deze scriptie de door hen opgestelde grondslagen en uitgangspunten voor mediation in paragraaf 5 en 6 uitgewerkt zullen worden.

3.1.3. Bemiddeling vs. Mediation

Het verschil tussen bemiddeling en mediation zit in de al eerdergenoemde regels van mediatorsverenigingen en organisaties, zoals onder andere het MfN en VFAS. Het proces van mediation is gestructureerd en aan banden gelegd. De mediator richt zich net als de bemiddelaar op het proces van onderhandelen, maar hij doet dit op een gestructureerde manier aan de hand van omschreven procedurele regels. De bemiddelaar hoeft deze procedurele regels niet te volgen. De bemiddelaar kan bijvoorbeeld op partijen druk uitoefenen. De mediator mag dit niet.²⁴³ Daarbij onthoudt de bemiddelaar zich in beginsel van inhoudelijke bemoeienis, maar hoeft dit niet te doen. Een mediator mag zich niet inhoudelijk uitlaten tegenover de partijen. De bemiddelaar kan bijvoorbeeld een suggestie doen voor een oplossing, een mediator zal en mag dit zelfs nooit doen.²⁴⁴

De verschillen tussen bemiddeling en mediation bevinden zich dus enerzijds op formeel procedureel niveau, anderzijds op inhoudelijk niveau.²⁴⁵ Kortgezegd valt mediation onder de bredere paraplu van bemiddeling, maar is mediation duidelijker afgebakend. In deze scriptie zijn beide begrippen van belang, omdat PKN in de kerkorde bijvoorbeeld bij de rol van de colleges voor de visitatie

²³⁵ *Kamerstukken II* 2020/21, 2803186 (Kamerbrief), p. 6.

²³⁶ *Kamerstukken II* 2020/21, 2803186 (Kamerbrief), p. 1.

²³⁷ *Kamerstukken II* 2020/21, 2803186 (Kamerbrief), p. 4-5.

²³⁸ *Kamerstukken II* 2020/21, 2803186 (Kamerbrief), p. 5-6.

²³⁹ *Kamerstukken II* 2020/21, 2803186 (Kamerbrief), p. 6.

²⁴⁰ *Kamerstukken II* 2020/21, 2803186 (Kamerbrief), p. 8.

²⁴¹ *Kamerstukken II* 2020/21, 2803186 (Kamerbrief), p. 10.

²⁴² La Poutré & Boelrijk 2010, p. 13.

²⁴³ La Poutré & Boelrijk 2010, p. 14-15.

²⁴⁴ Hertogh & Weyers 2011, p. 227; La Poutré & Boelrijk 2010, p. 15-16.

²⁴⁵ La Poutré & Boelrijk 2010, p. 16.

bemiddeling noemt, maar anderzijds verwijzing naar mediation als optie noemt voor de colleges voor het opzicht. Beide begrippen en het onderscheid tussen beide zijn dus belangrijk voor een goed begrip.

Bemiddeling is tamelijk onbegrensd. Daarbij is het in vergelijking met mediation methodisch niet sterk onderbouwd.²⁴⁶ Mediation daarentegen is gestoeld op verscheidene inzichten en kent verschillende grondslagen.²⁴⁷ Hierop wordt in de volgende twee paragrafen ingegaan.

3.2. Grondslagen van mediation

Mediation is gebaseerd op een aantal inzichten uit verschillende disciplines. Vijf van de belangrijkste²⁴⁸ worden hier genoemd: procedurele rechtvaardigheid, een positief mensbeeld, coöperatie, de complexiteit van de samenleving en het recht en het contractmodel.²⁴⁹ Deze grondslagen vormen de basis van mediation. In deze paragraaf zullen deze grondslagen nader worden toegelicht.

Ten eerste is mediation gebaseerd op de theorie van de procedurele rechtvaardigheid. Procedurele rechtvaardigheid gaat over of de deelnemers aan het proces tevreden zijn met de wijze waarop de uitkomst tot stand is gekomen, met het proces zelf. Dit hangt af van de ervaren rechtvaardigheid binnen het proces.²⁵⁰ Procedurele rechtvaardigheid is van belang omdat uit onderzoek is gebleken dat mensen sneller geneigd zijn de uitkomst te accepteren als de procedure naar hun mening rechtvaardig is verlopen.²⁵¹ Indien iemand de uitspraak accepteert, zal deze persoon sneller de gevolgen aanvaarden en in de toekomst zorgvuldiger handelen om soortgelijke kwesties te voorkomen.²⁵² Het gevoel van rechtvaardigheid wordt beïnvloed door verschillende aspecten zoals inspraak, vertegenwoordiging en standaarden van ethisch gedrag.²⁵³ Daarnaast speelt interpersoonlijke rechtvaardigheid een grote rol, zoals een respectvolle en waardige behandeling.²⁵⁴ Ook informatieve rechtvaardigheid, waaronder uitleg over de procedure en uitkomst, is van invloed.²⁵⁵

Ten tweede, mediation is gebaseerd op een mensbeeld dat ervan uitgaat dat ieder mens zelfstandig is.²⁵⁶ De mens is geëmancipeerd en kan en mag zelf over zijn eigen belangen beslissen. Daarbij is het wel van belang dat partijen op basis van volledige en juiste kennis een keuze maken. Dit noemt men het *informed consent*.²⁵⁷ Daarbij is het van belang dat partijen zowel ‘willens’ als ‘wetens’ handelen. De mediator draagt er ten eerste zorg voor dat partijen bij hun volle verstand zijn en niet op enige

²⁴⁶ La Poutré & Boelrijk 2010, p. 17.

²⁴⁷ Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 29-32.

²⁴⁸ Volgens Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 29-32.

²⁴⁹ Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 29-32.

²⁵⁰ Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 262; Klaming en Bethlehem, *Tijdschrift voor vergoeding Personenschade* 2007, p. 119.

²⁵¹ Klaming en Bethlehem, *Tijdschrift voor vergoeding Personenschade* 2007, p. 119.

²⁵² Verburg 2019, p. 36-37; Klaming en Bethlehem, *Tijdschrift voor vergoeding Personenschade* 2007, p. 123.

²⁵³ Klaming en Bethlehem, *Tijdschrift voor vergoeding Personenschade* 2007, p. 121.

²⁵⁴ Verburg 2019, p. 36; Klaming en Bethlehem, *Tijdschrift voor vergoeding Personenschade* 2007, p. 121.

²⁵⁵ Klaming en Bethlehem, *Tijdschrift voor vergoeding Personenschade* 2007, p. 121.

²⁵⁶ Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 25.

²⁵⁷ Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 30.

wijze belemmerd worden in hun vrije wil, dus dat zij ‘willens’ handelen. Ten tweede dient de mediator zich ervan te vergewissen dat partijen een compleet beeld hebben van al hun (juridische) mogelijkheden, dus dat zij ‘wetens’ handelen.²⁵⁸

Ten derde wordt er in plaats van competitie, een win-verliessituatie, wat het uitgangspunt is bij juridische procedures, bij mediation uitgegaan van coöperatie, een win-winsituatie.²⁵⁹ Hierbij streven partijen naar een gemeenschappelijke visie op feiten. Vanuit deze gemeenschappelijke visie wordt er gezocht naar een gezamenlijke oplossing. Het recht wordt daarbij (creatief) ingezet als maatstaf van redelijkheid.²⁶⁰ ‘Van tegen elkaar naar samen tegen het probleem’, is een veelgehoorde kreet binnen de mediationwereld.²⁶¹

Ten vierde heeft mediation oog voor de complexiteit van de samenleving als geheel. De samenleving, en het recht in het bijzonder, is zeer complex. Niet enkel op centraal en decentraal nationaal niveau, maar ook op Europees en internationaal niveau zijn er talloze regels waarvan de uitleg of geldigheid ter discussie kan staan. Dit maakt dat het in de praktijk mogelijk is om in de ‘schaduw van het recht’ te onderhandelen, zoals bij mediation. Natuurlijk mogen er geen afspraken worden gemaakt die ingaan tegen het recht, maar er kan wel een praktische oplossing worden gevonden binnen de ruimte die zich in de wet bevindt. Daarbinnen is vaak een reëlere oplossing te vinden dan wat de rechter stelt dat ‘rechtens juist’ is.²⁶²

Ten vijfde gaat het mediationproces uit van een contractmodel.²⁶³ Als partijen aan het begin van de mediation hebben ingestemd met mediation, sluiten zij een mediationovereenkomst met de mediator.²⁶⁴ In de mediationovereenkomst wordt onder andere de inspanningsverplichting opgenomen dat partijen hun conflict gemeenschappelijk op moeten lossen en dat partijen zich moeten laten begeleiden door een mediator.²⁶⁵ Een succesvolle mediation kan worden afgesloten met het vastleggen van de afspraken.²⁶⁶ Dit kan in een vaststellingsovereenkomst.²⁶⁷ Daarin wordt een conflict beëindigd door vast te leggen ‘wat rechtens tussen partijen geldt’.²⁶⁸ Een contract heeft binnen mediation een tweeledige functie. Enerzijds is het een juridisch instrument. Partijen maken afspraken en deze zijn, door het vast te leggen, ook achteraf controleerbaar en makkelijker afdwingbaar.²⁶⁹ Anderzijds heeft

²⁵⁸ Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 243.

²⁵⁹ Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 31.

²⁶⁰ Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 31.

²⁶¹ Allewijn 2018, p. 22.

²⁶² Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 31.

²⁶³ Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 397.

²⁶⁴ Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 399.

²⁶⁵ Art. 7:400 BW; Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 399.

²⁶⁶ Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 404-405.

²⁶⁷ Art. 7:900; art. 7:906 BW.

²⁶⁸ Art. 7:900 lid 1 BW; Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 406.

²⁶⁹ Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 403.

het een psychologische betekenis, in de zin van een inhoudsvolle band.²⁷⁰ Ondertekening van een overeenkomst onderstreept het startpunt of de afsluiting van de mediation.²⁷¹

3.3. Uitgangspunten van mediation

Mediation kent een aantal uitgangspunten die kenmerkend zijn voor mediation. Er worden er hier vier behandeld, waarvan het Handboek Mediation stelt dat het de belangrijkste uitgangspunten zijn: het mediationproces, zelfbeschikking, vrijwilligheid en vertrouwelijkheid.²⁷²

3.3.1. Het mediationproces

Zoals hierboven in paragraaf 4 is behandeld, is het grote verschil tussen bemiddeling en mediation het proces. Mediation kent een uitgewerkt proces dat is opgebouwd uit verschillende fasen.²⁷³ Deze fasen dienen door de partijen te worden doorlopen onder begeleiding van de mediator. Door de bepaalde structuur, de organisatorische inrichting en de specifieke interventies, kan alleen een (geschoolde) mediator het mediationproces begeleiden. De mediator voert regie over het proces in samenspraak met de partijen.²⁷⁴

3.3.2. Zelfbeschikking

Deze samenspraak is belangrijk voor een ander uitgangspunt van mediation, de autonomie van partijen. Partijen hebben in mediation zelfbeschikking.²⁷⁵ Zij bepalen het onderwerp, het verloop en de uitkomst van het proces, binnen de grenzen van het proces en de wet.²⁷⁶

3.3.3. Vrijwilligheid

Het derde uitgangspunt is vrijwilligheid. Partijen nemen in beginsel op vrijwillige basis deel aan de mediation.²⁷⁷ Daarbij hoort dat zij ook de mediation elk moment kunnen afbreken. Het afbreken van de mediation is echter niet absoluut. Volgens artikel 3:35 BW en vaste jurisprudentie is een partij niet vrij onderhandelingen af te breken, als de andere partij er gerechtvaardigd op mocht vertrouwen dat er een overeenkomst tot stand zou komen.²⁷⁸ In de rechtspraak is nog niet uitgemaakt welke gevolgen deze rechtsregel heeft voor het afbreken van de mediation.²⁷⁹ Hier geldt, wat voor veel punten binnen de mediation geldt, dat partijen er verstandig aan doen een regel hieromtrent op te nemen in de mediationovereenkomst, om onduidelijkheid achteraf te voorkomen.²⁸⁰

²⁷⁰ Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 31-32.

²⁷¹ Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 403.

²⁷² Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 45-46.

²⁷³ Zie Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 181-210.

²⁷⁴ Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 46.

²⁷⁵ Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 45.

²⁷⁶ Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 399, 406-407.

²⁷⁷ Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 45, 401.

²⁷⁸ HR 18 juni 1982, NJ 1983, 723 (Plas/Valburg); Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 401.

²⁷⁹ Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 401.

²⁸⁰ Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 401.

3.3.4. Vertrouwelijkheid

Het laatste uitgangspunt is vertrouwelijkheid. Alles wat in een mediation wordt besproken en ten behoeve van de mediation wordt opgesteld is vertrouwelijk.²⁸¹ Dit geldt niet voor informatie die al bekend was of buiten de mediation om bekend wordt.²⁸² Zoals hierboven in paragraaf 1 genoemd, komt voorsnog alleen mediators in grensoverschrijdende mediations een verschoningsrecht toe. Mede daarom geldt ook hierbij dat partijen er verstandig aan doen afspraken te maken over de geheimhouding van de mediation. Zo kan daarnaast van belang zijn af te spreken in hoeverre de geheimhouding geldt voor de achterban en welke stukken voor openbaarmaking bedoeld zijn.²⁸³ Deze geheimhouding kan voor de rechter worden ingeroepen als bewijsovereenkomst. Duidelijk moet dan zijn dat partijen bewust hebben afgeweken van het wettelijke bewijsrecht.²⁸⁴ Een duidelijke uitzondering hierop wordt gevormd door de Wet Openbaarheid van Bestuur. Een derde kan op grond van die wet verzoeken dat alle informatie uit de mediation waarbij de overheid partij was, openbaar wordt gemaakt.²⁸⁵

Deze uitgangspunten gelden in elke soort mediation binnen elk rechtsgebied.²⁸⁶ Voor een aantal rechtsgebieden geldt dat zij eigen kenmerken of eigenschappen hebben waarop gelet dient te worden.

3.4. Bemiddeling binnen de PKN

Er bestaan verschillende vormen van bemiddeling die elk hun eigen specifieke kenmerken of aandachtspunten hebben, zoals mediation in familiezaken, waarbij de familieband en de betrokkenheid van mogelijke kinderen kenmerkend is²⁸⁷, of het project ‘Prettig contact met de overheid’²⁸⁸, waarbij de gezagsverhouding tussen burger en overheid bepalend is voor de inrichting van het proces en de communicatie daarover.²⁸⁹

Voor bemiddeling bij het opzicht binnen de PKN is het minder eenduidig te bepalen welke vorm van bemiddeling er passend is en wat de aandachtspunten daarbij zijn. Er zal in deze paragraaf worden geprobeerd een aantal aandachtspunten eruit te lichten, om zo het eigen karakter van bemiddeling binnen de PKN bij het opzicht te introduceren. Er zal worden ingegaan op de systeemtheorie, omdat de PKN met haar structuur werkt als een systeem en juist de gemeenschap als geheel centraal staat bij het opzicht. Er zal daarna worden ingegaan op het herstelrecht, omdat, zoals in hoofdstuk 2 is

²⁸¹ Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 46.

²⁸² Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 401.

²⁸³ Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 401-403.

²⁸⁴ HR 10 april 2009, ECLI:BG9470; Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 402.

²⁸⁵ Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 403; ABRvS 21 augustus 2013, ECLI:NL:RVS:2013:796; Van de Griendt, Schutte & Boshouwers 2016, p. 29-30.

²⁸⁶ Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 501.

²⁸⁷ Zie bijvoorbeeld Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 502-517.

²⁸⁸ www.prettigcontactmetdeoverheid.nl.

²⁸⁹ Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 501, 502, 551 e.v..

uitgewerkt, opzicht een vorm is van tucht binnen de PKN en daarmee gelijkenissen heeft met het strafrecht. Ook bij het herstelrecht is er aandacht voor de gemeenschap.

3.4.1. Systeemtheorie

Een systeem kan een organisatie zijn, maar ook een vereniging of een andere groep waarbinnen mensen met elkaar omgaan. Denk hierbij aan een kerkgenootschap, een sportvereniging of een bedrijf. Er worden twee oorzaken onderscheiden voor het ontstaan van conflicten binnen een systeem. Ten eerste de afhankelijkheden binnen het systeem en ten tweede de cultuur van verhoudingen.²⁹⁰ Beide zijn dus voor een groot deel bepaald door het systeem zelf. Voor een bemiddelaar is het belangrijk om een conflict goed te doorgronden en te weten op welk niveau binnen het systeem het conflict speelt. Een hulpmiddel hierbij is de systeemtheorie, een theorie uit de organisatiepsychologie.²⁹¹ In de systeemtheorie gaat men ervanuit dat ieder van ons onderdeel is van verschillende systemen, van verschillende groepen.²⁹² Er zijn verschillende lagen te onderscheiden binnen elk systeem. Voor de overzichtelijkheid en inzichtelijkheid wordt hier het voorbeeld genomen van een gemeentepredikant binnen de PKN. Ten eerste is er het individuele of interne systeem. Dat ziet op de persoon zelf, de predikant, zijn opvoeding en achtergrond, karakter en eigenschappen.²⁹³ Ten tweede is er het dyadische of triadische systeem.²⁹⁴ Dat zijn systemen tussen twee of drie mensen, zoals het contact dat de predikant met een ouderling of diaken heeft. Daarnaast zijn er als derde de groeps- of teamsystemen, in het voorbeeld van de PKN is dat bijvoorbeeld de kerkenraad.²⁹⁵ Ten vierde het organisatiesysteem, bijvoorbeeld de gemeente als geheel.²⁹⁶ Ten slotte het contextstelsel, wat in dit voorbeeld gevormd wordt door andere gemeenten, de classis en de synode.²⁹⁷ Al deze verschillende systemen kunnen elkaar beïnvloeden.²⁹⁸ Maatregelen van ‘bovenaf’ treffen vaak individuen, maar persoonlijke problemen kunnen ook het teamverband beïnvloeden wat op zijn beurt weer het organisatorische of het systeem in zijn context beïnvloed. Dit maakt ook dat er sprake is van wederzijdse beïnvloeding.²⁹⁹ Elk onderdeel van elk systeem beïnvloedt of kan een ander onderdeel beïnvloeden. Meestal gaat dit goed. Dit komt omdat systemen bepaalde ordeningsprincipes hebben waardoor zij goed functioneren, zoals bijvoorbeeld hiërarchische principes, welke onder andere bepalen dat met ervaring een hogere status komt.³⁰⁰ Als daar niet aan gehouden wordt, dus als

²⁹⁰ Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 522; zie ook p. 269.

²⁹¹ Van de Griendt, Schutte & Boshouwers 2016, p. 39-40; zie ook Willemse 2015, p. 11-15.

²⁹² Van de Griendt, Schutte & Boshouwers 2016, p. 40.

²⁹³ Van de Griendt, Schutte & Boshouwers 2016, p. 40-41.

²⁹⁴ Van de Griendt, Schutte & Boshouwers 2016, p. 40-41.

²⁹⁵ Van de Griendt, Schutte & Boshouwers 2016, p. 40-41.

²⁹⁶ Van de Griendt, Schutte & Boshouwers 2016, p. 40-41.

²⁹⁷ Van de Griendt, Schutte & Boshouwers 2016, p. 40-41.

²⁹⁸ Willemse 2015, p. 16.

²⁹⁹ Van de Griendt, Schutte & Boshouwers 2016, p. 41-42.

³⁰⁰ Van de Griendt, Schutte & Boshouwers 2016, p. 42-43, 44, 45; zie ook Willemse 2015, p. 275-277.

bijvoorbeeld iemand met veel ervaring niet gerespecteerd wordt, of zich niet gerespecteerd voelt, kunnen er conflicten ontstaan.³⁰¹

Het grote verschil met een ‘gewone’ bemiddeling, tussen twee partijen, is dat er bij een bemiddeling binnen een systeem een deel van, of het gehele, systeem betrokken is. Dat maakt dat er een aantal aandachtspunten zijn voor een bemiddelaar bij conflicten. Allereerst is het bij bemiddeling belangrijk voor de bemiddelaar te weten welke partijen er aan tafel zitten. Het is binnen een systeem soms lastig te bepalen wie partij moeten zijn bij de bemiddeling en dus tussen wie het conflict precies bestaat.³⁰² Het komt voor dat mensen met een leidinggevende positie vanuit hun verantwoordelijkheid zich ook als partij aanmelden of zich met het conflict of de bemiddeling bemoeien.³⁰³ Het is voor de bemiddelaar van belang goed duidelijk te hebben wie er betrokken zijn bij het conflict en welke betrokkenen als partijen aan tafel dienen te zitten.³⁰⁴ Als immers niet de juiste partijen aan tafel zitten, wordt ook het conflict tussen die partijen niet opgelost.

Ten tweede kan er bij conflicten binnen een systeem sprake zijn van een hiërarchische verhouding die machtsongelijkheid tot gevolg heeft. Onderlinge machtsongelijkheid bestaat bijvoorbeeld door een verschil in ervaring of positie.³⁰⁵ Ongelijkheid kan worden versterkt doordat er ook ongelijkheid bestaat in de invloed die het conflict heeft op de persoonlijke situatie van de betrokkene en de mogelijke gevolgen van het conflict.³⁰⁶ De bemiddelaar heeft als taak partijen zoveel mogelijk gelijkwaardig aan elkaar te laten zijn. Enkel op basis van een enigszins gelijkwaardige verhouding kan men functioneel onderhandelen.³⁰⁷

Dit aspect van machtsongelijkheid kan samenhangen met de vrijwilligheid, het derde aandachtspunt voor de bemiddelaar in systemische conflicten. Partijen kunnen onder druk worden gezet door anderen of meerderen, of ervaren druk, om mee te doen aan bemiddeling.³⁰⁸ Daarnaast kunnen partijen zijn doorverwezen naar bemiddeling, door bijvoorbeeld in het geval van de PKN een college voor het opzicht of de classispredikant.³⁰⁹ Zoals hierboven in paragraaf 1.3.3. beschreven is vrijwilligheid van belang voor het slagen van een bemiddeling. Partijen moeten er samen uit willen komen. Dit komt hierdoor mogelijk in het geding.

³⁰¹ Van de Griendt, Schutte & Boshouwers 2016, p. 42.

³⁰² Van de Griendt, Schutte & Boshouwers 2016, p. 23-24.

³⁰³ Van de Griendt, Schutte & Boshouwers 2016, p. 23.

³⁰⁴ Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 525.

³⁰⁵ Van de Griendt, Schutte & Boshouwers 2016, p. 24-26.

³⁰⁶ Van de Griendt, Schutte & Boshouwers 2016, p. 24; Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 525.

³⁰⁷ Van de Griendt, Schutte & Boshouwers 2016, p. 24.

³⁰⁸ Van de Griendt, Schutte & Boshouwers 2016, p. 21.

³⁰⁹ Van de Griendt, Schutte & Boshouwers 2016, p. 21; Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 524-525.

Het vierde en laatste aspect waar de bemiddelaar aandacht aan moet besteden, is de vertrouwelijkheid van de bemiddeling bij conflicten binnen een systeem. De kring van betrokkenen is binnen een systeem groot.³¹⁰ Zoals de systeemtheorie duidelijk maakt heeft elke laag van het systeem wederzijdse invloed op elkaar. Niet enkel het thuisfront, maar ook naasten en in het voorbeeld van de PKN, gemeenteleden, andere gemeenten of de classis ondervinden gevolgen van het conflict en mogelijk ook van de uitkomst van de bemiddeling. Zij zullen het verloop en de uitkomst van de bemiddeling dus willen weten. In beginsel is alles wat binnen de bemiddeling plaatsvindt vertrouwelijk, zoals hierboven is besproken. Het is aan partijen om hier afspraken over te maken aan het begin van de bemiddeling. Bij conflicten binnen een systeem is dit extra van belang door de grote kring van betrokkenen.³¹¹

Bemiddeling bij conflicten binnen een systeem wordt grotendeels bepaald door het systeem waarin het plaatsvindt. De mogelijk hiërarchische verhouding tussen mensen bepaalt de mate van machtsgelijkheid, welke de vrijwilligheid en de vertrouwelijkheid beïnvloedt. Deze verhouding bepaalt ook wie er partij is bij de bemiddeling. Het is aan de bemiddelaar om aandacht aan deze aspecten te besteden en te zorgen dat de bemiddeling onder de juiste omstandigheden kan plaatsvinden.

3.4.2. Herstelrecht

Zoals in hoofdstuk 2 en hierboven al is beschreven is opzicht een vorm van tuchtrecht binnen de PKN. Tucht vertoont, zoals in hoofdstuk 2 uiteen is gezet, gelijkenissen met het strafrecht. Bemiddeling in het strafrecht wordt ook wel herstelrecht of herstelbemiddeling genoemd. Herstelrecht is opgekomen in de jaren 70. Het begon als een beweging tot overdenking van de verschillende rollen en behoeftes binnen het strafrecht.³¹² Het is uitgegroeid tot een breed gedachtengoed wat in veel landen een steeds belangrijke rol inneemt binnen het strafrecht.³¹³

3.4.2.1. *Uitgangspunten van het herstelrecht*

Het herstelrecht gaat, volgens Zehr, één van de grondleggers van het herstelrecht, uit van de volgende drie stellingen. Ten eerste dat misdaad mensen en relaties schaadt. Ten tweede dat deze schade verplichtingen creëert. En ten derde dat de centrale verplichting is de schade, het kwaad, om te zetten in iets goeds.³¹⁴ Het gaat er dus om dat schade hersteld dient te worden, niet door een straf op te leggen, maar door te kijken hoe de schade daadwerkelijk voor alle partijen hersteld kan worden.³¹⁵ Om dit te bewerkstelligen focust herstelrecht zich op de belangen van alle betrokkenen. Ten eerste is er

³¹⁰ Van de Griendt, Schutte & Boshouwers 2016, p. 28-30; zie voor meer informatie over betrokkenen Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 235-241.

³¹¹ Van de Griendt, Schutte & Boshouwers 2016, p. 28.

³¹² Zehr & Gohar 2003, p. 2.

³¹³ Zehr & Gohar 2003, p. 3.

³¹⁴ Zehr & Gohar 2003, p. 17.

³¹⁵ Zehr & Gohar 2003, p. 16.

aandacht voor de behoeftes van het slachtoffer die niet vervuld worden in het huidige strafrechtstelsel. Slachtoffers hebben bijvoorbeeld behoefte aan informatie, aan het achterhalen van de waarheid, weten wat er daadwerkelijk gebeurd is en de controle terugkrijgen. Een ander belangrijke behoefte van het slachtoffer is genoegdoening. Daarbij gaat het niet om een geldelijke vergoeding, maar eerder om genoegdoening van emotionele schade, waarbij het nemen van verantwoordelijkheid door de dader een belangrijk component is.³¹⁶ Ten tweede is er aandacht voor de behoeftes van de dader en de aansprakelijkheid van de dader. Bij dat laatste gaat het niet om het opleggen van een straf, maar om het nemen van verantwoordelijkheid tegenover de daden. De behoeftes van de dader zijn in dat licht: het nemen van verantwoordelijkheid ten opzichte van de schade, empathie opbrengen voor het slachtoffer, persoonlijke transformatie, re-integratie en, als het gaat om een ernstig misdrijf, tijdelijke beperking.³¹⁷ Ten derde is er bij herstelrecht ook aandacht voor de behoeftes van de samenleving. Ook de samenleving heeft door de misdaad schade geleden. Zij heeft behoefte aan aandacht voor de zorgen die er leven, het opbouwen van gemeenschappelijke aansprakelijkheid, het nemen van verantwoordelijkheid voor het welzijn van alle leden van de samenleving en als laatste behoefte aan preventie.³¹⁸ Er bestaat een spanningsveld tussen enerzijds de behoefte van het slachtoffer en dader om zelf en onderling de schade van de daad te herstellen en anderzijds het publieke karakter van het strafrecht waarin vergelding en handhaving de uitgangspunten zijn.³¹⁹ Dit komt overeen met een instinctieve reactie. Indien er schade is geleden dient de dader hiervoor gestraft te worden. Hoe ernstiger de daad, hoe groter de straf volgens dat rechtvaardigheidsgevoel. Door de samenleving te betrekken bij de oplossing, zoals verder wordt uitgewerkt in de volgende paragraaf, wordt gepoogd dit probleem te ondervangen.

Bij herstelrecht wordt er dus geprobeerd om de geleden schade door de misdaad daadwerkelijk te herstellen voor alle betrokkenen: de dader, het slachtoffer en de samenleving als geheel. Dit maakt dat het herstelrecht mogelijk een passende vorm van bemiddeling is bij het opzicht binnen de PKN.

3.4.2.2. Vormen van herstelrecht

Er kan grofweg een onderscheid worden gemaakt tussen vier vormen van herstelbemiddeling in Nederland.³²⁰ Ten eerste slachtoffer-dader bemiddeling waarbij er een bemiddeling plaatsvindt tussen een slachtoffer en een dader.³²¹ Binnen deze vorm zijn er verschillende variaties mogelijk, zoals directe bemiddeling, waarbij er rechtstreeks contact plaatsvindt tussen slachtoffer en dader, en indirecte bemiddeling, waarbij het contact tussen partijen via de bemiddelaar loopt, door bijvoorbeeld

³¹⁶ Zehr & Gohar 2003, p. 12-13.

³¹⁷ Zehr & Gohar 2003, p. 14-15.

³¹⁸ Zehr & Gohar 2003, p. 16.

³¹⁹ Spronken, *Nederlands Juristen Blad* 2016, p. 1990.

³²⁰ Aertsen, Mackay, Pelican, Willemsens & Wright 2004, p. 18-20.

³²¹ Aertsen, Mackay, Pelican, Willemsens & Wright 2004, p. 26-27.

brieven of videoboodschappen.³²²

Een tweede vorm van herstelrecht, die veel overeenkomsten vertoont met directe slachtoffer-dader bemiddeling, is mediation in strafzaken.³²³ Hierbij gaat het echter om een mediation. Deze mediation is daarbij gekoppeld aan het strafproces. De uitkomst van de mediation, wordt met behoud van de vertrouwelijkheid van mediation, teruggekoppeld aan justitie of de rechter.³²⁴

Deze twee vormen van herstelbemiddeling, slachtoffer-dader bemiddeling en mediation in strafzaken zijn, hoewel mogelijk bruikbaar, niet het meest ideaal voor de toepassing van herstelbemiddeling bij het opzicht binnen de PKN. De reden hiervoor is dat het bij deze twee vormen van herstelbemiddeling gaat om een één-op-één bemiddeling, tussen het slachtoffer en de dader.³²⁵ De gemeenschap wordt bij deze vormen buiten beschouwing wordt gelaten, terwijl juist de gemeenschap van belang is bij opzicht. Voornamelijk gezien het doel van opzicht: heling en herstel voor de gemeente als geheel. Meer passend zijn dan ook de volgende vormen van herstelbemiddeling.

Ten derde bestaan herstelbemiddeling namelijk in de vorm van *conferencing* of conferentie.³²⁶ Bij een conferentie zijn niet alleen slachtoffer en dader betrokken bij de mediation, maar ook steunfiguren, zoals familie of vrienden van zowel de dader als het slachtoffer, en vertegenwoordigers van de professionele instanties die bij het strafproces of het ondersteuningsproces van de dader betrokken zijn, zoals de reclassering of het gevangeniswezen.³²⁷ Conferentie vindt plaats in verschillende vormen.³²⁸ Een manier is in de vorm van een scriptie. De facilitator heeft dan vooraf bepaald wat de volgorde van spreken is en heeft vooraf bepaald welke vragen er gesteld zullen worden. In deze vorm heeft de facilitator een centrale rol en bepaalt de facilitator het proces.³²⁹ Andere vormen van de conferentie, waarbij de facilitator een meer ondersteunende rol heeft, zijn ook mogelijk.³³⁰ Een mogelijkheid daarbij is dat de partijen een centrale rol hebben, dus de dader en het slachtoffer. Het slachtoffer heeft dan als eerste de gelegenheid om zijn of haar kant van het verhaal te vertellen, gevoelens uit te drukken en vragen te stellen. Daarna zal iedereen, behalve de dader en zijn steunfiguren de zaal verlaten. Het is dan aan de dader en zijn steunfiguren te bedenken hoe tegemoet te komen aan de behoeftes van het slachtoffer. Dit voorstel zal daarna in een plenaire sessie worden voorgelegd aan het slachtoffer en de afgevaardigden van de samenleving en betrokken instanties.³³¹

³²² Aertsen, Mackay, Pelican, Willemsens & Wright 2004, p. 26-27; zie bijvoorbeeld ook <https://www.perspectiefherstelbemiddeling.nl/herstelbemiddeling>.

³²³ Van Ness 2007, p. 212.

³²⁴ Van Ness 2007, p. 213.

³²⁵ Zehr & Gohar 2003, p. 49.

³²⁶ Van Ness 2007, p. 213-214.

³²⁷ Van Ness 2007, p. 213-215.

³²⁸ Aertsen, Mackay, Pelican, Willemsens & Wright, p. 26.

³²⁹ Aertsen, Mackay, Pelican, Willemsens & Wright, p. 28.

³³⁰ Aertsen, Mackay, Pelican, Willemsens & Wright, p. 28-29.

³³¹ Van Ness 2007, p. 213.

Het doel van de conferentie is om de dader de gevolgen van zijn daden te laten inzien.³³² Het helpt daarbij, en ook voor de effectiviteit van de uitvoering van de uitkomst, om hierbij de sociale kring van de dader te betrekken. Er vindt sociale controle en druk plaats op de dader.³³³ In Nederland wordt de conferentie voornamelijk ingezet bij jeugdige daders, maar ook op scholen en bij families met multiproblematiek wordt de conferentie ingezet.³³⁴

Ten vierde zijn de laatste vorm van herstelbemiddeling de zogenoemde *conflict circles* of (conflict)cirkels.³³⁵ Hierbij is de kring van betrokkenen nog verder uitgebreid dan bij de conferentie. Bij cirkels zijn ook vertegenwoordigers uit de samenleving aanwezig en de professionele deelnemers uit het strafproces, zoals de rechter en de officier.³³⁶ In beide vormen wordt er onder leiding van één of meer conflictprofessionals, facilitators, gezocht naar een oplossing waarin alle standpunten meegenomen worden.³³⁷ De cirkel is letterlijk een cirkel. Dit houdt in dat het een cyclisch en iteratief proces is. De cirkel gaat rond tot het probleem is opgelost, vaak meerdere keren. Door middel van een ‘talking piece’ weet men wanneer hij/zij aan de beurt is. Men weet dus ook wanneer zijn/haar beurt plaatsvindt en kan zich hierop voorbereiden. Het is ook mogelijk een beurt over te slaan. De cirkel nodigt door haar vorm betrokkenen uit deel te nemen.³³⁸

In Nederland bevinden de conferentie en de cirkel zich nog in de experimentele fase, maar in bijvoorbeeld Australië, Nieuw-Zeeland en Canada zijn deze vormen een genormaliseerde praktijk in het strafrecht.³³⁹ Er bestaan allerlei varianten van deze vormen van herstelrechterlijke praktijken.³⁴⁰ Een combinatie tussen beide is dus ook goed mogelijk en voorstelbaar.

Conclusie

Bemiddeling is een breed begrip waaronder verschillende termen vallen, zoals mediation en herstelbemiddeling. Bemiddeling gaat uit van drie kernelementen: een conflict, een onderlinge oplossing en een onafhankelijke derde. Deze drie elementen zijn bij mediation ook terug te vinden. Mediation is een verder gereguleerde vorm van bemiddeling. Mediation is gestoeld op een aantal grondslagen die afkomstig zijn uit verschillende disciplines en verder uitgewerkt in een aantal uitgangspunten. Deze verdere uitwerking van mediation uit zich ook in de vergaande zelfregulering door de mediationbranche en het wetsvoorstel ‘Wet beëdigd mediator’.

³³² Aertsen, Mackay, Pelican, Willemsens & Wright, p. 28-29.

³³³ Zehr & Gohar 2003, p. 51-52.

³³⁴ Zie bijvoorbeeld Wolthuis & Berger, *Tijdschrift Jeugdrecht in de Praktijk* 2017, p. 25 of www.herstelrechtinhetonderwijs.nl.

³³⁵ Aertsen, Mackay, Pelican, Willemsens & Wright, p. 29-31.

³³⁶ Van Ness 2007, p. 215-216.

³³⁷ Van Ness 2007, p. 213-215.

³³⁸ United Nations 2006, p. 22-25.

³³⁹ United Nations 2006, p. 20, 22, 29.

³⁴⁰ United Nations 2006, p. 15; Zehr & Gohar 2003, p. 47.

Herstelrecht is een vorm van bemiddeling die aan lijkt te sluiten bij het opzicht binnen de PKN. Het herstelrecht is net als het opzicht, gericht op het herstel van de gemeenschap, door middel van het herstel van de dader of aangeklaagde.

De toepassing van herstelrecht binnen de PKN zou een oplossing zijn voor de punten waarop het nu binnen de procedures van het opzicht knelt. Wat deze punten zijn, daarop wordt in hoofdstuk 4 verder ingegaan. In hoofdstuk 5 wordt verder uitgewerkt waarom herstelrecht hiervoor een oplossing is.

Hoofdstuk 4. Knelpunten

In dit hoofdstuk zal uiteen worden gezet wat de knelpunten bij de toepassing van mediation en bemiddeling bij het opzicht binnen de PKN zijn en welke aanbeveling naar aanleiding daarvan gedaan kunnen worden. Ten eerste zal er worden stilgestaan bij de ontwikkeling van mediation binnen de kerkorde vanaf 2007. Daarna zal per instantie, de colleges voor de visitatie, de classispredikant en de colleges voor het opzicht, in worden gegaan op deze ontwikkeling en de daaruit te signaleren knelpunten. Opvallend is dat deze ontwikkeling bij de colleges voor visitatie al jaren spelen terwijl in de praktijk van de colleges voor het opzicht slechts recent knelpunten zijn opgemerkt. Daarna zal geprobeerd worden uit deze specifieke knelpunten een aantal algemene knelpunten te destilleren. Naar aanleiding van deze knelpunten zullen ten slotte een aantal aanbevelingen worden gedaan.

4.2. Visitatie

Visitatie is een oud instrument.³⁴¹ Hier zal enkel worden ingegaan op de ontwikkelingen na de Tweede Wereld oorlog, toen het Samen op Weg-proces in gang werd gezet, en welke relevant worden geacht voor de PKN. Opgemerkt moet worden dat deze onderzochte studies enkel uit de Hervormde Kerk komen. Dit is niet noodzakelijkerwijs problematisch omdat de Kerkorde van de PKN voornamelijk gebaseerd is op de Hervormde Kerkorde. Dit geeft echter wel slechts een beperkt beeld.

In 1964 wordt door de Generale commissie voor de Behandeling van Bezwaren en Geschillen opgemerkt dat de kerk behoefte heeft aan een vertrouwenspersoon. De meeste kwesties die aan de commissie worden voorgelegd zijn geen zuiver juridische zaken waarin een beslissing dient te worden genomen, noch is er sprake van duidelijke overtredingen of verzuimen. Vaker is het zo dat er spanningen zijn door een tekort aan wederzijds begrip, tact of geduld.³⁴² Er wordt in 1968 een commissie ingesteld om deze aanbeveling te onderzoeken. Dit resulteert in een voorstel tot het instellen van een kerkelijke ‘ombudsman’. De kerkelijke ‘ombudsman’ zou in conflictueuze situaties de bevoegdheid hebben aanbevelingen te doen. Dit voorstel krijgt geen meerderheid van stemmen.³⁴³ Hetzelfde geldt voor het voorstel uit 1980 om speciale visitatiecommissie in te stellen die bij spanningen in de gemeente meer bevoegdheden zouden krijgen.

4.2.1. Speciale Visitatiecommissie

Het voorstel tot het instellen van een speciale visitatiecommissie uit 1980 wordt voorgelegd door een speciaal ingestelde commissie die visitatie onderzocht in opdracht van de Generale Synode. De commissie vat haar kritiek op visitatie in drie punten samen.³⁴⁴ Ten eerste wordt visitatie als een onduidelijk instrument ervaren door de kerk als geheel. Vaak wordt het gezien als een vorm van inspectie, wat wordt versterkt door dat het geregeld is in Ordinantie 11 bij het opzicht en er een

³⁴¹ Wassenaar 2005, p. 6.

³⁴² Wassenaar 2005, p. 99.

³⁴³ Wassenaar 2005, p. 99-101.

³⁴⁴ Wassenaar 2005, p. 101-103.

verschijningsplicht is voor kerkenraadsleden. Visitatie heeft daarbij een tweeledig doel, namelijk pastorale zorg en het bemiddelen bij spanningen. Deze doelstellingen lopen in elkaar over waardoor het lastig is voor betrokkenen de visitatoren open tegemoet te treden.³⁴⁵ Ten tweede staat een visitatie op zich. Het vindt weliswaar elke vier jaar plaats maar de samenstelling van zowel de kerkenraad als het college van visitatoren, is in de meeste gevallen veranderd. Daardoor is er geen sprake van continuïteit of terugkoppeling.³⁴⁶ Ten derde blijkt er in de praktijk weinig sprake van samenwerking tussen verschillende kerkelijke instanties die bij visitatie zijn betrokken, zoals de colleges voor de Visitatie en de classes.³⁴⁷ Deze kritiekpunten leiden, zoals gezegd zonder resultaat, tot de aanbeveling tot het instellen van een speciale visitatiecommissie. Een plan dat in aangepaste vorm in 2000 door de Projectgroep Conflicthantering nogmaals is voorgelegd.³⁴⁸

4.2.2. Projectgroep Conflicthantering

De Projectgroep Conflicthantering wordt samengesteld in 1999 omdat er een toename van conflicten wordt gesignaleerd.³⁴⁹ De projectgroep stelt in haar rapportage centraal dat er bij conflicten tijdig en deskundig dient te worden gehandeld. Visitatie ziet men hier als eerste stap. Het is het eerste orgaan dat bij opzicht is betrokken. Opzicht wordt door de projectgroep gezien als het doel van visitatie, niet pastoraat. Als een volgende stap bij opzicht noemt de projectgroep de colleges voor het opzicht.³⁵⁰ Hoewel de projectgroep positief is over de buitengewone visitatie bij spanningen in een gemeente, signaleert zij ook drie relevante knelpunten.³⁵¹ Ten eerste signaleert zij net als haar voorloper in 1980 dat er verwarring bestaat omtrent het doel van visitatie, pastoraat en opzicht. Zowel naar binnen de visitatie, als naar buiten toe richting de kerk, veroorzaakt deze onduidelijkheid verwarring en teleurstelling. Er bestaat tegelijkertijd hoop op en een vrees voor enerzijds maatregelen en anderzijds pastorale ondersteuning.³⁵² Of zoals de projectgroep concludeert: “Visitatie loopt zo het gevaar een onduidelijk instrument te worden dat optreedt met aan de ene hand een fluwelen handschoen en in de andere hand een flink stuk schuurpapier.”³⁵³ Ten tweede is er geen centraal meldpunt voor gemeenten waar conflicten bestaan. De projectgroep ziet dit als een probleem omdat bij conflicten tijdig en deskundig dient te worden gehandeld en daarbij is een deugdelijke intake van belang. Deze mogelijkheid ontbreekt. Daarbij noemen zij ook dat een dergelijk instituut van belang zou kunnen zijn na een mislukte bemiddeling door een college voor de visitatie. Er is geen instantie die bevoegd is bindende beslissingen te nemen na visitatie. Er is geen structureel vervolg, hoewel visitatie wel gezien

³⁴⁵ Wassenaar 2005, p. 101.

³⁴⁶ Wassenaar 2005, p. 101.

³⁴⁷ Wassenaar 2005, p. 101.

³⁴⁸ Wassenaar, *Hervormd Weekblad* 2015, p. 3.

³⁴⁹ Wassenaar 2005, p. 175.

³⁵⁰ Wassenaar 2005, p. 175.

³⁵¹ Wassenaar 2005, p. 176.

³⁵² Wassenaar 2005, p. 176.

³⁵³ Wassenaar 2005, p. 176.

wordt als het voorstadium van de gang naar een college voor het opzicht.³⁵⁴ Ten derde signaleert de projectgroep een gebrek aan deskundigheid bij conflicten. Ambtsdragers zijn voor het overgrote deel vrijwilligers die niet zijn opgeleid tot conflictdeskundigen. Terwijl dit juist van essentieel belang is voor het bekwaam en tijdig handelen ter voorkoming van, of bij conflictescalatie. De projectgroep doet op basis van de gesignaleerde knelpunten een vijftal aanbevelingen. Ten eerste dient er betere afstemming te komen tussen de betrokken ambtelijke vergaderingen en colleges.³⁵⁵ Ten tweede stelt de projectgroep voor dat gewone visitatie een signalerende functie krijgt en buitengewone visitatie wordt ingezet bij conflicten. De colleges voor de visitatie dienen daarbij deskundiger te worden betreffende de omgang met conflicten. Dit kan door meer opleiding van visitatoren, maar ook door de inzet van bemiddelaars van buitenaf.³⁵⁶ Dit sluit aan bij de derde aanbeveling. Er moet volgens de projectgroep een groep deskundigen worden verzameld welke door de colleges voor de visitatie ingeroepen kunnen worden bij conflictsituaties.³⁵⁷ Ten vierde dient er meer regie te worden gevoerd op de procedure. Het moderamen van het betrokken classicale college voor de visitatie moet het centrale aanspreekpunt worden voor het proces totdat er een afdoende oplossing is gevonden.³⁵⁸ Daarmee hangt de vijfde aanbeveling samen, namelijk dat er kerkordelijk moet worden vastgelegd wat de vervolgstappen zijn indien visitatie niet succesvol blijkt te zijn. Opgemerkt daarbij wordt dat er een optie tot arbitrage gecreëerd kan worden om de deelgeschillen die over blijven na de visitatie te beslechten.³⁵⁹ De aanbevelingen zijn voorgelegd aan de colleges voor de visitatie.³⁶⁰ Over dit plan is de Generale Synode nooit tot stemming gekomen.³⁶¹ De tot dan toe bestaande situatie blijft bestaan. Ook bij de ontwikkeling van de kerkorde van de PKN zijn er geen wezenlijke veranderingen op het gebied van visitatie opgetreden ten opzichte van de hervormde kerkorde van 1951.³⁶²

4.2.3. 'De kerkorde bij de Tijd'

Vijf jaar na de inwerkingtreding van de kerkorde van de PKN vond men het een goed moment om de kerkorde in haar geheel te onderzoeken en de knelpunten in de opbouw van de kerkorde en die uit de praktijk te signaleren.³⁶³ Eind 2009 kwam er een evaluatie op de kerkorde, onder de naam 'De kerkorde bij de Tijd'. Ten opzichte van de visitatie signaleert de evaluatiecommissie een vijftal problemen. Ten eerste concludeert zij dat er een gebrek is aan deskundigheid. Dit heeft een praktische reden, namelijk dat men een te korte tijd aangesteld wordt om volledig bekend te raken met het werk van de colleges en een formele reden, namelijk dat er geen kwaliteitseisen zijn opgenomen in de

³⁵⁴ Wassenaar 2005, p. 176.

³⁵⁵ Wassenaar 2005, p. 177.

³⁵⁶ Wassenaar 2005, p. 177.

³⁵⁷ Wassenaar 2005, p. 177.

³⁵⁸ Wassenaar 2005, p. 177.

³⁵⁹ Wassenaar 2005, p. 177-178.

³⁶⁰ Wassenaar 2005, p. 178.

³⁶¹ Wassenaar, *Hervormd Weekblad* 2015, p. 3.

³⁶² Wassenaar 2005, p. 169.

³⁶³ Rapport Evaluatie Kerkorde AZ 09.17, 2009, p. 4.

kerkorde waaraan de visitatoren moeten voldoen.³⁶⁴ Ten tweede constateert de commissie dat de adviezen van de colleges voor de visitatie vaak niet worden opgevolgd. Het ontbreekt de colleges aan daadwerkelijk gezag. Het enige gezag dat zij hebben is moreel.³⁶⁵ Ten derde stelt de commissie de verplichting tot aanwezigheid bij de kerkenraadsvergadering voor ambtsdrager bij visitatie ter discussie. Enerzijds merken zij op dat het in een tijd waarin er de wens bestaat jonge ambtsdragers aan te trekken, een dergelijke verplichting niet haalbaar of wenselijk is gezien de drukke schema's van deze mensen. Anderzijds dienen de visitatoren de mogelijkheid te hebben om indien zij dit wenselijk vinden alle ambtsdragers te spreken en hebben zij hiertoe een mogelijkheid tot dwang nodig. Deze dwang zou zich in een sanctie van een college voor het opzicht kunnen uiten.³⁶⁶ Een standpunt in deze discussie neemt de commissie niet en zij doet ook geen aanbeveling in die richting.³⁶⁷ Ten vierde moet de taak van het generale college voor de visitatie verduidelijkt worden. De klassicale colleges werken niet onder leiding van het generale college en dat moet ook zo blijven volgens de commissie, maar onvoldoende duidelijk is welke taken zij dan wel hebben.³⁶⁸ Het laatste probleem is volgens de commissie een gebrek aan communicatie tussen de verschillende betrokken kerkelijke instanties. Daardoor ontstaat er zowel overlap in werkzaamheden als een tekort aan efficiënt handelen.³⁶⁹

De evaluatiecommissie doet naar aanleiding van deze problemen een vijftal aanbevelingen.³⁷⁰ Ten eerste moet het mogelijk worden visitatoren voor langere tijd aan te stellen en niet eenmaal, maar tweemaal te herbenoemen. Hiermee hangt samen dat het lastig is de colleges te vullen met geschikte kandidaten. Een deel van dat probleem wordt hiermee ook weggenomen.³⁷¹ Ten tweede moeten de visitatoren in de gelegenheid worden gesteld een opleiding te volgen om de benodigde deskundigheid en vaardigheden te verwerven.³⁷² Ten derde dient het door de colleges gegeven advies bindend te zijn bij de buitengewone visitatie.³⁷³ Ten vierde moeten de generale en de klassicale colleges samen tot overeenstemming komen hoe zij wensen samen te werken.³⁷⁴ En ten slotte beveelt de commissie aan de gewone visitatie vanuit de classis te organiseren en de colleges voor de visitatie voornamelijk in te schakelen bij spanningen in de gemeente, dus enkel de vorm van buitengewone visitatie te laten uitvoeren.³⁷⁵ De commissie belooft in haar rapport hier extra onderzoek naar te doen.³⁷⁶ De discussie omtrent gewone en buitengewone visitatie is verder uitgewerkt in het project Kerk2025, waarin tot

³⁶⁴ Rapport Evaluatie Kerkorde AZ 09.17, 2009, p. 20-21.

³⁶⁵ Rapport Evaluatie Kerkorde AZ 09.17, 2009, p. 21.

³⁶⁶ Rapport Evaluatie Kerkorde AZ 09.17, 2009, p. 21.

³⁶⁷ Rapport Evaluatie Kerkorde AZ 09.17, 2009, p. 21, 52-54.

³⁶⁸ Rapport Evaluatie Kerkorde AZ 09.17, 2009, p. 21.

³⁶⁹ Rapport Evaluatie Kerkorde AZ 09.17, 2009, p. 21-22.

³⁷⁰ Rapport Evaluatie Kerkorde AZ 09.17, 2009, p. 52-54.

³⁷¹ Rapport Evaluatie Kerkorde AZ 09.17, 2009, p. 52-53.

³⁷² Rapport Evaluatie Kerkorde AZ 09.17, 2009, p. 21, 54.

³⁷³ Rapport Evaluatie Kerkorde AZ 09.17, 2009, p. 52, 54.

³⁷⁴ Rapport Evaluatie Kerkorde AZ 09.17, 2009, p. 53.

³⁷⁵ Rapport Evaluatie Kerkorde AZ 09.17, 2009, p. 53-54.

³⁷⁶ Rapport Evaluatie Kerkorde AZ 09.17, 2009, p. 54.

afschaffing van de gewone visitatie is besloten. Als belangrijkste reden hiervoor wordt in het project Kerk2025 het probleem van het vinden van geschikte kandidaten voor de colleges van Visitatoren genoemd. Door een tekort aan bekwame visitatoren, neemt ook de kwaliteit van de visitatie af.³⁷⁷ Buitengewone visitatie blijft in haar huidige vorm bestaan. Daarvan benadrukt het project Kerk2025 de relevantie.³⁷⁸ De gewone visitatie wordt vanaf 2018 uitgevoerd, door de dan nieuw ingevoerde classispredikant.

4.3. Classispredikant

De ontwikkeling van de nieuwe classispredikant en de invoering daarvan zijn hiervoor in hoofdstuk 3 al uitgewerkt. In deze paragraaf zal enkel nog worden stilgestaan bij de knelpunten die zich hebben voorgedaan. Bij de functie van de classispredikant zijn drie knelpunten te signaleren.

4.3.1. Zowel bemiddelaar als beoordelaar

Allereerst heeft de classispredikant twee taken welke met elkaar op gespannen voet staan.³⁷⁹ Enerzijds dient de classispredikant een ‘herder’ te zijn die omziet naar de gemeenten en haar leden. Deze herderlijke taak wordt uitgevoerd vanuit persoonlijk contact. Men kent de classispredikant in principe. Hij komt immers éénmaal in de vier jaar op bezoek en onderhoudt contact met de predikanten uit zijn classis als een *pastor pastorum*.³⁸⁰ Hij is dus als persoon betrokken.³⁸¹ Bij spanningen voert de classispredikant regie over het proces, maar anderzijds heeft hij ook bevoegdheden. Dit is zijn tweede taak. De classispredikant kan bij spanningen of conflicten daadwerkelijk ingrijpen. Hij heeft ‘slagkracht’. Zo blijven conflicten niet sluimeren, wordt escalatie voorkomen en wordt er samen naar een oplossing gezocht.³⁸² De classispredikant heeft naast persoonsbetrokkenheid dus ook een systeembetrokkenheid.³⁸³ De classispredikant staat in verbinding met andere instituties, hij is onderdeel van het systeem. Zo is hij aanspreekpunt voor de kerkenraad, kan hij de colleges voor de visitatie inschakelen en de classis vertegenwoordigen tijdens een procedure van kerkelijke rechtspraak.³⁸⁴ De classispredikant treedt zowel op als bemiddelaar, als regievoerder en beoordelaar. Persoonsbetrokkenheid en systeembetrokkenheid kunnen verweven raken.

Dat deze dubbele rol voor problemen kan zorgen, wordt geïllustreerd aan de hand van een casus die door de heer Van Iperen, classispredikant classis Veluwe, in december 2019 in het tijdschrift *Contextuele Berichten* is opgetekend.³⁸⁵ Het gaat over een predikant Y die al 15 jaar is verbonden aan haar gemeente. Echte conflicten zijn er nooit geweest, maar er zijn wel eens spanningen geweest. Nu

³⁷⁷ *Nota Kerk2025* 2016, p. 23.

³⁷⁸ *Nota Kerk2025* 2016, p. 23.

³⁷⁹ Koffeman, *website PKN* 2019.

³⁸⁰ Koffeman, *website PKN* 2019.

³⁸¹ Van Ieperen, *Contextuele berichten* 2019, p. 26.

³⁸² Koffeman, *website PKN* 2019.

³⁸³ Van Ieperen, *Contextuele berichten* 2019, p. 26.

³⁸⁴ Ord. 4-16 PKO.

³⁸⁵ Van Ieperen, *Contextuele berichten* 2019, p. 25-26.

heeft predikant Y echter het gevoel steeds meer vervreemd te raken van de gemeente. Ze neemt contact op met de classispredikant om dit te bespreken. Er vindt een gesprek plaats tussen predikant Y en de kerkenraad onder begeleiding van de classispredikant. De conclusie van het gesprek is relatief positief. Beide partijen willen op korte termijn afscheid van elkaar nemen. Twee weken later neemt de kerkenraad contact op met de classispredikant, of hij weer wil langskomen. Bij aankomst bij het geplande gesprek blijkt predikant Y niet aanwezig. De kerkenraad geeft daarvoor als reden dat ze toch hebben besloten dat ze op kortere termijn willen dat predikant Y afscheid neemt. Ze hebben haar een financiële regeling aangeboden om dit te bespoedigen. Er volgt een discussie over het ontslag of losmaking van de predikant van de gemeente. De classispredikant legt uit dat dit niet zo gemakkelijk is. Er is geen sprake van een gewone arbeidsovereenkomst, er is meer. Het gaat om een ambt met een roeping. Losmaking kan alleen als er sprake is van flinke spanningen en kan niet zonder een uitgebreid onderzoek van het classicale college voor de visitatie. Uit dit onderzoek moet blijken dat de predikant niet langer 'met stichting kan dienen'. Naast dat dit lastig te bewijzen is zorgt dit mogelijk voor onrust binnen de gemeente. De classispredikant stelt mediation of coaching voor maar ook daar wil de kerkenraad niets van weten. Uiteindelijk loopt het toch uit op een door de classispredikant geïnitieerd traject van visitatie. Tijdens dit traject houdt de classispredikant contact met predikant Y. Niet om de zaak inhoudelijk te bespreken, daarvan neemt hij bewust afstand, maar hij belt met regelmaat om te vragen hoe het gaat. Over de beslissing van de classicale vergadering of op basis van het rapport van de visitatoren er een losmakingsverzoek zou worden ingediend, stemt de classispredikant mee. De gehele procedure eindigt met een uitspraak van het generale college voor ambtsontheffing³⁸⁶ waarbij predikant Y wordt losgemaakt van de gemeente. Tijdens de zitting bij het generaal college voor ambtsontheffing treedt de classispredikant op als vertegenwoordiger van de classis.

De dubbele positie van de classispredikant wordt met deze casus pijnlijk duidelijk. Door zijn positie vindt er in eerste instantie een persoonlijk gesprek plaats met dominee Y om haar kant van het verhaal te horen en advies te geven. Hij hoort haar verhaal en wint haar vertrouwen. Er wordt een beroep gedaan op zijn persoonsbetrokkenheid.³⁸⁷ Naar mate de procedure voortduurt, wordt de classispredikant ook op een andere manier betrokken. De kerkenraad neemt contact met hem op los van de dominee, hij schakelt het college voor de visitatie in en beslist op basis van hun rapport mee in het indienen van een losmakingsverzoek. Er wordt steeds verder een beroep gedaan op zijn bestuurlijke bevoegdheden, zijn systeembetrokkenheid.³⁸⁸

4.3.2. Geen institutie

De commissie die onderzoek heeft gedaan naar visitatie in 1980 signaleert een tweede knelpunt bij het introduceren van een dergelijk figuur als de classispredikant. Volgens hen is een dergelijke functie

³⁸⁶ Zie Kerkorde: Ord. 3-20, 3-21; Bos & Koffeman 2019, p. 223-224.

³⁸⁷ Van Ieperen, *Contextuele berichten* 2019, p. 26.

³⁸⁸ Van Ieperen, *Contextuele berichten* 2019, p. 26.

lastig te institutionaliseren. De commissie stelt: “In zoverre met een moderator een *pastor pastorum* bedoeld wordt kunnen we alleen maar zeggen, dat de taak van zulk een figuur voor een belangrijk deel op charisma berust, wat niet valt te institutionaliseren. (...) Voor zover het gaat om een figuur die aan het geestelijk leven leiding geeft lijkt het ons onmogelijk hem te plaatsen in het kader van de kerkstructuur van het gereformeerd protestantisme.”³⁸⁹

4.3.3. De ‘Protestantse Bisschop’

Dat laatste behelst het derde knelpunt. Een figuur zoals de classispredikant lijkt geen plaats te hebben in het principiële niet-hiërarchische systeem van de PKN. De classispredikant wordt door verschillende auteurs beschreven als de ‘Protestantse Bisschop’ waarin het voordeel van daadkrachtig optreden en tegelijk het nadeel doorschemert.³⁹⁰ De bisschop in de Rooms-Katholieke Kerk staat aan het hoofd van een bisdom en bepaalt wat binnen het bisdom plaatsvindt. De Rooms-Katholieke Kerk heeft een episcopale, top-down structuur, waarin een dergelijke functie goed past. De PKN heeft dit niet. Daartegenover stelt Wassenaar een voordeel. Namelijk dat bij persoonlijk gezag één iemand verantwoordelijk gehouden kan worden. Iemand waar mensen terecht kunnen met hun verhaal, waar mensen vertrouwen in hebben en iemand bij wie mensen hun onvrede kunnen uiten. Bij een commissie is dit lastiger. Bij een commissie gaat iedereen op in de anonimiteit.³⁹¹ Daar brengt Van den Heuvel tegen in dat een commissie een goed middel is tegen machtsmisbruik. Alle ambtelijke bevoegdheden worden toevertrouwd aan een commissie die in gezamenlijkheid beslist en niet aan één persoon.³⁹²

De behoefte aan persoonlijke gezag heeft het uiteindelijk dus van de meer principiële argumenten betreffende de structuur gewonnen in het debat rondom de invoering van de classispredikant. Voornamelijk betreffende de omgang met spanningen hoopte de Generale Synode zo meer regie te kunnen laten voeren door de classispredikant.

4.4. Colleges voor het opzicht

Over het functioneren van de colleges voor het opzicht is er relatief weinig geschreven. Aangezien haar taak en rol binnen het opzicht duidelijk is, is dit begrijpelijk. In de evaluatie in 2009 signaleert de commissie die was aangesteld ter evaluatie van de kerkorde drie knelpunten bij de colleges voor het opzicht.³⁹³ Ten eerste stelt de commissie vast dat het per regio verschilt of er voldoende potentiële kandidaten voor de colleges te vinden zijn en hoeveel zaken er ter behandeling voorliggen.³⁹⁴ De commissie benadrukt ten tweede dat de colleges voor het opzicht geen klachtencommissies zijn. De

³⁸⁹ Wassenaar 2005, p. 108.

³⁹⁰ Koffeman, *website PKN* 2019; Verwijs, *NTKR Tijdschrift voor Recht en Religie* 2018.

³⁹¹ Wassenaar, *Hervormd Weekblad* 2015, p. 6.

³⁹² Wassenaar, *Hervormd Weekblad* 2015, p. 6.

³⁹³ Rapport Evaluatie Kerkorde AZ 09.17, 2009, p. 23-24, 109.

³⁹⁴ Rapport Evaluatie Kerkorde AZ 09.17, 2009, p. 23.

uitspraak van de commissie kan dan ook niet luiden of een klacht gegrond of ongegrond is, wat in de praktijk nog vaak voor bleek te komen.³⁹⁵ Ten derde signaleert de commissie dat er een algemene terugloop is van zowel kwalitatieve als kwantitatieve bestuurlijke organisatie.³⁹⁶

De commissie doet naar aanleiding van deze knelpunten drie aanbevelingen.³⁹⁷ Ten eerste stelt de commissie dat verduidelijkt dient te worden wat de bevoegdheden van de colleges zijn en in wat voor soort zaken zij beslissingen kunnen nemen.³⁹⁸ Ten tweede dienen colleges meer en beter met elkaar samen te werken. Zo moet het mogelijk zijn dat er uitwisseling van leden plaats kan vinden, indien een college een tekort heeft aan beschikbare kandidaten.³⁹⁹ Ten slotte stelt de commissie voor dat de regelgeving omtrent de colleges voor het opzicht zowel vermindert als vermeerdert. Enerzijds moet er een vermindering van de procedureregels en een vereenvoudiging van de wijze waarop de regelgeving is geformuleerd plaatsvinden. Anderzijds dienen er aanvullende regels te worden gemaakt.

Bijvoorbeeld over de verruiming van de mogelijkheden, zoals uitwisseling van leden en het mogelijk inroepen van deskundigen in geval van twijfel over de toerekeningsvatbaarheid van de betrokkenen.⁴⁰⁰

Een ander knelpunt wordt beschreven door De Jong in 2019. Hij stelt dat omdat de PKN een pluriforme kerk is, er verschil is in de religieuze overtuigingen en standpunten van individuele leden en gemeenten.⁴⁰¹ Daarom onthouden meerdere vergaderingen en colleges die belast zijn met kerkelijke rechtspraak, zoals de colleges voor het opzicht zich van een inhoudelijk oordeel. Zij geven enkel een oordeel op basis van de kerkorde. Doordat er geen inhoudelijk oordeel is, zal een aangeklaagde of klager zich sneller vervreemd voelen van de kerk volgens De Jong. De betrokkene kan een gevoel van machteloosheid, zinloosheid, normloosheid en waarde-isolatie ervaren. Vooral degene die ongelijk krijgt, kan snel de indruk krijgen niet serieus genomen te worden en mogelijk de gemeenschap verlaten.⁴⁰²

4.5. Algemene knelpunten

Hierboven is per institutie aangegeven wat de ontwikkelingen en knelpunten en aanbevelingen volgens verscheidene onderzoeks- en evaluatiecommissies zijn. Hieruit kunnen een aantal algemene knelpunten worden geconcludeerd die meer specifiek verband houden met bemiddeling en mediation en het opzicht in het algemeen.

4.5.1. Tempo van processen

Ten eerste lopen de processen binnen de PKN traag. Volgens Sonnenberg, voormalig voorzitter van

³⁹⁵ Rapport Evaluatie Kerkorde AZ 09.17, 2009, p. 109.

³⁹⁶ Rapport Evaluatie Kerkorde AZ 09.17, 2009, p. 24.

³⁹⁷ Rapport Evaluatie Kerkorde AZ 09.17, 2009, p. 23-24, 109.

³⁹⁸ Rapport Evaluatie Kerkorde AZ 09.17, 2009, p. 109.

³⁹⁹ Rapport Evaluatie Kerkorde AZ 09.17, 2009, p. 23.

⁴⁰⁰ Rapport Evaluatie Kerkorde AZ 09.17, 2009, p. 24, 109.

⁴⁰¹ Janssen, Koffeman, Landman, Smit & van den Broeke 2019, p. 83.

⁴⁰² Janssen, Koffeman, Landman, Smit & van den Broeke 2019, p. 84.

het generale college voor de visitatie, ‘verziekend traag’.⁴⁰³ Volgens hem komt dit doordat er juridische zorgvuldigheid is vereist bij dit soort processen.⁴⁰⁴ Het trage proces wordt versterkt door het gebrek aan een regievoerder op deze processen. Een college of persoon die bindende bevoegdheden heeft, kan een einde maken aan discussie, volgens Sonneberg.⁴⁰⁵ Met de invoering van de classispredikant is gehoopt dit probleem voor een deel weg te nemen.⁴⁰⁶ Betwijfeld kan echter worden of met de komst van de classispredikant dit probleem verholpen is. De classispredikant is geen onderdeel van de gemeente. Ook hij wordt ingeroepen door de gemeente of kan zelf initiatief nemen zodra er spanningen in de gemeente zijn.⁴⁰⁷ De vraag is of de spanningen wanneer de classispredikant hiervan hoogte krijgt niet al te ver geëscaleerd zijn om tot een onderlinge oplossing te komen door bijvoorbeeld bemiddeling onder leiding van de classispredikant of het college van visitatoren.⁴⁰⁸

4.5.2. Slagkracht

Hiermee hangt het tweede probleem samen, namelijk een gebrek aan of het juist hebben van ‘slagkracht’. Hierboven is uitgebreid aandacht besteed aan de discussie rondom de daadkracht van de colleges voor de visitatie. Vooralsnog hebben zij geen enkel machtsmiddel. Dit wordt door Wassenaar gezien als hun sterkste en zwakste punt.⁴⁰⁹ Het ontbreekt aan doorzettingsmacht, aan de bevoegdheid bindende beslissingen te nemen, maar hierdoor blijven de colleges voor de visitatie gesprekspartner. Zij kunnen enkel adviezen geven.⁴¹⁰

Dat blijven van een gesprekspartner is juist waar het bij de classispredikant wringt. De classispredikant heeft wel slagkracht, wat hem van enkel bemiddelaar, een gesprekspartner tot een beoordelaar kan maken, zodra hij zijn bevoegdheden gebruikt, zoals hierboven uiteengezet is.

De colleges voor het opzicht hebben overwegend slagkracht. Die colleges hebben als kerntaak het nemen van een beslissing.⁴¹¹ Dat laat weinig ruimte voor de mogelijkheid tot bemiddelen. Ook het verwijzen naar alternatieve vormen van geschiloplossing heeft gezien het gezag van de colleges een dwingend karakter dan bij een voorstel door bijvoorbeeld de classispredikant.⁴¹² Als een college

⁴⁰³ Van der Waal, *De Waarheidsvriend* 2014.

⁴⁰⁴ Van der Waal, *De Waarheidsvriend* 2014.

⁴⁰⁵ Wassenaar, *Hervormd Weekblad* 2015, p. 1; Van der Waal, *De Waarheidsvriend* 2014.

⁴⁰⁶ *Nota Kerk2025* 2016, p. 22.

⁴⁰⁷ Ord. 4-16 PKO.

⁴⁰⁸ Denk hierbij aan de escalatieladder van Glasl. Indien een conflict zich in de eerste fase bevindt, dan zullen partijen er nog samen uit kunnen komen (win-win). In fase twee is dit al lastiger, maar niet onmogelijk onder begeleiding van een derde (win-lose). In fase 3 is het conflict dusdanig geëscaleerd dat er sprake is van een ‘totale oorlog’. Partijen zullen er alles voor over hebben om de ander te laten verliezen (lose-lose); zie: Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 124-128.

⁴⁰⁹ Wassenaar, *Hervormd Weekblad* 2015, p. 1.

⁴¹⁰ Ord. 10-4 PKO.

⁴¹¹ Ord. 10-9 lid 1 PKO.

⁴¹² Zie over het ‘gezag van de toga’ bijvoorbeeld Coenraad, *Tijdschrift voor Familie en Jeugdrecht* 2019.

voor het opzicht een verwijzing naar bijvoorbeeld mediation doet, kan dit, ondanks haar adviserende karakter, ervaren worden als een opdracht.

4.5.3. Vrijwilligheid

Een reeds hierboven aangegeven probleem wordt ten derde gevonden in het onvrijwillige karakter van de visitatie. Indien de classispredikant besluit visitatie te gelasten, dienen alle kerkenraadsleden bij de kerkenraadsvergadering die hiertoe wordt georganiseerd, aanwezig te zijn.⁴¹³ Om hierboven aangegeven praktische redenen zou dit niet haalbaar zijn, maar ook gezien het karakter van visitatie kan dit een probleem veroorzaken. Voor bemiddeling is van belang dat partijen vrijwillig deelnemen. Uitgangspunt daarbij is dat partijen moeten zelf tot een oplossing willen komen. Dat vergroot ook de kans dat de uitkomst van de bemiddeling wordt uitgevoerd.⁴¹⁴

In hoofdstuk 3 wordt opzicht aangewezen als de meest vrijwillige vorm van tucht. Hierop werd ook een nuancering gegeven. Voor een predikant die zijn ambt wil blijven uitoefenen is opzicht minder vrijwillig dan voor een gemeentelid omdat die gemakkelijker afstand kan nemen van de gemeente. Daarbij is wel belangrijk in te zien dat afstand doen van een gemeente in veel gevallen niet een gemakkelijk proces zal zijn. Afstand nemen zal in veel gevallen niet een aantrekkelijk alternatief worden gevonden. In die gevallen zal een procedure bij de colleges voor het opzicht niet worden ervaren als vrijwillig.

4.5.4. Onpartijdige en onafhankelijke derde

Ten opzichte van bemiddeling welke wordt uitgevoerd door de classispredikant of de colleges voor de Visitatie is er nog een belangrijk vierde probleem te signaleren in hun rol als bemiddelaars. Zoals in hoofdstuk 1 uiteengezet dient de bemiddelaar een onpartijdige en onafhankelijke derde te zijn. Bij beide punten zijn in deze gevallen vraagtekens te zetten. In hoofdstuk 2 is er een kritische kanttekening geplaatst bij het uitgangspunt van het in beginsel niet-hiërarchische systeem van de PKN. Ondanks dit principe is er toch een vorm van hiërarchie te ontdekken in de meerdere lagen van de PKN. De classis wordt vanuit de gemeente gezien als meerdere vergadering in beide opzichten. Zo ook de synode ten opzichte van de classis. Doordat de classispredikant en de classicale colleges voor de visitatie verbonden zijn aan de classis, en het generale college voor de visitatie aan de synode, kunnen hun interventies worden ervaren als bemoeienis van hogerhand. Daarbij komt dat zowel de classispredikant als de classicale colleges voor de visitatie onderdeel zijn of in opdracht werken van de classis en daaraan rapporteren. Volledig onafhankelijk zijn deze instituties dus niet.

4.5.5. Vertrouwelijkheid

Het rapporteren aan de classis behelst het vijfde probleem. Bij zowel de bemiddeling door de colleges voor de visitatie als die door de classispredikant levert deze rapportage een spanning op met de

⁴¹³ Ord. 10-5 lid 5 PKO.

⁴¹⁴ Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 45-46.

vereiste vertrouwelijkheid. Op basis van de rapportages kan de classicale vergadering vervolgstappen nemen, zoals het starten van een procedure bij een college voor het opzicht. Dit creëert voor de gemeenteleden die meewerken aan bemiddeling door een colleges voor de visitatie of classispredikant niet de noodzakelijke veilige omgeving die vereist is voor een geslaagde bemiddeling.

Een besluit van een college voor het opzicht wordt niet enkel aan de direct betrokkenen gezonden, maar bijvoorbeeld ook aan de kerkenraad van de gemeente waartoe betrokkenen behoren, de classicale vergadering waaronder de gemeente valt en het generale college voor het opzicht. Een uitspraak is niet volledig openbaar zoals overheidsrechtspraak, maar de cirkel van betrokkenen wordt ruim getrokken. Gelet op de vertrouwelijkheid als uitgangspunt voor bemiddeling is dat hier een minder groot probleem omdat de colleges voor het opzicht zelf niet bemiddelen. Het kan wel problematisch zijn indien een college voor het opzicht verwijst naar mediation. De vraag is dan of de uitkomst van mediation kan en dient te worden meegenomen in de uitspraak van het college voor het opzicht. Indien ervoor wordt gekozen hier geen openheid in te bieden aangezien mediation vertrouwelijk is, roept het de vraag op of er dan wel voldaan kan zijn aan het doel van opzicht. Enkel de klager en aangeklaagde zullen immers meestal deelnemen aan het mediationproces. De belangen van de gemeente of de kerk als geheel zijn niet vertegenwoordigd aan de mediationtafel. Op het probleem van het niet vervullen aan de belangen van de gemeente en de kerk wordt bij het bespreken van het laatste probleem verder stilgestaan.

4.5.6. Deelnemers

Het probleem rondom vertrouwelijkheid hangt samen met het zesde te signaleren probleem namelijk dat onduidelijk is wie de deelnemers dienen te zijn aan het bemiddelings-of mediationproces. Daarbij zijn een drietal problemen te signaleren. Ten eerste het probleem, dat hiervoor al is aangekaart, van de behartiging van het belang van de kerk aan de mediationtafel. In beginsel is het aan de mediator en de partijen samen om af te stemmen welke partijen er aan de mediationtafel dienen te zitten. Dit moet iedereen zijn die een belang heeft bij het conflict.⁴¹⁵ Voor de hand ligt dan dat er ook vertegenwoordigers van het belang van de gemeente en de kerk als geheel aanwezig zijn. Daarmee komen we tot het tweede probleem namelijk de vraag wie deze vertegenwoordigers dan dienen te zijn. Logischerwijs zijn dat leden van de kerkenraad. De Jong stelt hierbij echter aan de orde dat de verantwoordelijkheid van de kerkenraad als geheel zich slecht verhoudt tot de oplossing dat vertegenwoordigers van de kerkenraad deelnemen aan de mediationtafel.⁴¹⁶ Hij draagt hiervoor ook een oplossing aan. Indien alle partijen het hierover eens zijn, kan er door middel van een tussentijds verslag contact worden gehouden met de achterban, in dit geval de kerkenraad.⁴¹⁷ Problematisch is daarbij, stelt De Jong, dat dit wel betekent dat de kerkenraad niet als geheel deel heeft genomen aan de

⁴¹⁵ Bonenkamp, Breninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 238.

⁴¹⁶ De Jong, *Nederlands Dagblad* 2012.

⁴¹⁷ De Jong, *Nederlands Dagblad* 2012.

onderhandelingen, terwijl dit voor een goed geslaagde uitkomst van mediation en uitvoering van de oplossing wel cruciaal is volgens hem.⁴¹⁸ Daarbij komt ook dat zulke tussentijdse verslagen op gespannen voet staan met de hiervoor genoemde vertrouwelijkheid. Hierover zullen goede afspraken gemaakt moeten worden, het perkt de ruimte om vrij te spreken voor betrokkenen aanzienlijk in.⁴¹⁹

De klager, aangeklaagde en kerkenraad rond de mediatieafel maakt volgens De Jong de cirkel van betrokkenen nog niet compleet. Hij stelt dat daarvoor het gemeentelven te ingewikkeld is.⁴²⁰ Dit ziet ook terug op het probleem dat eerder gesignaleerd is bij de colleges voor het opzicht betreffende het pluriforme karakter van de PKN. Het gemeentelven is ingewikkeld door de betrokkenheid van de gemeenteleden, maar ook door de uiteenlopende opvattingen over geloof. Volgens De Jong is het lastig om één oplossing te formuleren waarin alle partijen het eens zijn indien het over inhoudelijke of geloofskwesties gaat.⁴²¹

4.5.7. Uitvoerbaarheid

Dat brengt De Jong bij het volgende, het zevende probleem.⁴²² Indien er tot een oplossing wordt gekomen in mediation dient deze te worden uitgevoerd binnen het pluriforme karakter van een gemeente. Er zullen volgens hem altijd gemeenteleden zijn die het niet eens zijn met de uitkomst van de mediation, wat de uitvoerbaarheid ervan bemoeilijkt.⁴²³ Daarbij komt dat de uitvoerbaarheid van de uitkomst van mediation ook afhankelijk is van externe partijen die niet worden meegenomen in het mediationproces. Daarbij noemt hij financiële en andere praktische beperkingen. Volgens hem maakt dit mediation tot een ongeschikt en onuitvoerbaar middel binnen de PKN.⁴²⁴

4.5.8. Tucht

Ten slotte wordt er teruggekomen op het hierboven genoemde probleem van de behartiging van het belang van de gemeente en de kerk als geheel bij bemiddeling en mediation bij opzicht. Opzicht heeft als doel herstel en heling van de kerk als geheel. Dit betekent dat de schade ten opzichte van de klager dient te worden hersteld en er ook aandacht moet worden besteed aan de behoeftes van de aangeklaagde. Dit zijn slechts tussenstappen om het hoofddoel te bereiken. Bemiddeling en mediation richten zich primair op het conflict tussen klager en aangeklaagde. Dat levert ten opzichte van opzicht een spanning op. Daarbij komt dat in mediation, maar ook bij bemiddeling, er vaak sprake is van een beperkte groep die aanwezig is bij deze onderhandelingen. Bij bemiddeling door de classispredikant of een college voor de visitatie is dit probleem waarschijnlijk beperkt, omdat de oplossing een inclusiever karakter heeft. Bij verwijzing naar mediation wordt dit probleem echter groter. In mediation is de

⁴¹⁸ De Jong, *Nederlands Dagblad* 2012.

⁴¹⁹ Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 241.

⁴²⁰ De Jong, *Nederlands Dagblad* 2012.

⁴²¹ De Jong, *Nederlands Dagblad* 2012.

⁴²² De Jong, *Nederlands Dagblad* 2012.

⁴²³ De Jong, *Nederlands Dagblad* 2012.

⁴²⁴ De Jong, *Nederlands Dagblad* 2012.

cirkel van betrokkenen vaak beperkter, vaak slechts klager en aangeklaagde, en is het dus vaak lastig het belang van de gemeente en de kerk als geheel te behartigen.

Conclusie

Sommige problemen bij het opzicht spelen al jaren. Zoals het gebrek aan slagkracht of de traagheid van de processen. Geprobeerd is in de loop van de jaren deze problemen op te lossen, bijvoorbeeld door de invoering van de classispredikant als de regievoerder op het proces. Deze invoering heeft, naast problemen opgelost, ook weer haar eigen knelpunten veroorzaakt. Een oplossing voor al deze knelpunten is niet gemakkelijk te vinden. Daarvoor is de organisatorische structuur, haar besluitvorming en de achterliggende theologie van de PKN te ingewikkeld en te fundamenteel. In het volgende hoofdstuk zullen echter, met het oog op bemiddeling, meer specifiek herstelbemiddeling, aanbevelingen worden gedaan ter verbetering van het oplossen van conflicten bij het opzicht.

Hoofdstuk 5. Conclusies en aanbevelingen.

Naar aanleiding van de knelpunten beschreven in het vorige hoofdstuk zullen er in dit hoofdstuk een aantal aanbevelingen worden gedaan ter bevordering van de procedures rondom het opzicht waarbij speciale aandacht zal worden gegeven aan de toepassing van bemiddeling en mediation.

5.1. Herstelrecht binnen de PKN

Bemiddeling en vormen daarvan, zoals de in deze scriptie uitgewerkte mediation en herstelbemiddeling, zijn vormen die bij het doel van opzicht en de grondslag waarop het gebaseerd is, passen en waarbij het doel beter behaald kan worden dan bij een procedure bij het opzicht. Het belangrijkste aandachtspunt daarbij is het tijdig signaleren en reageren op conflicten. Indien een conflict tijdig wordt gesignaleerd en nog niet vergaand geëscaleerd is, zijn (vormen van) bemiddeling nog mogelijk.⁴²⁵ Indien een conflict dusdanig geëscaleerd is dat partijen lijnrecht tegenover elkaar staan, dan is enkel een vorm van rechtspraak, zoals een procedure bij een college voor het opzicht nog mogelijk.⁴²⁶ Dat moet voorkomen worden in het licht van het doel van opzicht, heling en herstel voor de gemeente als geheel. Dat wordt mijns inziens het beste bereikt door zo tijdig mogelijk een gezamenlijke oplossing voor het probleem te vinden. De oplossing hiervoor zal dan ook gezocht worden in de instanties die vaak in een eerdere fase bij het conflict worden betrokken dan de colleges voor het opzicht, namelijk de colleges voor de visitatie en de classispredikant.

5.1.1. Visitatie

Het lijkt verstandig een op de PKN toegepaste vorm van herstelbemiddeling toe te passen tijdens de visitatie. Zoals in hoofdstuk 3 beschreven zou een aangepast vorm van de conferentie of de cirkel hier geschikt voor zijn. Beide gaan uit van het betrekken van de gemeenschap bij het herstelproces, wat aansluit op dat bereikt wenst te worden bij het opzicht. Om dit te bewerkstelligen dient er kerkordelijk een aanpassing te komen. In artikel 2 van de Generale Regeling 11 op de Kerkelijke Rechtspraak staat momenteel: “De regeling kerkelijke rechtspraak laat onverlet dat betrokkenen kunnen overeenkomen hun geschil op te lossen via arbitrage, bindend advies of mediation.”. Bemiddeling is enkel in de vorm van mediation mogelijk nu. Een breder begrip van bemiddeling dient te worden toegevoegd. Ik stel voor deze regeling aan te passen tot: “De regeling kerkelijke rechtspraak laat onverlet dat betrokkenen kunnen overeenkomen hun geschil op te lossen via arbitrage, bindend advies of bemiddeling.”. Zo ontstaat de mogelijkheid andere vormen van bemiddeling toe te passen en blijft mediation voor partijen een optie. Indien gewenst is dat mediation expliciet wordt opgenomen stel ik de volgende wijziging voor: “De regeling kerkelijke rechtspraak laat onverlet dat betrokkenen kunnen

⁴²⁵ Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, p. 128-130.

⁴²⁶ Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017, 128.

overeenkomen hun geschil op te lossen via arbitrage, bindend advies of bemiddeling, waaronder mediation.”.

De conferentie of cirkel zijn beide processen waarbij onder leiding van een facilitator partijen en andere betrokkenen, gezamenlijk tot een oplossing komen.⁴²⁷ In geval van toepassing van een van deze vormen of een combinatie hiervan bij de visitatie zijn er een aantal aandachtspunten. Ten eerste de vorm van herstelrecht. Voorgesteld wordt dus een combinatie van of vorm van de conferentie en de cirkel. Welke vorm zal worden toegepast zal afhankelijk zijn van de aard van het conflict en de partijen zelf.⁴²⁸ Indien er een conflict plaatsvindt waarbij er één partij een duidelijk fout heeft begaan, zoals in het voorbeeld van de predikant die preken van internet haalde, is het waarschijnlijk het meest passend dat één partij, hier de aangeklaagde centraal staat. De conferentie biedt hiervoor een mogelijkheid. Door de aanwezigheid van de steunfiguren, het aanhoren van het perspectief van de klager(s) en het samen komen tot een oplossing wordt de dader verantwoordelijk gehouden voor zijn daden en krijgt hij ook de mogelijkheid hiervoor verantwoordelijkheid te nemen. In het voorbeeld van de predikant die preken van internet haalde uit hoofdstuk 2, is het voorstelbaar dat zijn achterban, familie en vrienden, de leden van de kerkenraad, betrokken gemeenteleden en mogelijk zelfs degene van wie hij de preken heeft overgenomen, deelnemen aan het proces.

In het voorbeeld van dominee Y gebruik in hoofdstuk 4 is het aannemelijker dan er minder één focus wordt genomen. Het conflict speelt tussen de predikant en de kerkenraad. Er spelen meer belangen mee, het conflict is gelaagd. Een cirkel waarin iedereen een enigszins gelijkwaardige positie of stem heeft, lijkt hier meer passend. Zo kan iedereen zijn of haar verhaal vertellen. Voorspelbaar is dat naast de predikant en de kerkenraad, ook andere bij het conflict direct of indirect betrokken gemeenteleden deelnemen aan de cirkel. Daarbij is het mogelijk om deskundigen, zoals een advocaat die de rechtspositie van de predikant behartigt, te laten deelnemen.

Welke vorm gekozen wordt hangt dus af van de aard van het conflict en de partijen. In de praktijk zal moeten blijken voor welke conflicten welke vorm van herstelrecht het beste kan worden toegepast en in welke vorm. Dit zal afhangen van de omstandigheden van het geval.

Het tweede aandachtspunt betreft de facilitators. Idealiter zijn de visitatoren als facilitators van het proces. Zij zijn hiervoor kerkordelijk en door hun ervaring met visitatie, de aangewezen personen. Daarvoor zal dan wel ingezet moeten worden op het opleiden van de visitatoren tot facilitators. Zij dienen scholing te krijgen in de knowhow van conflicten en het uitvoeren van een (herstel)bemiddeling.

Ten derde zijn de deelnemers aan het proces een aandachtspunt. Aanwezig bij een dergelijke (herstel)bemiddeling zijn uiteraard degene tussen wie het conflict bestaat. In geval van een conflict tussen twee partijen zijn dit de klager en de aangeklaagde. Voorstelbaar is dat naast de klager en de

⁴²⁷ Zehr & Gohar 2003, p. 53, 50-51, 52.

⁴²⁸ Zehr & Gohar 2003, p. 53-55.

aangeklaagde, (een vertegenwoordiging van) de kerkenraad bij een dergelijke (herstel)bemiddeling aanwezig is. Voor de kerkenraadleden blijft gelden dat medewerking aan de visitatie verplicht is. Hun aanwezigheid is gezien hun taak en daarbij horende verantwoordelijkheid vanzelfsprekend en daarmee zie ik geen problemen ten opzichte van de verplichtstelling daarvan. Voor de overige partijen, klager, aangeklaagde en andere betrokkenen uit de gemeente, zal deelname vrijwillig zijn. De bereidheid tot deelname dient voorafgaand aan het proces te zijn getoetst. Enkel als deze positief is, kan bemiddeling worden opgestart. Belangrijk daarbij is dat het alternatief voor partijen, namelijk een procedure bij een college voor het opzicht, in een vroege fase van het conflict vaak niet aantrekkelijk zal zijn. Dit zal de bereidheid mee te werken aan visitatie vergroten. Partijen bij deze nieuwe vorm van visitatie zullen klager, aangeklaagde, de kerkenraad en andere betrokkenen uit de gemeente of daarbuiten zijn.

Voorstelbaar daarbij is dat ook de achterban, dus familie of vrienden, van de partijen aansluiten. Zoals in hoofdstuk 3 uiteengezet, kunnen zij als een soort spiegel fungeren voor de partijen. Naast deze vorm van sociale druk, beiden zij ook ondersteuning. Het is aan de visitatoren te toetsen of de cirkel van betrokkenen compleet is voordat zij met het visitatiegesprek beginnen.

Ten vierde dient er gelet te worden op vertrouwelijkheid. Deze ruime groep betrokkenen kan een spanning opleveren met de vereiste vertrouwelijkheid bij bemiddeling. De vertrouwelijkheid zal echter mijns inziens een minder grote rol spelen dan bij een meer traditionele bemiddeling en meer specifiek mediation, omdat het conflict al verspreid is. De PKN is een systeem, in de zin van de in hoofdstuk 3 besproken systeemtheorie, wat betekent dat alle onderdelen van dat systeem, individuen, colleges en andere organen, met elkaar in verbinding staan. Zij hebben wederzijdse invloed op elkaar en werken met elkaar samen. In een systeem is het niet haalbaar of wenselijk volledige vertrouwelijkheid na te streven.⁴²⁹ Alle betrokkenen dienen op een manier bij de onderhandelingen betrokken te worden. Zij zijn immers allemaal onderdeel van het probleem en daarmee ook van de oplossing. De uitvoerbaarheid van de oplossing neemt toe door inzet van alle belanghebbenden. Ook partijen die enkel betrokken zijn bij de vraag rondom de haalbaarheid van de uitkomst, kunnen worden betrokken bij de totstandkoming van de oplossing. Denk hier in het geval van de PKN bijvoorbeeld aan (een afvaardiging van) het college voor kerkrentmeesters om te bepalen of de oplossing financieel haalbaar is.

Ten slotte hoeft, ten vijfde, mijns inziens, de verbondenheid van de visitatoren aan de classis niet een probleem te zijn betreffende hun onpartijdigheid en onafhankelijkheid. Zolang de visitatoren hun onafhankelijkheid en onpartijdigheid maar onderstrepen bij het begin van de bemiddeling en zich hiernaar ook gedragen. De rapportage van de visitatoren kan volgens mij naast aan het classicale college voor de visitatie het beste ook aan de classispredikant geschieden. Momenteel geschiedt een dergelijke rapportage aan het breed moderamen van de classicale vergadering en dus de classispredikant enkel als het classicale college voor de visitatie daarvoor aanleiding ziet. Dat is

⁴²⁹ Van de Griendt, Schutte & Boshouwers 2016, p. 28-30.

meestal het geval indien er vervolgstappen vereist zijn. Indien er rechtstreeks en in alle gevallen gerapporteerd wordt aan de classispredikant versterkt dat de rol van de classispredikant als regievoerder. Kerkordelijk dient er dan aan het tiende lid van artikel 5 van ordinantie 10 deze mogelijkheid te worden toegevoerd. Het artikel komt dan bijvoorbeeld te luiden: “Visitatoren doen van hun visitaties schriftelijk verslag aan de classispredikant en aan het classicale college voor de visitatie, dat een afschrift daarvan doet toekomen aan de betrokken kerkenraden”.

5.1.2. De Classispredikant

De rol van de classispredikant zal in dit veranderende proces die van regievoerder zijn. De classispredikant die zelf als bemiddelaar optreedt, werkt mijns inziens niet optimaal. Indien de classispredikant zelf met partijen inhoudelijke gesprekken voert over het conflict verergert hij mogelijk de situatie. Dit wordt benadrukt door zijn gebondenheid aan de classis. Dit maakt dat de classispredikant gezien kan worden als een partijdige en afhankelijke bemiddelaar. Voor een soort intake en voor de controle achteraf is de classispredikant mijns inziens wel de aangewezen persoon. Hij is goed op de hoogte van de situatie in de gemeente, kan in kaart brengen wie betrokken zijn en of zij bereid zijn deel te nemen aan bemiddeling. Ook het treffen van een voorlopige voorziening past goed bij de taak van een regievoerder. Belangrijk is hierbij wel terughoudend te zijn. Partijen dienen zelf regie te voeren op het conflict, de classispredikant enkel op het proces. Omdat bemiddeling niet eerst zelf door de classispredikant wordt geprobeerd, worden de colleges voor de visitatie sneller ingeschakeld. Dan kan er tijdiger worden gehandeld bij conflicten. Na een geslaagde bemiddeling tijdens de visitatie kan de classispredikant toezien op het naleven van de afspraken. Hiermee wordt niet bedoeld dat hij de partijen controleert, maar dat hij vooral informeert naar partijen en de situatie onderling. De uitvoering van de oplossing moet namelijk uit partijen zelf komen. Enkel zo kan er daadwerkelijke heling plaatsvinden. Mocht een visitatie niet slagen, dan kan ook de classispredikant de classis hiervan op de hoogte stellen en de partijen informeren over de vervolgstappen, zoals het starten van een procedure bij een college voor het opzicht. Dit wordt sneller mogelijk gemaakt doordat er, zoals in de vorige paragraaf aanbevolen, rechtstreeks gerapporteerd wordt aan de classispredikant.

5.1.3. *Knowhow* conflicten

Deze tijdigheid vereist ook dat de *knowhow* over conflicten, niet enkel bij de visitatoren, maar ook binnen gemeentes wordt verhoogd. Er bestaat vaak een angst voor de ‘bemoeienis van bovenaf’, zoals door de classispredikant of een college voor de visitatie of externe partijen, zoals een mediator.⁴³⁰ Dit wordt versterkt doordat er mogelijk een gebrek is aan kennis over hoe conflicten werken en wat bemiddeling en mediation is.⁴³¹ Deze kennis dient te worden verhoogd. Door kennis op te doen over

⁴³⁰ Schaap, Hoogewerf & Rijken 2016, p. 103.

⁴³¹ Schaap, Hoogewerf & Rijken 2016, 10.

de wijze waarop conflicten ontstaan en worden benaderd, kunnen gemeenten mogelijk zelf conflicten eerder intern signaleren en oplossen voordat deze escaleren. Dit maakt mogelijk de angst voor hulp door een derde, zoals de classispredikant of een college voor de visitatie ook kleiner. Het zo veel mogelijk zelf oplossen van conflicten binnen een gemeente, zou mijns inziens de meest ideale situatie zijn en ook het meest passend bij het presbyteriale-synodale systeem van de PKN, maar mogelijk lastig te realiseren. Het is niet haalbaar alle gemeenteleden te informeren over de knowhow van conflicten. Mogelijk is dit wel een optie voor kerkenraden. Probleem hierbij is echter dat ambtsdragers dit veelal op vrijwillige basis zijn en het 'erbij doen'. Het is mogelijk niet realistisch of wenselijk om van hen te verwachten zich te verdiepen in het ontstaan, het ontwikkelen en het oplossen van conflicten.

5.1.4. Colleges voor het opzicht

Betreffende de colleges voor het opzicht voorzie ik weinig noodzakelijke aanpassingen. De colleges voor het opzicht bieden de noodzakelijke vorm van kerkelijke rechtspraak bij het opzicht. Dit is belangrijk voor de rechtszekerheid. Er bestaan zaken waarin er een kerkordelijke knoop dient te worden doorgesneden. Denk hierbij bijvoorbeeld ook aan deelgeschillen die na een bemiddeling of mediation overblijven waarin enkel nog de vraag wordt voorgelegd wie er volgens de kerkorde gelijk heeft.

Conclusie

Als oplossing voor het beslechten van conflicten is in dit hoofdstuk een nieuwe vorm van visitatie aangedragen. Visitatie niet door middel van het bijwonen van een kerkenraadsvergadering en het los horen van betrokkenen en andere gemeenteleden. Er zijn verschillende redenen aangedragen voor visitatie als één gezamenlijk gesprek over het conflict onder leiding van een of meer daartoe opgeleide visitatoren. Om dit gesprek succesvol te laten zijn is het van belang dat partijen bereid zijn hieraan mee te werken. Dit kan vooraf worden getoetst door de classispredikant. De rol als bemiddelaar vervalt voor de classispredikant. Hij blijft echter wel regievoerder op het proces. Dit houdt in dat hij de colleges voor de visitatie inschakelt, maar ook dat hij na de visitatie de vervolgstappen neemt. Bij een succesvolle visitatie kan de classispredikant toezien op de uitvoering van de oplossing. Bij een visitatie die niet het gewenste resultaat heeft, kan de classispredikant partijen begeleiden naar de volgende stap. Het college voor het opzicht blijft de noodzakelijke kerkelijke rechter.

Conclusie

Opzicht kan gezien worden als de kerkelijke vorm van tucht. Het heeft als doel heling en herstel voor de gemeente en de kerk als geheel. Dit houdt in dat niet enkel de verhouding tussen de klager en de aangeklaagde dient te worden hersteld, maar ook hun verhouding met de gemeente en de kerk als geheel. Ook moeten de overige hierdoor verstoorde verhoudingen worden hersteld. In deze scriptie zijn drie instituties die betrokken zijn bij het opzicht onderzocht: de colleges voor de visitatie, de classispredikant en de colleges voor het opzicht. Elk van deze instituties heeft haar eigen verhouding tot bemiddeling. Bij elke institutie zijn er daarbij knelpunten te signaleren. Zo stelt de kerkorde dat visitatie verplicht is voor de leden van de betrokken kerkenraad, dat de visitatoren moeten rapporteren aan de classis en dat visitatoren enkel een advies mogen geven. Deze artikelen staan op gespannen voet met een andere taak van de visitatoren: bemiddeling. Bemiddeling gaat namelijk uit van vrijwilligheid, vertrouwelijkheid en een onafhankelijke en onpartijdige bemiddelaar die de onderhandelingen begeleidt. Ook de classispredikant dient te bemiddelen. Tegelijk heeft hij de bevoegdheid om een voorlopige voorziening te treffen en rapporteert hij ook aan de classis. Bij de classispredikant is onduidelijk of hij bemiddelaar of beoordelaar is. Hij is beide, terwijl de ene taak, beoordelen, op gespannen voet staat met de andere taak van bemiddelen. De colleges voor het opzicht hebben de mogelijkheid partijen naar mediation te verwijzen. Problematisch daarbij is echter dat niet alle betrokken partijen deelnemen aan de mediation, vooral de belangen van de gemeente of de kerk als geheel worden vaak niet vertegenwoordigd.

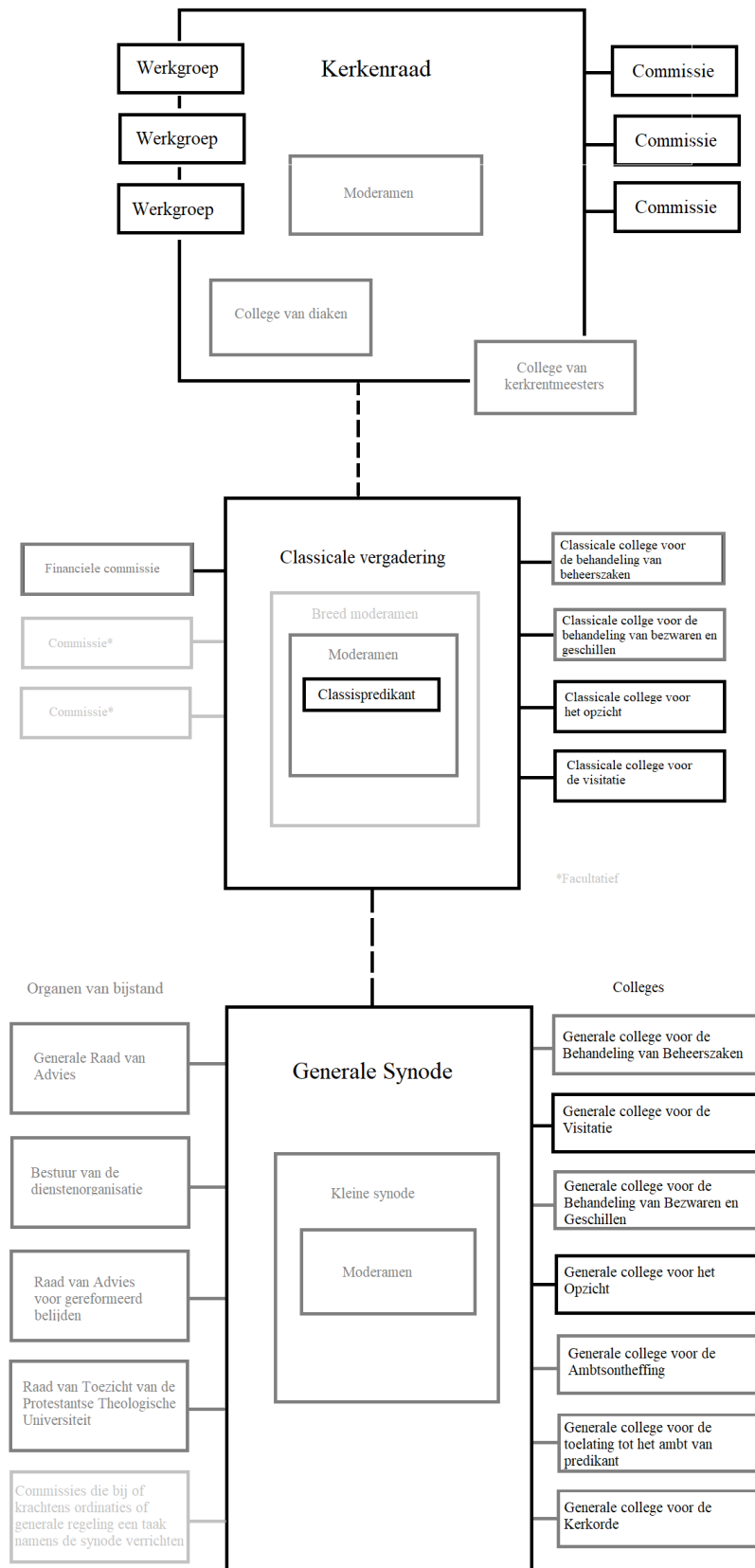
Om deze problemen te ondervangen is aanbevolen om visitatie van opzet te veranderen. Voorgesteld is een vorm van herstelbemiddeling toe te passen tijdens de visitatie. In plaats van een vergadering, is voorgesteld een gesprek, in de vorm van een conferentie of cirkel, te voeren onder leiding van een facilitator met alle belanghebbenden bij het conflict. Het herstelrecht heeft tot doel aan de behoeftes van zowel het slachtoffer, als de dader als de samenleving te voldoen. Een oplossing welke wordt gevonden tijdens een vorm van herstelrecht, zoals de conferentie of de cirkel, die moet dus ook aan alle drie deze belangen tegemoetkomen. Het doel van herstelrecht sluit goed aan op het doel van opzicht. Beide zijn gericht op heling en herstel van het geheel. Voorgesteld is dat de regie op dit herstelproces wordt gevoerd door de classispredikant, waarbij hij de bevoegdheid tot het nemen van besluiten behoudt, maar niet zelf bemiddelt. Doordat de classispredikant tijdiger een college voor de visitatie inschakelt, omdat hij niet zelf eerst bemiddelt, escaleren conflicten mogelijk minder ver en zijn ze dus nog vatbaar voor bemiddeling. Na de visitatie is de classispredikant verantwoordelijk voor de vervolgstappen. In geval van een succesvolle bemiddeling zal hij toezien op het naleven van de afspraken uit de bemiddeling. In geval van een onsuccesvolle bemiddeling zal hij partijen wijzen op de mogelijkheden, waaronder een procedure bij een college voor het opzicht.

Bij de colleges voor het opzicht zijn er geen ingrijpende veranderingen voorgesteld. Indien een college voor het opzicht partijen verwijst naar mediation dient er echter wel rekening te worden gehouden met de vraag of de belangen van de gemeente en de kerk als geheel moeten worden meegewogen, omdat die in de gebruikelijke mediation tussen twee partijen niet worden betrokken. Waarschijnlijk zal een college voor het opzicht weinig naar mediation hoeven te verwijzen, omdat een vorm van bemiddeling in een eerdere fase van het conflict, namelijk tijdens de visitatie, geprobeerd is. Belangrijk om te beseffen hierbij is dat niet alle conflicten of partijen zich lenen voor een bemiddeling. Soms is de beste oplossing voor partijen een procedure bij een college voor het opzicht.

Conflicten binnen de PKN met behulp van bemiddeling, en meer specifiek herstelbemiddeling, oplossen is een logische keuze in het licht van het doel van opzicht: heling en herstel, en de overtuiging waarop deze gegrond is. Er dient daadwerkelijke heling en herstel plaats te vinden bij opzicht. Niet enkel voor de klager en de aangeklaagde, maar voor de gehele gemeente en kerk. In de kerk is immers niemand een eiland, want de kerk als geheel is een systeem.

Bijlage 1.

Organogram 4. Bestuurlijke opbouw PKN.

Literatuurlijst

Boeken

Aertsen, Mackay, Pelikan, Willemsens & Wright 2004

I. Aertsen, R. Mackay, C. Pelikan, J. Willemsens & M. Wright, *Rebuilding Community Connections – Mediation and restorative justice in Europe*, Strasbourg: Council of Europe Publishing 2004.

Allewijn 2018

D. Allewijn, *Tussen recht en vrede: Mediation in de responsieve rechtsstaat* (diss. Amsterdam VU), Den Haag: SDU Uitgeverij 2018.

Bernts & Berghuijs 2016

T. Bernts, J. Berghuijs, *God in Nederland, 1966 – 2015*, Utrecht: Uitgeverij Ten Have 2016.

Bonenkamp, Brenninkmeijer, van Oyen & Prein 2017

D.H.J. Bonenkamp, A.F.M. Brenninkmeijer, K. van Oyen & H. Prein, *Handboek Mediation*, Den Haag: Sdu uitgevers 2017.

Bos & Koffeman 2019.

F.T. Bos, L.J. Koffeman, *Nieuwe toelichting op de kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland*, Utrecht: Kokboekencentrum 2019.

Van de Broeke 2018

C. van de Broeke, *Geloven in de classis: Kerk 2025 en de klassicale reorganisatie in de Protestantse Kerk in Nederland*, Zoetermeer: boekencentrum 2018.

Corstens & Borgers 2014

G.J.M. Corstens, *Het Nederlands strafprocesrecht*, bewerkt door M.J. Borgers, Deventer: Kluwer 2014.

Van Drimmelen & Van der Ploeg 2014

L.C. van Drimmelen & T.J. van der Ploeg, *Geloofsgemeenschappen en Recht*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2014.

Groenendijk 1981

C.A. Groenendijk, *Bundeling van belangen bij de burgerlijke rechter*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1981.

Van de Griendt, Schutte & Boshouwers 2016

H.F.M. van de Griendt, E. Schutte & P.H.A. Boshouwers, *Mediation in arbeidsconflicten*, Den Haag: Sdu 2016.

Hertogh & Weyers 2011

M. Hertogh & H. Weyers, *Recht van onderop: antwoorden uit de rechtssociologie*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 2011.

Van den Heuvel 2001

P. van den Heuvel, *De Hervormde Kerkorde: een praktische toelichting: onder verwerking van de uitspraken van de Generale Commissie voor de behandeling van Bezwaren en Geschillen*, Utrecht: Boekencentrum 2001.

Van den Heuvel 2004

P. van den Heuvel, *De toelichting op de kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland*, Zoetermeer: Uitgeverij Boekencentrum 2004.

Van den Heuvel 2013

P. van den Heuvel, *De toelichting op de kerkorde van de Protestantse Kerk in Nederland*, Utrecht: Boekencentrum 2013.

Houweling, Van der Voet e.a. 2016

A.R. Houweling, G.W. van der Voet e.a., *Bijzondere arbeidsverhoudingen*, Den Haag: Boom juridische uitgevers 2012.

Janssen, Koffeman, Landman, Smit & Van den Broeke 2019

A.J. Janssen, L.J. Koffeman, C. Landman, J. Smit & C.L. van den Broeke, *Church Polity and ecumensim: Global Perspectives*, Zurich: Lit Verslag 2019.

Johnstone & Van Ness 2007

G. Johnstone & D.W. van Ness, *Handbook of Restorative Justice*, Cullomton, Devon: Willan Publishing 2007.

Jörg, Kelk & Klip 2012

N. Jörg, C. Kelk & A.H. Klip, *Strafrecht met mate*, Deventer: Wolters Kluwer 2012.

Van Kooten 2017

T. van Kooten, *Het kerkgenootschap in de neutrale staat, een verkenning en analyse van de positie van het kerkgenootschap binnen de Nederlandse rechtsorde* (diss. Amsterdam VU), Amsterdam: 2017.

Van Ness 2007

D.W. Van Ness, 'Prisons and Restorative Justice' in G. Johnstone & D.W. Van Ness, *Handbook of Restorative Justice*, Willan Publishing 2007, hfst. 17.

Overdijk-Francis, Van den Eijnden, e.a. 2009

J.E. Overdijk-Francis, P.M. van der Eijnden, e.a., *Tweeluis religie en publiek domein: handvatten voor gemeenten*, Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

La Poutré & Boelrijk 2010

B. La Poutré & M. Boelrijk, *Mediation als alternatief: bemiddeling door hulp-en dienstverleners*, Houten: Bohn Stafleu van Loghum 2010.

Pel & Emaus 2007

M. Pel en J. Emaus, *Het belang van belangen*, Den Haag: Sdu Uitgevers 2007.

Richardson 2002

R.W. Richardson, *Werken aan een gezonde gemeente: bijdragen aan het 'gezin' dat gemeente heet*, Houten: Ekklesia 2002.

Santing-Wubs 2012

A.H. Santing-Wubs, *Mediation in juridisch perspectief (Burgerlijk Proces & Praktijk nr. 7)*, Deventer: Kluwer 2012.

Schaap, Hoogewerf & Rijken 2016

J.C. Schaap, C. Hoogewerf, T. Rijken, *Geloven in mediation: verzamelbundel ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van het Platform Church Mediation*, Gorinchem: Narratio 2016.

United Nations 2006

United Nations, *Handbook on restorative justice programmes*, New York: United Nations 2006.

Verburg 2019

D.A. Verburg, *Bestuursrechtspraak in balans: bejegening, beslechting en bewijs*, Den Haag: Boom Juridisch 2019.

Wallet 2005

B. Wallet, *Samen op Weg naar de Protestantse Kerk in Nederland: Het verhaal achter de vereniging*, Zoetermeer: Uitgeverij boekencentrum 2005.

Wassenaar 2005

J.D.Th. Wassenaar, *Om te zien, hoe het hun gaat: een historisch onderzoek naar de bedoeling en werkwijze van de kerkvisitatie*, Utrecht: Boekencentrum 2005.

Willemse 2015

J. Willemse, *Anders kijken. Theorie en praktijk van de systeembenadering*, Houten: Bohn Stafleu van Loghum 2015.

Zehr & Gohar 2003

H. Zehr & A. Gohar, *The little book of Restorative Justice*, Good Books 2002.

Artikelen

Bakker, *Nederlands Juristenblad* 2016.

F. Bakker, 'Maatschappelijk Effectieve Rechtspraak' *Nederlands Juristenblad*, 2016 (september).

Brenninkmeijer, *Tijdschrift Conflicthantering* 2011

A. Brenninkmeijer, 'Soorten rechtvaardigheid en hun invloed op een mediation' *Tijdschrift Conflicthantering*, 2011, 4.

Coenraad, *Tijdschrift voor Familie en Jeugdrecht* 2019

L.M. Coenraad, 'Regie en rechter in scheidingszaken', *Tijdschrift voor Familie en Jeugdrecht*, 2019, 3.

Huls & Kleiboer, *Ars Aequi* 2002

N.J.H. Huls & M.A. Kleiboer, 'Is er toekomst voor wettelijk niet-hiërarchisch tuchtrecht?', *Ars Aequi* 2002, 2.

Van Ieperen, *Contextuele berichten* 2019

W. van Ieperen, 'Boosheid onder een deken van barmhartigheid', *Contextuele berichten*, 2019, 24-3, p. 25-27.

De Jong, *Nederlands Dagblad* 2012.

K.W. de Jong, 'Mediation zal de kerk niet helpen', *Nederlands Dagblad*, 27 juni 2012.

De Jong, *In die Skriflig* 2018

K.W. de Jong, 'Een verkennend onderzoek naar de receptie van een anti-hiërarchisch beginsel in Nederlandse kerkorden van het gereformeerden type', *In die Skriflig* 2018, 52(2), a2350.

Klaming en Bethlehem, *Tijdschrift voor vergoeding Personenschade* 2007

L. Klaming en B. Bethlehem, 'Procedurele rechtvaardigheid: Kunnen inzichten uit onderzoek naar procedurele rechtvaardigheid bijdragen aan de verwezenlijking van de functies van het aansprakelijkheidsrecht?', *Tijdschrift voor Vergoeding Personenschade* 2007 (4), p. 119-124.

Koffeman, *website PKN* 2019

L.J. Koffeman, 'Visite of visitatie: wat doet de classispredikant?' geplaatst op de website van de PKN: www.protestantsekerk.nl/verdieping (geraadpleegd op 29 juni 2020).

Mebius, *Advocatenblad* 2018

F. Mebius, 'Buurtrechters schieten als paddenstoelen uit de grond', *Advocatenblad* 2018, 6.

Santing-Wubs, *Ars Aequi* 2003

A.H. Santing-Wubs, 'Orde en tucht, tucht in orde?', *Ars Aequi* 2003 (juli/augustus).

Spronken, *Nederlands Juristen Blad* 2016

T.N.B.M. Spronken, 'De menselijke maat', *Nederlands Juristen Blad* 2016, 1399, p. 1985-1990.

Den Tonkelaar, *Ars Aequi* 2016

J.D.A. den Tonkelaar, 'Terugkerende vragen in het tuchtrecht', *Ars Aequi* 2016 (juli/augustus).

Verwijs, *NTKR Tijdschrift voor Recht en Religie* 2018

J.W. Verwijs, 'De classispredikant als protestantse bisschop' *NTKR Tijdschrift voor Recht en Religie* 2018, afl. 2 (december).

Van der Waal, *De Waarheidsvriend* 2014.

T. van der Waal, 'Kerkelijke doorzettingsmacht. Ds. W.G. Sonnenberg: Het zou goed zijn als de classis sterker werd', *De Waarheidsvriend* 2014 (mei).

Wassenaar, *Hervormd Weekblad* 2015

J.D.Th. Wassenaar, 'De episcopale geest zonder de bisschoppelijke heerschappij: over 'doorzettingsmacht' in de kerk', *Hervormd Weekblad* 2015.

Wolthuis & Berger, *Tijdschrift Jeugdrecht in de Praktijk* 2017

A. Wolthuis & M. Berger, 'Herstelrecht in jeugdzaken in Nederland, waar staan we?', *Tijdschrift Jeugdrecht in de Praktijk* 2017, nr. 3 (september).